T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TURİZMİN EKONOMİK BÜYÜMEDE ETKİSİ: AZERBAYCAN ÖRNEĞİ

TAMERLAN FATALİYEV

1198206142

TEZ DANIŞMANI

DOÇ. DR. ERHAN ATAY

EDİRNE 2022

Tezin Adı: Turizmin Ekonomik Büyümede Etkisi: Azerbaycan Örneği

Hazırlayan: Tamerlan FATALİYEV

ÖZET

Bu tez çalışmasının amacı, turizmin Azerbaycan ekonomisindeki mevcut konumunu belirlemek, Azerbaycan'da turizm sektörünün gelişmesinin önündeki engeller ve bu engelleri aşabilecek uygulamalar konusunda paydaşların görüşlerini ortaya koymaktır.

Turizm, ekonominin gelişiminde ve dünya çapında kültürel değerlerin tanınmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle, uluslararası finans kurum ve kuruluşları turizmin gelişmesiyle giderek daha fazla ilgilenmektedir. Dünyanın dört bir yanındaki ülkeler yerel kaynakları kullanarak turizm sektörünü geliştirmeye çalışmaktadır. Turizm sektörünün gelişmesi ekonomiye yüksek gelir sağlıyor. Azerbaycan Cumhuriyeti, sahip olduğu doğal kaynakları ve kadim tarihi ile gelişmiş turizm endüstrisine sahip ülkelerden biridir. Azerbaycan'ın çok eski bir tarihi var. Eski ticaret yolları ve transit projeleri Azerbaycan'ın tanınmasını sağlamıştır. Ancak, Azerbaycan'da turizmin gerçek gelişme dönemi, Azerbaycan'ın bağımsızlığı dönemine denk gelmektedir. Çalışmanın amacı, Azerbaycan'daki turizmin mevcut durumunu incelemek ve büyüme potansiyelini analiz etmektir. Bu nedenle öncelikle Azerbaycan ekonomisi, turizm sektörünün ekonomi üzerindeki etkisi ve Azerbaycan turizm sektörünün mevcut durumu teorik çerçevede analiz edilmelidir. Turizmin ülke bölgelerinin kalkınmasına ve genel ekonomiye etkisi incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan Cumhuriyeti, Turizm Sektörü, Azerbaycan Ekonomisi, Covit19, Çin Kuşak ve yol projesi, Dark Tuirzmi, SWOT Analizi.

Name of Thesis: The Effect of Tourism on Economic Growth: The Example of Azerbaijan

Prepared by: Tamerlan FATALIYEV

ABSTRACT

The aim of this thesis is to determine the current position of tourism in the economy of Azerbaijan, to reveal the opinions of stakeholders on the obstacles to the development of the tourism sector in Azerbaijan and the practices that can overcome these obstacles.

This study, carried out in line with the views of national tourism stakeholders, is expected to be a projection of how the tourism sector will be moved to the next level in Azerbaijan.

Tourism plays an important role in the development of the economy and the recognition of cultural values around the world. Therefore, international financial institutions and organizations are increasingly interested in the development of tourism. Countries around the world are trying to develop the tourism industry using local resources. The development of the tourism sector provides high income to the economy. The Republic of Azerbaijan is one of the countries with a developed tourism industry with its natural resources and ancient history. Azerbaijan has a very old history. Ancient trade routes and transit projects made Azerbaijan well known. However, the real development period of tourism in Azerbaijan coincides with the period of Azerbaijan's independence. The aim of the study is to examine the current situation of tourism in Azerbaijan and to analyze its growth potential. Therefore, first of all, the Azerbaijani economy, the impact of the tourism sector on the economy and the current situation of the Azerbaijani tourism sector should be analyzed in theoretical framework. The impact of tourism on the development of country regions and the general economy will be examined.

Keywords: Republic of Azerbaijan, Tourism Sector, Azerbaijan Economy, Covid19, China Belt and Road Project, Dark Tourism, SWOT Analysis.

ÖNSÖZ

Bu tezde, Azerbaycan'da turizm sektörünün gelişmesinin ve lider bir sektör haline gelmesinin önündeki engellerin tespit edilmesi ve bu engellerin nasıl aşılabileceğine yönelik çözümlerin geliştirilmesi amaçlanmaktadır.

Ulusal turizm paydaşlarının görüşleri doğrultusunda gerçekleştirilen bu çalışmanın, Azerbaycan'da turizm sektörünün nasıl bir üst seviyeye taşınacağına dair bir projeksiyon olması beklenmektedir.

Azerbaycan ekonomisinin en önemli sektörü ve ülkenin en büyük finansman kaynağı olan petrol sektöründe yaşanan değişimler ülke ekonomisi üzerinde ciddi baskılar oluşturuyor. Örneğin, 2014 yılında düşen petrol fiyatları karşısında ülke parasının değer kaybetmesi devalüasyonuna neden olmuştur. Ülkenin belli bir sektöre bağlı olmaması petrol dışı diğer sektörlerin gelişimini önemli hale getirmiştir. Ülkenin tarih, doğa ve gelişen modern şehirler zemininde önemli bir destinasyon haline gelmesini sağlamıştır. Resmi kurumlardan elde edilen veriler bu çalışmada kullanılmış ve turizm sektörünün ülkenin ekonomik göstergelerini ne ölçüde etkilediği araştırılmıştır.

İlk önce bu tezimin hazırlanmasında, her daim bana güvenini ve desteğini bildiren sayın, çok değerli hocam Doç. Dr. Erhan Atay'a teşekkür etmek istiyorum. Bu tezimin oluşturulmasında kendisinin büyük emeği olmuştur.

Bununla beraber her zaman yanımda olan ve bana manevi desteğini hiç esirgemeyen arkadaşlarım Nurlan ve Hüseyn'e de teşekkür etmeği borç bilirim.

Ayrıca, yüksek lisans eğitimim boyunca ve tüm eğitim hayatım boyunca maddi ve manevi desteklerini her zaman hissettirerek yanımda olan, yetişmemde sonsuz katkıları olan ve haklarını hiçbir zaman ödeyemeyeceğim sevgili aileme en içten teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....i

ABSTRACT.....ii

ÖNSÖZ.....iii

İÇİNDEKİLER iv

TABLOLAR LİSTESİ.....vii

ŞEKİLLER LİSTESİ.....viii

KISALTMALAR.....ix

GİRİŞ.....1

1. BÖLÜM

TURİZM SEKTÖRÜ VE EKONOMİK TEMEL BİLGİLER.....2

1.1 Turizm Sektörünün Gelişimi.....3

1.2. Turizm Sektörünün Özellikleri.....4

1.3. Turizm Sektörünün Etkileri.....6

1.3.1. Turizmin Ekonomik Etkileri.....7

1.3.2. Turizmin Çevresel Etkileri.....9

1.4. Turizmin Ekonomik Açıdan Değerlendirilmesi.....12

1.5. Ekonomik Büyüme Tanımı.....14

1.5.1. Ekonomik Büyümeyi Etkileyen Faktörler.....17

1.6. COVİD-19 Pandeminin Turizm Üzerinde Etkisi.....18

1.6.1. COVİD-19 ve Uluslararası Turizm Senaryoları.....19

2. BÖLÜM

AZERBAYCAN'DA TURİZMİN EKONOMİDEKİ ETKİSİ.....21

2.1. Azerbaycan'la İlgili Genel Bilgi.....22

2.2. Azerbaycanda'da Turizmin Gelişimi.....28

2.2.1. Bağımsızlık Öncesi Dönem.....29

2.2.2. Bağımsızlık Sonrası Dönem.....30

2.3. Azerbaycan'da Turizm Çeşitleri.....35

2.4. Azerbaycan'da Turizm Potansiyelinin Gelişme Perspektifleri.....44

2.5. Azerbaycan'da Ekonomik Durum.....47

2.5.1. Bağımsızlık Öncesi Ekonomik Durum.....49

2.5.2. Bağımsızlık Sonrası Ekonomik Durum.....50

2.6. Azerbaycan'da Turizmin Ekonomik Büyümeye Etkisi.....52

3. BÖLÜM

BİR KUŞAK, BİR YOL PROJESİNİN AZERBAYCANA'A ETKİSİ.....55

3.1. Azerbaycan'ın Projedeki Rolü.....56

3.2. Azerbaycan'ın Stratejik İlgileri.....57

3.3. OBOR Çerçevesinde Azerbaycan'da Yapılan Projeler.....58

3.4. Bir Kuşak, Bir Yol Projesinin Potensiyeli.....60

3.5. Afganistan Olaylarının (2021-Ağustos) Projeye Etkisi.....62

3.6. Projenin Sonucu ve Önerileri.....64

4. BÖLÜM

DARK-HÜZÜN TURİZMİ: DAĞLIK KARABAĞ ÖRNEĞİ.....65

4.1. Dark-Hüzün Turizmi Nedir?.....65

4.1.1. Kavramsal/Kuramsal Çerçeve.....66

4.2. Karabağ Hakkında Genel Bilgi.....66

4.3. Karabağ'ın 30 Yıllık Esareti.....69

4.4. Karabağ'ın İşgalden Kurtarılması.....72

4.5. Karabağ'da Bu Kez Hangi Senaryo Devreye Koyulmaktadır?.....76

4.6. Karabağ'ın Doğası.....77

4.7. Karabağ'da Turizmin Gelişimi Ekonomiyi Hangi Yönde Etkileyecektir?.....78

5. BÖLÜM

AZERBAYCAN'DA TURİZMİN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDE ETKİSİNİN SWOT ANALİZİ.....85

5.1. Araştırma Amacı ve Önemi.....85

5.2. Araştırma Yöntemi.....85

5.3. Azerbaycan'da Turizmin Ekonomik Büyüme Üzerinde Etkisinin SWOT Analiz ile Değerlendirilmesi.....85

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....87

KAYNAKÇA.....91

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. 2019'daki İlk Dört Uluslararası Destinasyon.....3

Tablo 2. Turizm Sektörünün Temel Özellikleri.....5

Tablo 3. Turizmin Olumlu ve Olumsuz Etkileri.....7

Tablo 4. Doğrudan, Dolaylı ve Dolaylı Turizmin GSYH'ye Katkısının Bileşenleri.....8

Tablo 5. Ekonomik Büyümeyi Etkileyen Faktörler.....17

Tablo 6. Uluslararası Turist Varışına Genel Bakış.....20

Tablo 7. Turizme Özgü Alanlar İçin Temel Göstergeler……. 33

Tablo 8. Karabağ Bölgesindeki İllerin İşgaldan Kurtuluş Tarihleri……...75

Tablo 9. Kelbecer-Laçın İktisadi Bölgesinin Önemli Mineral Suları.....82

Tablo 10. Yukarı Karabağ'ın Önemli Mineralli Suları.....83

Tablo 11. SWOT Analizi.....86

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Turistik Ürün Çeşitlendirme Süreci.....10

Şekil 2. Turizm Sektörünün Ekonomik Katkı Kriterleri ve Boyutları.....13

Şekil 3. Ekonomik Büyüme.....15

Şekil 4. 2020'de Uluslararası Turist Gelişleri: YTD Sonuçları ve Senaryoları (yıllık değişim,%).....21

Şekil 5. Azerbaycan Haritası.....23

Şekil 6. Azerbaycan Etrafı Genel Harita.....24

Şekil 7. Ocak 2020 ve 2019'da 7 Ülke ve Bölgeden Yabancı Turist Sayısı (milyon)…….....34

Şekil 8. Petrol Üretimi ve GSYİH Büyüme Oranları, 2003-2013…….51

Şekil 9. Petrol ve Petrol Dışı GSYİH Büyümesi, 2006-2013……..……...52

Şekil 10. Azerbaycan'ın Seyahat ve Turizmin GSYİH'ye Katkısı Nedir (GSYİH'nin yüzdesi).....55

Şekil 11. Yeni İpek Yolu: Ekonomik Bir Kuşak ve Deniz Yolu.....61

Şekil 12. Dağlık Karabağ Haritası.....67

Şekil 13. Çene Kemiği.....69

KISALTMALAR

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AGİT: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı

BDT: Bağımsız Devletler Topluluğu

BRI: The Belt and Road Initiative (Çin Kuşak ve Yol Projesi)

BTC: Bakü – Tiflis – Ceyhan

BTK: Bakü – Tiflis – Kars

ÇKP: Çin Komunist Partisi

GSYİH: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

GSMH: Gayri Safi Milli Hasıla

IMF: International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)

MÖ: Milattan Önce

NKAR: Nagorno-Karabakh Autonomous Region (Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi)

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

UNESCO: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü)

UNO: United Nations Organization (Birleşmiş Milletler Organizasyonu)

USAID: United States Agency for International Development (Amerika Birleşik Devletleri Uluslararası Kalkınma Ajansı)

ÜİYOK: Ülke İçinde Yerinden Olmuş Kişiler

WCED: Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu

WHO: World Health Organization (Dünya Sağlık Örgütü)

GİRİŞ

Modern dünyada turizm, ülkeleri ekonomik, sosyal ve ekolojik olarak etkilemektedir. Turizm, ülke ekonomisinin en önemli ve en hızlı büyüyen sektörlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle günümüzde turizm potansiyeli olan birçok ülke alternatif turizm çeşitlerini artırarak turizm endüstrisini geliştirmeye çalışmaktadır.

Turizm örgütü, insanların birçok sosyal, ekonomik ve kültürel işlevinin uygulanmasında özel bir rol oynamaktadır. Turizm, küresel öneme sahip sosyal ve ekonomik ilişkileri düzenleyen ve farklı ülkeler ve insanlar arasında etkileşimler yaratan küresel bir ticari ilgi alanıdır.

Birçoğumuz hayatımızın bir noktasında "turist" olmuş olsak da, turizmin gerçekte ne olduğunu tanımlamak zor olabilir. (go2hr.ca). Yüzyıllar boyunca insanlar bu endüstrinin temellerini atmak için farklı yerlere seyahat ettiler. Turizm sadece seyahatle ilgili değil, aynı zamanda ekonomi ve politika ile de ilgilidir.

Günümüzde turizm, hem pazar büyüklüğü hem de ekonomik potansiyel açısından önemli bir sektördür. Dünya Turizm Örgütü'nün 2017 Turizm Raporuna göre, uluslararası turist sayısı 1.235 milyara ulaştı ve 1960'lardan bu yana istikrarlı bir şekilde artmaktadır. 1,4 trilyon dolarlık bir gelire sahip olan bu büyük sektör, dünya ihracatının% 7'sini ve dünya GSYİH'sinin% 10'unu oluşturmaktadır. Dünya genelinde turizm, ülke ekonomilerinin gelişmesinde ve kültürel değerlerinin tanınmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle, uluslararası finans kurumları ve kuruluşları turizmin gelişmesiyle giderek daha fazla ilgilenmektedir.

30 yıl önce bağımsızlığını kazanan Azerbaycan için, 2014'ten sonra petrol fiyatlarında yaşanan keskin düşüş nedeniyle tek başına petrole olan bağımlılığından kurtulmak zordu. Petrolden bağımsız bir sektör olan turizmin gelişmesi için hükümet, 2002-2005 ve 2008-2016 yılları arasında turizmin gelişmesine yönelik planlar geliştirmiştir. Turizm ile ilgili en kapsamlı çalışma 2016 yılında başlamıştır. Bununla birlikte, Azerbaycan'da turizmin asıl gelişme dönemi Azerbaycan`ın bağımsızlık kazandığı dönemlere denk gelmektedir. (Gurbanov, 2007:67).

Çalışmanın amacı, Azerbaycan'daki turizmin mevcut durumunu incelemek ve büyüme potansiyelini analiz etmektir. Bu nedenle öncelikle Azerbaycan ekonomisi, turizm sektörünün ekonomi üzerindeki etkisi ve Azerbaycan turizm sektörünün mevcut durumu teorik çerçevede incelenmiştir. Ayrıca artan turist sayısı ile turizm gelirleri ve ekonomik göstergeler arasındaki ilişki ve bunların ülke ekonomisini nasıl etkilediği araştırılmıştır. Çalışmada, turizm gelirleri ve makroekonomik göstergeler enflasyon oranı, GSYİH ve cari işlemler arasındaki ilişki analiz edilmektedir.

Tüketiciler ve üreticiler arasındaki ilişki sadece ekonomik değil, aynı zamanda turistlere gerekli turizm hizmetlerini sağlamak için sosyo-kültürel bağlardır. Bu bağlamda sınırlı bir ekonomik düzeye sahip olan turizm, doğa, çevre, tarih, kültür ve sanat olgusuna küresel ölçekte yeni bir yaklaşım getirmekte, uluslararası düzeyde kültürlerarası ve kişilerarası ilişkileri düzenlemekte, ekonomik büyümeyi ve geliri artırmaktadır.

Azerbaycan dünyanın en büyük petrol ihracatçılarından biridir. Petrol endüstrisi ülke ekonomisinde önemli bir rol oynamakla birlikte, son yıllarda ülke ekonomisinin petrolden bağımsız olarak gelişmesini sağlamak için petrol dışı sektörü geliştirmeye yönelik adımlar atılmıştır.

Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanının 1 Eylül 2016 tarih ve 2295 sayılı "Azerbaycan Cumhuriyeti'nde turizmin gelişmesi için ek tedbirler hakkında" Kararnamesi ile ilgili olarak ilgili devlet kurumlarına çeşitli talimatlar verilmiştir.

1.BÖLÜM

TURİZM SEKTÖRÜ VE EKONOMİK TEMEL BİLGİLER

Çalışmanın birinci bölümünde genel turizm ve onun ekonomik açıdan temel bilgilerine yer verilmiştir. Bu kapsamda yapılan araştırmada turizm sektörünün gelişimi, turizm sektörünün özellikleri, turizmin ekonomik, çevresel etkileri, ekonomik büyüme tanımına yönelik açıklamalar yapılmıştır.

1.1 Turizm Sektörünün Gelişimi

Turistler, keyif için evlerinden uzaklaşan insanlardır. Turizm, dünyanın en hızlı büyüyen endüstrilerinden biridir ve çok fazla iş yaratır. Turistler tarafından harcanan para, ülkelerin zenginliğine (ekonomik büyüme) katkıda bulunur. Uzun yıllardır Avrupa ve ABD en çok turist sayısına sahip ülkelerdir.

Tablo 1: Dünya Turizm Örgütü'ne göre, 2019'daki ilk dört uluslararası destinasyon bunlardır:

SIRA	ÜLKE	ZİYARETÇİ
1	Fransa	90 milyon
2	İspanya	83.5 milyon
3	Amerika Birleşik Devletleri	79.3 milyon
4	Çin	65.7 milyon

Kaynak: https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284421152

Erişim Tarihi: 06.07.2020

Turizm gelişimi uzun tarihi bir süreci kapsamaktadır. Her zaman yüksek hızlı trenlere, uçaklara ve lüks yolcu gemilerine sahip olunmasa da, insanlar uzun zamandır turist olma arzusuna sahipler.

Turizm sektörünün yıllar içinde büyüyüp gelişmesinin birçok yolu vardır. Bu bölümde turizm tarihinin bazı unsurları açıklanmaktadır.

Turizm sektörü geçmişten bu yana büyük ilgi gören bir sektör olmasına rağmen günümüzde en hızlı büyüyen sektörlerden biridir. Diğer sektörlerle yakın ilişkisi de turizm sektörünün gelişimini olumlu etkileyen bir diğer faktördür.

Turizmin gelişmesine paralel olarak inşa edilen üst yapı tesisleri daha fazla istihdam ve daha fazla inşaat malzemesi kullanımı anlamına geldiği için yatırım harcamalarında artışa neden olarak ilk andan itibaren ekonomiye yayılarak yoğun bir gelir akışı yaratmaktadır. (Yıldız, 2011:61)

Küreselleşme ile birlikte dünyada yaşanan çok yönlü gelişmeler turizm sektörünün gelişiminde belirleyici rol oynamıştır. Turizm sektörü ekonomik, sosyal, kültürel, çevresel ve teknolojik gelişmeler etrafında gelişmiştir. Küresel bir işletme olmak, turizm sektörünün gelişimini etkileyen bir diğer faktördür.

1.2 Turizm Sektörünün Özellikleri

Günümüzde turizm kavramına ait farklı tanımlar şu şekilde sıralanabilir:

1. Turizm sektöründe arzın yaratılması yüksek miktarda yatırım gerektirir.

2. Yaşadığımız yerin dışına yapılan seyahatlerdir.

3. Turizm endüstrisinde genellikle hizmet üretilir.

4. Sosyal ve doğal çevre ile uyum ve bu konuda bir farkındalık içerir.

5. Turizm endüstrisi talep dalgalanmalarından anında etkilenir. (muhaz.org,2022)

Turizm sektöründe etkin bir şekilde faaliyet gösterebilmek için çekici özelliklere sahip olmak gerekir. Erişilebilirlik ve hizmet olanakları ana özelliklerin diğer ikisidir. Tüketicilere uygun paketler sunmak, müşterilere yönelik aktivite seçeneklerine sahip olmak ve yardımcı hizmetler sunacak yetkinlik turizm sektöründeki aktiviteyi belirleyen temel özellikler arasındadır.

Turizm sektörünün ekonomik öneminin anlaşılması ve her yıl turist sayısının artması, devleti ve girişimcileri ülkeye daha fazla turist çekmek için yatırım yapmaya itmektedir (Şimşek, 2012:79).

1. Çekicilik		
2. Ulaşabilirlik	3. Olanaklar	
4. Uygun Paketler	5. Aktiviteler	6. Yardım Hizmetleri

İÇERİK ÖZELLİKLERİ

Adım 1 Doğal, insan yapımı bir amaca hizmet etmek için inşa edilmiş ve geçmiş uygarlıklardan miras olarak hayatta kalan eserler ve özel etkinliklerdir.
Adım 2 Yolcu güzergahlarının, terminallerinin ve hizmetlerinin bir araya getirilmesiyle oluşan ulaşım sisteminin bütünüdür.
Adım 3 Beslenme, barınma, ürün satın alma vb. hizmetler sunulmaktadır.
Adım 4 Aracılar tarafından önceden düzenlenmiş tüm tur veya gezi paketlerinden oluşmaktadır.
Adım 5 Turistlerin katılabileceği tüm aktiviteler var.
Adım 6 Bankalar, iletişim, posta, gazete kioskları ve hastaneler gibi ziyaretçilerin genel ihtiyaçlarına verilen genel isimdir.

Tablo 2. Turizm Sektörünün Temel Özellikleri

Kaynak: Kuşat, 2011: 125.

1.3 Turizm Sektörünün Etkileri

Turizm, özellikle kırsal alanlarda ve gelişmekte olan ülkelerde birçok ekonomik ve sosyal fayda sağlayabilir, ancak kitle turizmi de olumsuz etkilerle ilişkilendirilir.

Turizm, hem turizm endüstrisinde doğrudan istihdam yoluyla hem de perakende ve ulaşım gibi sektörlerde dolaylı olarak istihdam yaratır. Bu insanlar ücretlerini mal ve hizmetlere harcadıklarında, daha fazla iş yaratarak "çarpan etkisi" olarak bilinen şeye yol açar. Turizm endüstrisi, özellikle kırsal topluluklarda önemli olan küçük ölçekli işletmeler için fırsatlar sağlar ve okullar, konutlar ve hastaneler için kullanılabilen havaalanı ve otel vergileri gibi ekstra vergi gelirleri oluşturmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerde ekonomik kalkınmanın temel amacı dış satışları artırmaktır. Bu nedenle gelişmekte olan ülkelerin turizmi ekonomik kalkınma için bir araç olarak kullanmak istemelerinin nedenlerinden biri; Görünmez dış satışlar olarak turizmin söz konusu ülkeler için önemli bir gelir oluşturduğu söylenebilir (Hepaktan, Çinar, 2010:143).

Başarılı turizm, yollar, ziyaretçi merkezleri ve oteller gibi temel bir altyapının kurulmasına dayanmaktadır. Bunun maliyeti genellikle devlete düşüyor, bu yüzden vergi gelirlerinden gelmesi gerekmektedir. Turizm tarafından yaratılan işler genellikle mevsimliktir ve düşük ücretlidir, ancak turizm yerel emlak fiyatlarını ve mal ve hizmetlerin maliyetini yükseltebilir. Turizmden elde edilen para, bir kısmı otel zincirleri gibi devasa uluslararası şirketlere sızdığı için her zaman yerel topluma fayda sağlamaz. Turizme bağımlı destinasyonlar terörizm, doğal afetler ve ekonomik durgunluk gibi olaylardan olumsuz etkilenebilir.

Turizm istihdam sağlayabilir ve bir bölgenin zenginliğini artırabilir. Gelişmekte olan birçok ülke, daha zengin olmak ve halkının yaşam kalitesini iyileştirmek için turizmi geliştirmeye isteklidir. Bunun alan üzerinde hem olumlu hem de olumsuz etkileri olabilir.

Olumlu Etkiler	Olumsuz Etkiler
Yeni iş yerleri	İşler genellikle mevsimseldir (yılın zamanına göre) ve düşük ücretlidir
Ülke için daha fazla para	Paranın çoğu bölgeden büyük şirketlere gidiyor, yerel halka değil
Turistler geleneksel şovlardan hoşlandıkları için yerel gelenek ve görenekler yaşatılır, örneğin Flamenko dansı	Yabancılar geldikçe kültür ve gelenekler değişir
Turistlerden gelen para, doğal manzarayı korumak için kullanılabilir	Doğal çevreye verilen hasar, örneğin patika erozyonu (patikaların aşınması)
Turistler için yeni tesisler de yerel halkın yararına, örneğin yeni yollar	Aşırı kalabalık ve trafik sıkışıklığı
Yerel yemek ve el sanatlarına daha fazla talep	Turistler genellikle yerel nüfustan daha zengin olduğu için yerel mağazalarda fiyatlar artıyor

Tablo 3: Turizmin olumlu ve olumsuz etkileri

Kaynak: Kozak, vd., 1997: 61.

1.3.1 Turizmin Ekonomik Etkileri

Turizm, ekonomileri birbiriyle ilişkili üç yol aracılığıyla etkiler, yani doğrudan, dolaylı ve uyarılmış etkiler.

Turizm endüstrisinin en büyük avantajı, maksimum istihdam fırsatı yaratabilmesidir. Turizm bölgesel ve ekonomik kalkınmaya yardımcı olur (Amutha,2011:4).

Turizmin yerel ekonomiler üzerinde doğrudan, dolaylı ve uyarılmış etkileri vardır, bunlar sektörün yapısına bağlı olarak, ancak en önemlisi turizm faaliyetlerinin yerel ekonomi ile ne kadar iyi bağlantılı olduğuna bağlı olarak genellikle ülkeler arasında büyük ölçüde farklı olabilir. Daha büyük bağlantılar genellikle turizm işletmelerinin mal ve hizmetlerini (işgücü dahil) yerel olarak tedarik ettiklerinde ortaya çıkma eğiliminde olan daha yüksek yerel ekonomik faaliyet (ve büyüme)

seviyelerine dönüşürken, turizm işletmelerinin ithalata bağımlı olduğu yerlerde taleplerini karşılamak için (personel dahil) düşük ekonomik bağlantılar meydana gelir.

Tablo 4: Doğrudan, Dolaylı ve Dolaylı turizmin GSYH'ye katkısının bileşenleri

Turizmin Doğrudan Etkisi	**Sektörler**	Konaklama Hizmetleri Yiyecek ve İçecek Hizmetleri Perakende Ticaret Ulaşım Hizmetleri Kültürel, Spor ve Eğlence Hizmetler
	Emtia	Konaklama Ulaşım Eğlence Turistik yerler
	Harcama Kaynakları	Yurtiçi İş Seyahati Harcama Ziyaretçi İhracatları Bireysel Devlet Turizmi Seyahat Harcamaları
Turizmin Dolaylı Etkisi	**Genel**	Özel turizm yatırımı harcama Devlet toplu turizmi harcama Satın Alımların Etkisi Tedarikçiler
Turizmin Teşvik Edilen Etkisi	**Genel**	Yiyecek ve İçecekler Rekreasyon Giyim Konut Ev Eşyaları

Kaynak: Lemma A., 2014: 3

Tablo 3, sınırları aşabilecek, yani kimin üstlendiğine bağlı olarak doğrudan, dolaylı ve indüklenebilecek diğer etkileri hesaba katmaz. Örneğin, turizm işletmeleri tarafından ödenen vergilerin, sektöre doğrudan bir etkisi olacaktır; ancak turizm çalışanları tarafından ödenen vergiler, etkileri tetikleyecektir. Benzer şekilde, para turizm tedarik zincirini takip ettiğinden ülke içi turist harcamalarının hem doğrudan hem de dolaylı etkileri olacaktır.

1.3.2 Turizmin Çevresel Etkileri

Turizm, özellikle doğa turizmi, biyolojik çeşitlilik ve zengin ve çeşitli bir çevrenin yarattığı cazibe merkezleriyle yakından bağlantılıdır. Ayrıca, arazi ve kaynaklar aşırı kullanım nedeniyle zorlandığında ve bitki örtüsü, vahşi yaşam, dağ, deniz ve kıyı ortamları ve su kaynakları üzerindeki etkiler taşıma kapasitelerini aştığında biyolojik çeşitlilik kaybına neden olabilir. Bu biyoçeşitlilik kaybı aslında turizm potansiyelinin kaybı anlamına gelmektedir (Sunlu, 2003:266)

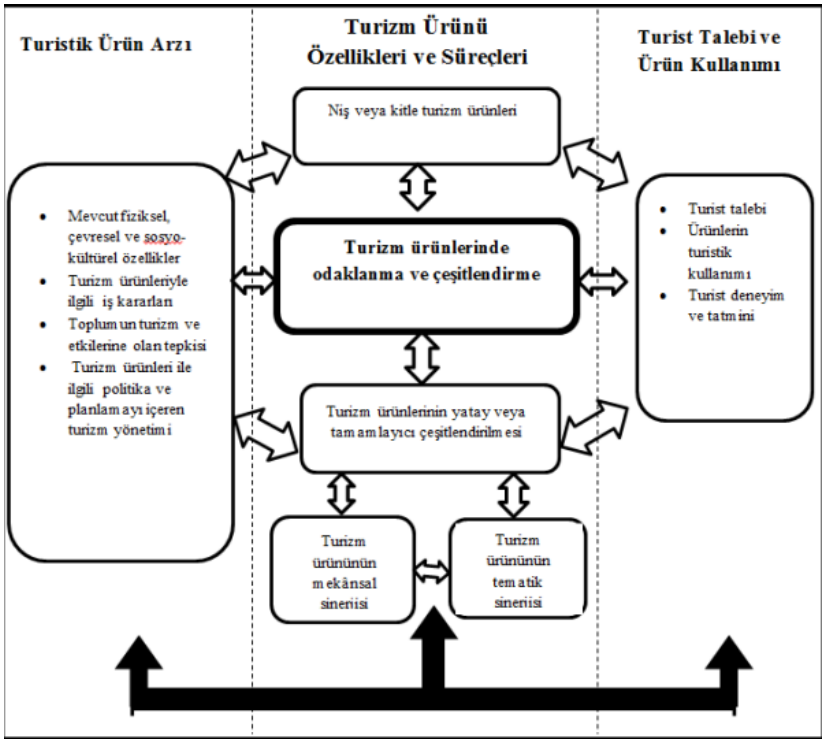
Turistlerin ve tedarikçilerin yerel çevreye özgü olmayan türleri (böcekler, yabani ve ekili bitkiler ve hastalıklar) getirebileceği egzotik türlerin tanıtılması, ekosistemlerde büyük bozulmalara ve hatta yıkıma neden olabilir (Sunlu, 2003:266).

Turizm tesislerinin ve özellikle otellerin sağlıklı çevre yönetimi, doğal alanlara olan faydaları artırabilir. Ancak bu, bölgenin çevresel kaynaklarının analizine dayalı kontrollü kalkınma için dikkatli bir planlama gerektirir. Planlama, çelişen kullanımlar arasında seçim yapmaya veya bunları uyumlu hale getirmenin yollarını bulmaya yardımcı olur. Turizm gelişimi için erken planlama yaparak, turizm için önemli olan çevresel varlıkların kademeli olarak bozulmasını önleyerek zarar verici ve pahalı hatalar önlenebilir (Sunlu, 2003:268).

Ekonomik faydaların yanında turizmin doğal çevreye ve kültürel yapıya olumlu etki sağladığı konuşulmakla birlikte turizmin eskisi kadar zararsız ve maliyetsiz olmadığı giderek daha fazla dile getirilen görüşler arasında yer almaktadır. Turizmin bölgede yarattığı ekonomik, fiziksel ve ekolojik etkilerinden başka toplumun sosyal yapısı üzerindeki bir diğer önemli katkısı de vardır. Turizm pazarlama karması unsurlarının özünü oluşturan turistik ürün, turistin seyahatleri sırasında fayda kattığı konaklama, yeme-içme, ulaşım, eğlence ve diğer birçok hizmetin birleşimidir. Turistik bir malın incelenmesi, gezilen bölgenin çekiciliği, çevre düzenlemesinin temizliği ve güzelliği, altyapı ve üstyapı yatırımları, bölgedeki konaklama, yeme-içme ve eğlence işletmelerinin yeterliliği en hızlı şekilde yapılmalıdır.

Turistik ürün çeşitlendirme süreci aşağıdaki Şekil 2 yardımıyla gösterilebilir:

Şekil 1. Turistik Ürün Çeşitlendirme Süreci

Kaynak: (Benur and Bramwell, 2015)

Turizm sadece ekonomik bir olay değil, aynı zamanda sosyal, politik ve çevresel boyutları olan ve dolayısıyla sosyal bir yapıya sahip bir toplumu etkileyen bir harekettir. Bu nedenle, turizmin etkisi değerlendirilirken, sadece gelir yaratma ve dövizin özellikleri gibi maddi ve ekonomik etkiler değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel yönler gibi ekonomik olmayan konular da dikkate alınmalıdır.

Havayolu endüstrisini yaratılan kirlilik için daha fazla sorumluluk almaya teşvik etmede bazı başarılar elde edildi. Yıllarca süren müzakerelerin ardından, 2020'lerde karbon nötr havacılık büyümesini hedefleyen uluslararası bir anlaşmaya varıldı. Bu, karbondioksitin çevresel etkilerini azaltmak için ağaç dikme gibi denkleştirme faaliyetleri yoluyla sağlanacaktır (Humpreys, 2019:146).

Turizm tesislerinin ve özellikle otellerin sağlıklı çevre yönetimi, doğal alanlara olan faydalarını artırabilir. Ancak bu, bölgenin çevresel kaynaklarının analizine dayalı olarak kontrollü kalkınma için dikkatli bir planlama gerektirir. Planlama, çelişen

kullanımlar arasında seçim yapmaya veya bunları uyumlu hale getirmenin yollarını bulmaya yardımcı olur. Turizmin gelişmesi için erken planlama yapılarak, turizm açısından önemli olan çevresel varlıkların kademeli olarak bozulmasının önüne geçilerek zarar verici ve pahalı hatalar önlenebilir.

Temiz üretim teknikleri, turizm tesislerinin çevresel etkilerini en aza indirecek şekilde planlanması ve işletilmesi için önemli araçlar olabilir. Örneğin, yeşil bina (enerji verimli ve kirletmeyen inşaat malzemeleri, kanalizasyon sistemleri ve enerji kaynakları kullanarak) turizm endüstrisi için çevre üzerindeki etkisini azaltmanın giderek daha önemli bir yoludur. Ve atık işleme ve bertarafı turizm endüstrisinde genellikle büyük, uzun vadeli çevre sorunları olduğundan, kirliliği önleme ve atık azaltma teknikleri turizm endüstrisi için özellikle önemlidir. Temiz üretim (ücretsiz) ile ilgili bilgi kaynaklarına yönelik bir kılavuz burada mevcuttur.

Çevre kirliliği fiziksel olduğu kadar estetiktir. Manzaralı güzelliğe sahip bir alan daha fazla sayıda turisti çeker, bu nedenle doğal peyzajın giderek daha fazla kısmı gelişme nedeniyle kaybedilir, kırsal alan, otellerin büyümesi ve turistlerin ihtiyaçlarını karşılamak için ortaya çıkan diğer olanaklar nedeniyle geri çekilir (Humpreys, 2019:150).

Turizm, insanları doğa ve çevre ile daha yakın temasa getirdiğinde, çevrenin halkın takdirini artırma ve çevre sorunlarına ilişkin farkındalığı yayma potansiyeline sahiptir. Bu çatışma, doğanın değeri konusundaki farkındalığı artırabilir ve çevreye duyarlı davranışlara ve çevreyi korumaya yönelik faaliyetlere yol açabilir.

Turizm, çevrenin korunmasına, biyolojik çeşitliliğin korunmasına ve restorasyonuna ve doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımına önemli ölçüde katkıda bulunabilir. Çekiciliği nedeniyle, bozulmamış alanlar ve doğal alanlar değerli olarak tanımlanır ve çekiciliği canlı tutma ihtiyacı, milli parkların ve vahşi yaşam parklarının yaratılmasına yol açabilir.

Hawaii'de, Hawaii yağmur ormanlarını ve yerli türleri korumak için yeni yasalar ve düzenlemeler çıkarıldı. Adaların etrafındaki mercan resifleri ve hayatta kalmak için onlara bağlı olan deniz yaşamı da korunmaktadır. Hawaii artık ekolojik sistemler üzerine araştırma için uluslararası bir merkez haline geldi ve adaların turizm

endüstrisinin desteklenmesi ve korunması bu eylemlerin ana motivasyonu olarak oluşturuldu.

1.4 Turizmin Ekonomik Açıdan Değerlendirilmesi

Bir faaliyet sistemi ve bir endüstri alanı olarak turizmin temel dinamikleri, yeni bilgiler edinmek ve disiplini daha iyi anlamak için yeni yaklaşımlar, araçlar ve perspektifler aramak için daima çabalar gerektirir.

Korunan alanlara (milli parklar, deniz parkları, ormanlar ve plajlar) turizm yerel, bölgesel, eyalet ve ulusal ekonomilere önemli ölçüde katkıda bulunur. Bununla birlikte, doğal alanları yönetmek için kaynaklar küçüktür ve bazen azalırken, aynı zamanda doğal alanların kapsamı çevrenin korunmasına yönelik toplumun beklentilerini karşılamak için artmaktadır. Yöneticilerin, daha iyi yönetim kaynakları için tartışmak için doğal alanlara turizmin kanıtlanabilir ekonomik faydalarından yararlanabilecekleri bir süredir kabul edilmiştir, ancak çoğu zaman, birincil verilerin toplanamaması, veri toplama yöntemleri ve raporlama kriterleri üzerinde fikir birliği konusunda argümanlar ortaya çıkmaktadır (Wood, Glasson, 2006:6)

Alışveriş, otel konaklama, yemek hizmetleri, ulaşım, ziyaretçi atraksiyonları, eğlence vb. için yapılan turist harcamaları, gayri safi yurtiçi hasıla (GSYİH) oluşturarak, istihdam yaratarak ve sosyo-ekonomik kalkınma fırsatları sağlayarak gelişmekte olan ve gelişmiş ekonomilere önemli ölçüde katkıda bulunur. 2008 yılında, 80'den fazla ülke uluslararası turizmden 1 milyar ABD dolarının üzerinde gelir elde etti ve dünya çapındaki gelirler 944 milyar ABD dolarına ulaştı (Wu, Song, Li, 2012:2)

Sektörün ekonomik yanları incelendiğinde dünyanın en büyük ekonomik alanlarından birinin turizm sektörü olduğunu söylemek doğru olur. Bu Sektör, 2017 senesinde küresel GSYİH'nın% 10,4'ünü ve 313 milyon iş oluşturarak toplam istihdamın% 9,9'unu olduşturduğu görülmektedir. Dünya Seyahat ve Turizm Konseyi (WTTC) tarafından hazırlanan Seyahat / Turizmin Ekonomik Etkileri raporunda turizm sektörünün ekonomik katkı kriterleri ve boyutları yer almaktadır.

Şekil 2: Turizm Sektörünün Ekonomik Katkı Kriterleri ve Boyutları

Kaynak: WTTC, 2018: 2

Sektörün toplam ekonomik katkısı Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) içindeki payı ve istihdam yaratma düzeyi gibi iki başlıca göstergede oluşturulmaktadır.

Hükümetlerin dünya çapında turizmi desteklemelerinin ve teşvik etmelerinin başlıca nedenlerinden biri, ekonomik büyüme ve kalkınma üzerinde olumlu bir etkiye sahip olmasıdır (Ivanov & Webster 2006). Turizm sektörü, özellikle diğer sektörlerde veya doğal kaynaklarda rekabet avantajı olmayan ülkeler için önemli bir gelir kaynağıdır. Turizm, bu ülkelere ekonomik canlanma, GSYİH büyümesi ve ticaret dengesini iyileştirmede kullanılan dövize erişim sağlamaya kadar değişen büyük ekonomik faydalar sağlar. Ürdün ve Mısır gibi ülkeler, onları bölgedeki diğer uluslara göre avantajlı bir rekabet avantajı sağlayacak doğal kaynaklara veya teknolojik sanayilere sahip değil. Ancak turizmden elde ettikleri gelir, ekonomik kalkınmalarına büyük katkı sağlamıştır.

Turizm, hükümetler için döviz kazançlarının önemli bir kaynağıdır ve bu nedenle ihracata yönelik ekonomik büyümenin temelini oluşturur (Ennew 2003). Örneğin, gelen uluslararası turistlerin, ev sahibi ülke içindeki ürünleri satın alabilmek ve seyahat ettikleri ev sahibi ülkenin para birimini satın alabilmek için kendi para birimlerini sağlamaları gerekecektir. Bu, ev sahibi ülkenin döviz kazancını artıracak

ve yerel para biriminde talep yaratacak ve ev sahibinin ülke döviz kurunun değer kazanmasına neden olacaktır.

Turizm, gelişmekte olan ülkelerin ödemeler ve ticaret dengesini iyileştirir. Tek ürünlere bağımlı olan gelişmekte olan ülkeler için turizm, bu tür ülkelere ödemeler dengesi üzerinde olumlu bir etki yaratan büyük bir gelir kaynağı sağlar.

Turizm, hükümetlerin gelir kaynaklarını çeşitlendirir ve hükümetlerin belirli sektörlere atfedilebilen zararlarını telafi eder. Turizmin hükümetler üzerindeki en büyük etkilerinden biri, ülkenin ana gelir kaynakları olan petrol ve gaz gibi birincil emtialara olan bağımlılığını azaltmasıdır.

Altmış yıllık istikrarlı büyümenin ardından turizm, ekonomik büyümenin vazgeçilmez bir motoru olarak kurulmuştur (Gomez, Palomo, Gamez, Revilla, 2021:1).

Gelişmekte olan birçok ülke, turizmi ekonomik büyümeye giden hızlı bir yol olarak görür. Turizmin gelişmesinin diğer endüstrilerden daha az yatırım gerektirdiğini varsayılır; turizmin iş fırsatları yaratmada ve yerel geliri artırmada etkili bir araç olduğuna inanmaktadırlar (Kaosa-ard, 1994).

Turizm, kişisel gelirleri önemli ölçüde artırmaktadır. Örneğin; Kosta Rika'daki turizm, yıllık bazda 140.000 iş yaratır.

1.5 Ekonomik Büyüme Tanımı

Bir ekonominin Gayri Safi Yurtiçi Hasılası (GSYİH), toplam üretimin bir ölçüsüdür. Daha doğrusu, belirli bir zaman diliminde bir ülke veya bölgede üretilen tüm mal ve hizmetlerin parasal değeridir.

Uzun vadeli sosyal tarih perspektifinden, ekonomik refahın ve kalıcı ekonomik büyümenin insanlık için çok yeni bir başarı olduğu bilinir.

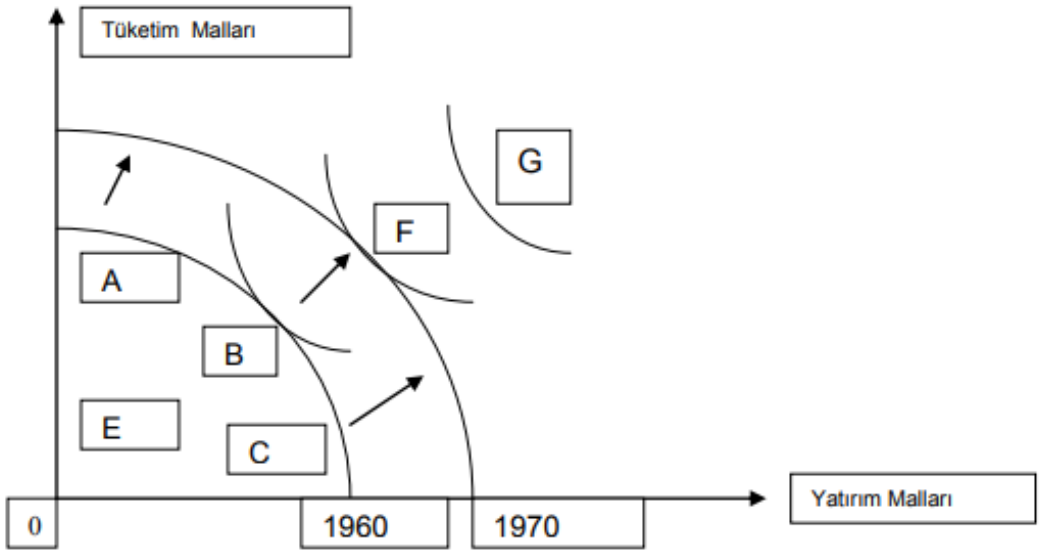
Büyüme, erdemli refah ve fırsat döngüleri yaratabilir. Güçlü büyüme ve istihdam fırsatları, ebeveynlerin çocuklarını okula göndererek eğitimine yatırım yapmalarını teşvik eder. Bu, daha iyi yönetişim için baskı yaratması gereken güçlü ve

büyüyen bir girişimciler grubunun ortaya çıkmasına neden olabilir. Güçlü ekonomik büyüme bu nedenle insani gelişmeyi ilerletir ve bu da ekonomik büyümeyi destekler (Adams, 2002:357-82).

Ancak farklı koşullar altında, benzer büyüme oranları, yoksulluk, yoksulların istihdam beklentileri ve daha geniş insani gelişme göstergeleri üzerinde çok farklı etkilere sahip olabilir. (Adams, 2002:357-82).

Ekonomik refah, kişi başına gayri safi yurtiçi hasıla (GSYİH) yoluyla ölçülür, bir ülkenin bir yılda ürettiği tüm mal ve hizmetlerin değerinin ülke nüfusuna bölümüdür. Ekonomik büyüme, GSYİH'nın bir yıldan diğerine değişiminin ölçüsüdür.

Bu çalışma bölümümüzde ekonomik büyüme tanımını, sade bir diyagramla gösterebiliriz:

Şekil 3: Ekonomik Büyüme

Kaynak: (Ercan, 2002, s. 131-132).

Şekil 4'te ekonomik büyüme algısı, üretim imkanları eğrisinin olduğu gibi sağ yukarıya doğru kayması, yani genişlemesi ile görebiliriz. Belirli bir yılda (1960'da) ülkenin menşeyine yakın olan üretim olanakları eğrisi, kaynaklarını tam olarak kullanırsa, üretebileceği tüketim ve yatırım mallarının üst sınırını gösterir. Yukarıdan çizilen ikinci eğri, aynı ülkenin iki maldan bir süre sonra (1970'te)

ne kadar üretebileceğini göstermektedir. 1960 yılında "kapalı ekonomi" modeliyle ulaşılamayan F noktasının, ekonomik gelişme (1970) neticesinde ulaşılabilecek noktalar arasında olması, büyüme olayının refah artışına etkisini açıkça ortaya koymaktadır.

Ekonomik büyüme, yaşam standartlarının artmasına, vergi gelirlerinin artmasına ve yeni işlerin yaratılmasına yardımcı olması nedeniyle önemli bir makro-ekonomik hedeftir.

Ekonomik büyümenin yönleri:

Ekonomik büyümenin nedenleri

Ekonomik büyümenin maliyetleri / faydaları

Ekonomik büyümeyi iyileştirme politikaları

Farklı ekonomik büyüme türleri

Durgunluklar (olumsuz ekonomik büyüme)

Ekonomik büyüme örneği: Merkez Bankası faiz oranlarını düşürürse, bu, firmaları yatırım yapmaya teşvik edecektir (borçlanma artık daha ucuz olacaktır).

Ekonomik büyüme, aşağıdaki gibi kısıtlamalara maruz kalan karmaşık, uzun vadeli bir olgudur: aşırı nüfus artışı, sınırlı kaynaklar, yetersiz altyapı, kaynakların verimsiz kullanımı, aşırı devlet müdahalesi, artışı zorlaştıran kurumsal ve kültürel modeller vb.

Ekonomik büyüme, bir ülkenin mevcut kaynaklarının verimli kullanılması ve üretim kapasitesinin artırılması ile sağlanır. Nüfus ve toplum arasında gelirlerin yeniden dağılımını kolaylaştırır.

Geçmişteki en kötü zamanlarda bile çok zengin yerel ekonomiler vardı; tıpkı geçmişteki en iyi zamanlarda olduğu gibi, durgunluk ve yoksulluk cepleri de var olmaktaydı (Feldman, Storper, 2016:2).

1.5.1 Ekonomik Büyümeyi Etkileyen Faktörler

Bir ülkenin sürdürülebilir ekonomik büyümesi, milli gelir ve istihdam düzeyi üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir ve bu da daha yüksek yaşam standartlarıyla sonuçlanır (economicdiscussion.net).

Ekonomik büyüme oranı, reel GSYİH'deki yıllık yüzde artışıdır. Ekonomik büyümeyi etkileyen birkaç faktör vardır, ancak bunları tablodaki şekilde ayırmak faydalıdır:

Talep tarafındaki faktörler (ör. Tüketici harcamaları)

Arz tarafındaki faktörler (ör. Üretken kapasite)

Tablo 5: Ekonomik Büyümeyi Etkileyen Faktörler

Talep Tarafındaki Faktörler	Arz Tarafındaki Faktörler
Daha yüksek reel ücretler	Artan yatırım
Vergi kesintileri	Daha yüksek iş gücü verimliliği
Devalüasyon	Ham maddeleri keşfi
Devlet harcamaları	Işgücünde artış
Daha düşük faiz oranları	Gelişmiş teknoloji

Kaynak: (Alina-Petronela HALLER, 2017, March 12)

GSYİH ile ölçülen ekonomik büyüme, GSYİH'nın büyüme oranının artması anlamına gelir.. Kamu harcamaları, sermaye oluşumu, özel veya kamu yatırımları, istihdam oranları, döviz kurları vb. ekonomik büyüme üzerinde farklı etkilere sahiptir. Bir ülkenin ekonomik ilerlemesinde büyük etkisi olan sosyo-politik faktörler de vardır.

Yatırım, hem neoklasik hem de içsel büyüme teorileri tarafından tanımlanan ekonomik büyümenin en temel belirleyicisidir. Ancak neoklasik modelde yatırım geçiş dönemi üzerinde etkiye sahipken, içsel büyüme modelleri daha kalıcı etkiler için olduğu tartışılmaktadır.

Yatırıma verilen önem, yatırım ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen çok sayıda ampirik çalışmaya yol açmıştır (Kormendi, Meguire, 1985).

1.6 COVID-19 Pandeminin Turizm Üzerindeki Etkisi

Dünya Sağlık Örgütü (WHO) 31 Ocak 2020'de Çin'deki COVID-19 salgınının Küresel Öneme Sahip bir "Halk Sağlığı Acil Durumu" olduğunu ilan etti (ABC News, 2020; Ying ve diğerleri, 2020). COVID-19, ilk olarak Aralık 2019'da Çin'in Wuhan kentinde tespit edilen yeni bir koronavirüs solunum hastalığıdır. (Brüssow, 2020). Salgın dünya çapında 210 ülke ve bölgeye yayıldı (Worldometers, 2020). Bununla birlikte, 210 ülke ve iki uluslararası taşıma, COVID-19 salgınından etkilendi ve sonuç olarak 109.153.019 doğrulanmış vaka ve 2.456.517 ölüm meydana geldi (son güncelleme: 14 Şubat 2021). Küresel turizm pazarı, son birkaç on yılda önemli ölçüde büyümektedir. 1950'de, toplam turist giriş sayısı sadece 25 milyondu ve 2019'da 1,5 milyara ulaştı. Bununla birlikte, genel dünya turizm pazarındaki büyüme, enfeksiyon hastalıklarının yayılmasından etkilenmiştir (Baker, 2015). Yolcular, son zamanlarda koronavirüs ile görüldüğü gibi, ülkenin bir bölgesinden başka bir ülkeye kişiden kişiye enfeksiyonları kolayca bulaştırmaktadırlar. COVID-19 küresel krizi, tüm ürün arz ve talebini etkileyen bir ekonomik, sosyal ve işgücü piyasası şok dalgası yarattı. Üretimdeki kesinti artık küresel tedarik zinciri sistemlerini de kapsayacak şekilde genişletildi (ILO, 2020). Büyüklüklerine bakılmaksızın tüm işletme türleri şu anda çok büyük zorluklarla karşı karşıyadır. Bununla birlikte, havacılık, turizm ve otelcilik endüstrileri, pandeminin başlangıcından bu yana, seyahat yasakları ve sınır kapatma önlemlerinin ardından belirli sektörlerde gelir ve büyümede önemli düşüşlerin yanı sıra iş kayıplarıyla birlikte sürekli zorluklarla karşı karşıya kalmaktadır. Küçük ve orta ölçekli işletmelerin şu anda yardım almadan ayakta kalmaları çok zordur.

COVID-19 pandemisi, başta turizme bağımlı olanlar olmak üzere gelişmekte olan ülkeler üzerinde yıkıcı etkileri olan bir sağlık ve ekonomik kriz olmuştur. Hükümetler nüfuslarını korumaya çalıştıkça, karantinalar, ulusal ve uluslararası hareketliliğe yönelik büyük kısıtlamalar uygulandı (Vanzetti, Peters, 2021).

Uluslararası turist varışlarının sayısı 2020'de bir önceki yıla göre yüzde 74 azaldı (UNWTO Tourism Dashboard). Gelişmekte olan birçok ülkede, varışlar yüzde 80-90 oranında azaldı (Vanzetti, Peters, 2021).

Turizm ve seyahat endüstrisi, gezginlere zengin deneyimler sunan ve toplum gelişimine katkıda bulunan, dünyanın en büyük endüstrilerinden biridir. Bununla birlikte, sağlıkla ilgili acil durumlar ve iklim değişikliği, turizm endüstrisi için en zorlu iki faktördür. COVID-19, turizm endüstrisinin önündeki en önemli yeni zorluklardan biridir. Çin'in Hubei eyaletinde başlayan bir salgın hızla yayıldı ve şu anda ABD, İngiltere, Fransa, İspanya, İtalya, Orta Doğu ve Asya'da önemli salgınlar meydana gelmektedir. Çin, Birleşik Krallık'ın tüm GSYİH'sine eşit olan toplam 2,7 trilyon ABD doları kayıp çıktıyla rekor düzeydeki en yavaş büyümeyi zaten yaşamaktadır (Orlik ve diğerleri, 2020).

1.6.1 COVID-19 ve Uluslararası Turizm Senaryoları

Tüm dünya, COVID-19 pandemisi ile benzersiz bir küresel sağlık, sosyal ve ekonomik acil durumla karşı karşıyadır. (Mouloudj, 2020:324).

COVID-19 pandemi krizinin seyahat, turizm ve etkinliklere bağlı sektörler üzerinde feci bir etkisi oldu (Higgins-Desbiolles, 2020).

Son birkaç yılda turizm endüstrisi, turistlerin giriş sayısında ve turist gelirlerinde keskin bir büyüme yaşadı. 2019'da uluslararası turist girişleri yüzde 4 artarak küresel olarak 1,5 milyara ulaştı. Bu nedenle, dünyanın dört bir yanındaki uzmanlardan tarafından 2020 yılının da turizm için başarılı bir yıl olacağını düşünmekteydiler. Bununla birlikte, COVID-19 salgını sektör için genel senaryoyu değiştirmektedir. Bakar ve Rosbi (2020), COVID-19'un turizm endüstrisine getirdiği ekonomik sonucu analiz ederken, tüketiciler arasında turizm talebini azaltan bir tür

panik yarattığını göstermektedir. Fernandes (2020) COVID-19'a erken bir genel bakış sunmuş ve dış ticarete büyük ölçüde bağımlı olan ülkelerin mevcut krizden daha olumsuz etkilendiğini öngörmüştür. Korinth ve Ranasinghe (2020), Mart ayı başlarında Polonya'da otel doluluk seviyesinin yaklaşık yüzde 40 ve Polonya havaalanındaki hava trafiğinin geçen yıla göre yaklaşık yüzde 80-90 azaldığını tespit etmişdir. Aşağıdaki Tablo 5, son iki yıldaki uluslararası turist girişinin görünümünü, 2020'de turist varışının erken projeksiyonunu ve mevcut durumu göstermektedir:

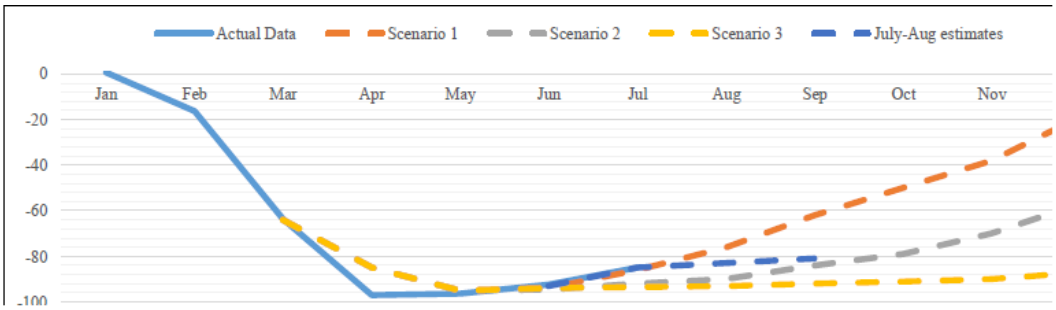
Tablo 6: Uluslararası Turist Varışına Genel Bakış

Bölge	**Değişiklik (%)**	**Ortalama bir yıl (%)**	**2020 Beklenti (Ocak ayında yayınlanmıştır) (%)**	**2020 (Ocak - Nisan) (değişiklik %)**	**2020 (Ocak - Haziran) (değişiklik %)**
	2018 - 2019	2009-2019	İtibaren		
Dünya	5.6 - 3.8	5.1	3 ila 4	-44	-65
Avrupa	5.8 - 3.7	4.6	3 ila 4	-44	-66
Asya ve Pasifik	7.3 - 4.6	7.1	5 ila 6	-51	-72
Amerika	2.4 - 2.0	4.6	2 ila 3	-36	-55
Afrika	8.5 - 4.2	4.4	3 ila 5	-35	-57
Orta Doğu	3.0 - 7.6	2.7	4 ila 6	-40	-57

Kaynak: https://www.unwto.org/news/2020-worst-year-in-tourism-history-with-1-billion-fewer-international-arrivals Erişim Tarihi: 11.12.2020

2020'nin ilk altı ayında, uluslararası turist girişleri yüzde 65 oranında azaldı. Asya ve Pasifik bölgesi yüzde 72 düşüşle en kötü etkilenen bölgedir. Mart ayı

sonlarında çoğu uluslararası sınırın tamamen kapatılmasının ardından, turist gelişleri Nisan'da yüzde 97, Mayıs'ta yüzde 96 ve Ağustos'ta yüzde 85 oranda azaldı. Aşağıdaki Şekil 5, 2020 senaryolarının uluslararası sınırlar için üç potansiyel açılış tarihine dayandığını göstermektedir.

Şekil 4: 2020'de uluslararası turist gelişleri: YTD sonuçları ve senaryoları (yıllık değişim,%)

Kaynak: https://www.unwto.org/news/2020-worst-year-in-tourism-history-with-1-billion-fewer-international-arrivals Erişim Tarihi: 11.12.2020

Turizm, sosyo-ekonomik değişiklikleri teşvik etme potansiyeline sahiptir (Bharathi, 2017).

Mevcut COVID-19 salgını, yiyecek ve içecek, seyahat ve otel işletmeleri gibi turizme bağlı işletmeler üzerinde anında etki yaratarak küresel ekonomiyi sarstı (Liew, 2020).

2. BÖLÜM
AZERBAYCAN`DA TURİZMİN EKONOMİDEKİ ETKİSİ

Azerbaycan'ın zengin tarihi, kültürel ve doğal mirası dünyanın her yerinden turistleri kendine çekmektedir. Azerbaycan, vahşi doğa, zengin bir flora ve fauna, çok sayıda mineral kaynağı, eski mimari, bir tür ulusal kültür ve ulusal mutfak, çamur volkanları, derin boğazlar, şelaleler gibi jeolojik anıtlarla zengindir. Her mevsim dinlenebileceğiniz 11 iklim kuşağına sahip bir alandır. Azerbaycan, zengin tarihi ve

kültürel mirası, doğal kaynakları ile turizmin gelişmesi için büyük potansiyele sahiptir. Bu kaynaklar, turizmin daha da gelişmesinin faktörleridir. Turizm, devletin hem doğrudan hem de dolaylı gelir kaynağıdır. Bu alan istihdamı da etkilemektedir.

1990'ların başında sosyalist kamu ve siyasi sistemin parçalanması ve Sovyetler Birliği gibi dev bir devletin çöküşü, Azerbaycan dahil Sovyet sonrası cumhuriyetlerde siyasi kaos, ekonomik felç ve sosyal çöküşle sonuçlandı (Development Concept "Azerbaijan – 2020: The Vision Of The Future").

2.1 Azerbaycan`la İlgili Genel Bilgi

Azerbaycan, Kafkas Dağları'nın güney yamaçlarını çevreleyen bir alanı işgal ederek kuzeyde Rusya, doğuda Hazar Denizi, güneyde İran, batıda Ermenistan ve kuzeybatıda Gürcistan ile sınırlanmıştır. Azerbaycan'ın başkenti, Hazar Denizi'nin en iyi limanı olan Bakü antik kentidir.

Türkçe konuşan Azeriler ülke nüfusunun yaklaşık onda dokuzunu oluşturmaktadır; geri kalan nüfus sadece küçük azınlık topluluklarından oluşmaktadır - aralarında Lezgiler (Kafkas dili konuşan), Ruslar vardır. Etnik Azerbaycanlılar, özellikle 11. yüzyıldaki Oğuz Selçuklu göçleri sırasında Azerbaycan'a gelen baskın Türk soyunu, eski zamanlardan beri Transkafkasya'da yaşamış olan İranlılar ve diğerlerini kendi içlerinde birleştirir.

Volkanik ve buzul kökenli göllerin yanı sıra Hazar Denizi'nin faaliyetleri sonucu oluşan göllerin sayısı 100'den fazladır. Azerbaycan gölleri arasında gerçek bir inci, Küçük Kafkas dağlarında 1576 m yükseklikte bulunan Göygöl'dür. Göl, 1139 yıl depremi sonucu ortaya çıkmıştır.

Şekil 5: Azerbaycan Haritası

Kaynak: https://www.britannica.com/place/Azerbaijan/People

Erişim Tarihi: 13.09.2020

Azerbaycan, ekonominin ana motoru olan önemli petrol kaynaklarına sahiptir (Yoon, 2019:1).

Daha ücra bölgelerindeki insanlar birçok farklı halk geleneğini sürdürmektedir, ancak sakinlerinin yaşamları, endüstrileşme, güç kaynaklarının gelişimi ve insanların yarısından fazlasının bulunduğu şehirlerin büyümesiyle karakterize edilen modernleşmenin hızlanmasından çok etkilenmiştir. Güzel atlar ve havyar, cumhuriyetin daha belirgin geleneksel ihracatlarından bazıları olarak devam etmektedir.

Şekil 6: Azerbaycan etrafı genel harita

Kaynak: : https://www.britannica.com/place/Azerbaijan/People

Erişim Tarihi: 13.09.2020

Azerbaycan, 1918'den 1920'ye kadar bağımsız bir milletti, ancak daha sonra Sovyetler Birliği'ne dahil edildi. 1936'da kurucu (birlik) cumhuriyet oldu. Azerbaycan 23 Eylül 1989'da egemenliğini ve 18 Ekim 1991'de bağımsızlığını ilan etti.

Azerbaycan, yasal, vergi ve bankacılık çerçeveleri ve uluslararası iş dünyası ile bağlantılar dahil olmak üzere piyasa altyapısını geliştirmeye devam etmektedir. (PWC, 2019:6).

Bölgenin önemli potansiyeli göz önüne alındığında, dünya çapında birçok kişi bir bütün olarak Hazar bölgesine daha yakından odaklanıyor gibi görünmektedir. Küresel mali krizin yan etkilerine rağmen, şimdi yabancı yatırımcılar arasında Azerbaycan'a olan ilginin yeniden canlandığı görülmektedir (PWC, 2019:6).

Azerbaycan bölgedeki en ılıman kışı geçirmektedir. Ocak yılın en soğuk ayıdır (hava sıcaklığı 0 C'dir) (PWC, 2019:6).

Azerbaycan, kırılmış kabartması, drenaj modelleri, iklim farklılıkları ve bitki örtüsünün keskin bir şekilde tanımlanmış yüksek irtifalı bölgelendirilmesinin bir sonucu olarak, çok çeşitli peyzajlarla karakterize edilir. Bölgesinin beşte ikisinden fazlası alçak araziler tarafından işgal edilmiştir, yaklaşık yarısı 400 ila 1.500 metre arasında ve 1.500 metre'nin üzerindeki alanlar toplam alanın onda birinden biraz fazlasını kaplamaktadır.

En yüksek zirveler, tepesi Azerbaycan'ın kuzey sınırının bir parçasını oluşturan Büyük Kafkas sıradağlarının bir parçası olan Bazardüzü; (4,466 metre), Şahdağ ve Tufandağ'dır. Dağ akarsularının derin boğazları tarafından kesilen muhteşem mahmuzlar ve sırtlar, Azerbaycan'ın bu bölümünü büyük bir doğal güzelliğe sahip bir bölge haline getirmektedir. Aynı zamanda, yüksek derecede sismik aktivite ile karakterize edilen bir bölge içinde yer almaktadır. Azerbaycan'ın güneybatısındaki Küçük Kafkasya'nın mahmuzları, Şahdağ, Murovdağ ve Zengezur sıradağları, yaklaşık 13.000 fit yüksekliğe yükselen zirveleri ikinci önemli dağ sistemini oluşturmaktadır. Büyük ve doğal Göygöl gölü 5,138 fit yükseklikte yer almaktadır.

Azerbaycan tek bir zaman diliminde faaliyet göstermektedir. GMT'den dört saat (+3) ileridedir. 2016 yılında Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu yaz saati değişikliklerini kaldırdı (PWC, 2019:6).

Orta ve doğu Azerbaycan'ın kuru subtropikal iklimi, ılıman bir kış ve uzun (dört ila beş ay) ve çok sıcak yaz ile karakterize edilmektedir. Güneydoğu Azerbaycan, ülkedeki en yüksek yağışa sahip nemli bir subtropikal iklim ile karakterize edilmektedir, yılda yaklaşık 1.200 ila 1.400 milimetre, çoğu soğuk aylarda düşer.

Nahçıvan'da 2,300 ila 3,300 fit yükseklikte soğuk kış, sıcak yaz ile kuru bir karasal iklim hakimdir. Azerbaycan'ın diğer bölgelerinde orta derecede sıcak, kuru veya nemli iklim türleri bulunmaktadır. Dağ orman bölgesi orta derecede soğuk bir iklime sahipken, dağlık tundra iklimi 10.000 fit ve üzeri rakımları karakterize etmektedir. Donlar ve yoğun kar yağışları, bu tür yüksekliklerdeki geçişleri yılın üç veya dört ayı boyunca erişilemez hale getirmektedir.

Dağlık bölgelerin ovalarında ve eteklerinde bozkır ve yarı sert koşullar hakimdir. Dağların yamaçları kayın, meşe ve çam ormanları ile kaplıdır.

Güney Azerbaycan'ın Lenkeran bölgesi, yaprak dökmeyen bitki örtüsüne, kalın kayın ve meşe ormanlarına sahiptir.

Ovalarda hayvan yaşamı sürüngen ve kemirgen türlerinin yanı sıra ceylanlar, çakallar ve sırtlanları içermektedir. Dağlık bölgelerde Kafkas geyiği, karaca, yaban domuzu, boz ayı, vaşak, Avrupa bizonu (bilge), güderi ve leopar yaşamaktadır, ancak ikincisi nadirdir. Ilıman kışlar pek çok kuşu Hazar kıyılarına çeker ve doğa rezervleri flamingolar, kuğular, pelikanlar, balıkçıllar, çulluklar ve keklikler için bir dinlenme yeri sağlar.

Devlet İstatistik Komitesi'ne göre, Azerbaycan'ın nüfusu 2019'da yaklaşık 10 milyon kişi olarak tahmin edilmektedir (PWC, 2019:6).

20. yüzyılın sonunda, çoğu İran'da olmak üzere yurtdışında yaklaşık 13 milyon Azerbaycanlı yaşardı.

Azerice ülkenin resmi dilidir. Rusça da Azerbaycan genelinde yaygın olarak konuşulmakta ve öğretilmektedir. İngilizce dil okuryazarlığı, uluslararası şirketlerin sayısının artması ve denizaşırı eğitimin popülaritesi nedeniyle, Almanca ve Fransızca ile birlikte son 15 yılda önemli ölçüde artmaktadır (PWC, 2019:7).

Günümüz Azerbaycan vatandaşları zengin bir tarihin mirasçılarıdır, kültürlerin ve medeniyetlerin uzun bir gelişiminin halefleridirler. Hazar Denizi'nin batı kıyısında yer alan Azerbaycan, Doğu ile Batı arasındaki stratejik kavşak noktasında yer almaktadır. Dünyada insanoğlunun en eski yerleşim yerlerinden biri olan Azıh mağarasının ve antik Taş Devri'nin bir takım yerleşim yerlerinin keşfedilmesi, Azerbaycan'ın insanlığın doğum yerlerinden birinde olduğuna inanmak için sebep vermektedir. Azerbaycan'da kazılan en popüler tarih öncesi mağara konutlarından biri olan Gobustan, kaya oymalarıyla dikkat çekmektedir. Azerbaycan topraklarında ilk ortaya çıkan devlet MÖ 3. binyılda Aratta idi ve bunu Kutium ve Lullubium adlı eyaletler izledi. MÖ 9. yüzyılda Manna eyaleti, yüksek ekonomik ve kültürel seviyelerle ortaya çıktı.

20. yüzyıl Azerbaycan halkı için sosyo-ekonomik, siyasi ve kültürel yaşamda köklü değişimler dönemine işaret etmektedir. Azerbaycan'da sanayi çağı yoğun bir

şekilde gelişmekteydi. Bakü çok geçmeden petrol çıkarmada dünya merkezi haline geldi. Dünyanın yarısından fazlasını ve Rusya petrolünün % 95'ini sağladı. Bakü, aralarında Alfred Nobel ve kardeşlerinin de bulunduğu dünyanın her yerinden yatırımcı ve petrol geliştiricilerini cezbetti. Aslında, Alfred Nobel'in Azerbaycan'da kazandığı servet, ona tanınmış Nobel Ödülü'nü kazandırdı.

1907 yılında Azerbaycanlı besteci Üzeyir Hacıbeyli, Müslüman dünyasının ilk operası olan "Leyla ve Mecnun" operasını bestelemiştir.

Çarlık monarşisinin 18 Şubat 1917'de Rusya'daki düşüşü, eyaletlerinde ulusal hareketlerin gelişmesi için elverişli koşullar yarattı. 28 Mayıs 1918'de Azerbaycan devlet yapısını restore etti - Azerbaycan'ın kuzeyinde bağımsız Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti kuruldu. Yeni bağımsızlığını kazanan Azerbaycan, bölgede demokratik bir yönetim biçimini benimseyen ilk millet oldu. Azerbaycan, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Ocak 1920'de bağımsız bir ulus olarak Müttefik Devletler tarafından fiilen tanındı. 28 Nisan 1920'de Sovyet Kızıl Ordusu birlikleri Bakü'yü ve nihayetinde Kuzey Azerbaycan'ın tüm topraklarını işgal edip hükümeti devirdiğinde çöktü. Kızıl Ordu'nun topraklarını işgal etmesiyle Azerbaycan, 30 Aralık 1922'de zorla Sovyetler Birliği'ne dahil edildi. 1980'lerin sonları huzursuzluğun artmasıyla karakterize edildi ve sonunda Sovyet birlikleri Bakü'de 20 Ocak 1990'da yüzlerce barışçıl göstericiyi öldürdüğünde komünist rejimle şiddetli bir çatışmaya yol açtı. Azerbaycan, 30 Ağustos 1991'de, Anayasa Devlet Bağımsızlık Yasası kabul edildiğinde Sovyetler Birliği'nden bağımsızlığını kazandı. Mayıs-Haziran 1993, hükümet krizinin yarattığı aşırı gerginlik sonucunda ülke iç savaşın ve bağımsızlığını kaybetmenin eşiğine geldiğinde, Azerbaycan halkı Haydar Aliyev'i iktidara getirmek istedi. Azerbaycan'ın o zamanki liderleri Haydar Aliyev'i resmi olarak Bakü'ye davet etmek zorunda kaldılar. 15 Haziran 1993'te Haydar Aliyev Azerbaycan Yüksek Sovyeti Başkanlığı'na seçildi ve 24 Temmuz'da Milli Meclis'in kararıyla Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanının yetkilerini yerine getirmeyi başardı. 15 Ekim 2003'te Azerbaycan Cumhuriyeti Başbakanı, Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı olarak Sayın İlham Aliyev seçilmiştir. Seçmenlerin% 76'sından fazlası seçimlerde İlham Aliyev'in adaylığını destekledi. Göreve 31 Ekim 2003'te başladı.

2.2 Azerbaycan`da Turizmin Gelişimi

Bu araştırma makalesi, Azerbaycan hükümetinin turizm sektörü stratejilerine ilişkin kapsamlı bir çalışmadır. Hükümetin turist kalıplarını etkileme konusundaki politikasını ölçecek ve mevcut turizm altyapısı kapasitesinin hükümetin hedefleriyle uyumlu olup olmadığını araştıracaktır (Hashimli, 2019:3).

Petrol dışı sektörlerin büyümesi ile sürdürülebilir ekonomik kalkınmanın sağlanması, modern zamanlarda Azerbaycan'ın karşı karşıya olduğu önemli bir görevdir. Makale, Azerbaycan'ın turizm alanında büyük bir potansiyele sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Azerbaycan Cumhuriyetinde turizm ürünlerinin geliştirilmesi için özel girişimlerin desteklenmesi, yerel ve bölgesel düzeyde uygun koordinasyonun kurulması, tüketici talebi, ürün geliştirmeye yönelik bölgesel ve tematik hedefleri güçlendirmenin yanı sıra ilginç ve çekici ürünleri birbirleriyle koordine etmek önemli noktalardır. Bu, Azerbaycan'ın maceraperestler için sunabileceği seyahat programlarının yanı sıra şarap turizmi, Alman veya Yahudi mirasını içerir. Bu fırsatlar yabancı ziyaretçilere tanıtılmalıdır. Azerbaycan'da hem geleneksel hem de modern arıtma tesislerinin varlığı, Nahcivan Özerk Cumhuriyeti'nde ülkenin Naftalan petrolü ve Tuz Dağı gibi zengin kaynaklarının varlığı sağlık turizminin gelişmesi için bir fırsat olarak değerlendirilmiş ve özel sektör kamu-özel sektör ortaklıkları yoluyla turizm sektörünü desteklemek hedef olarak belirlenmiştir. Çalışma, Azerbaycan topraklarının eski tarihe, zengin kültürel anıtlara, elverişli coğrafi konuma, çekici doğaya, folklora sahip olduğu ve farklı dinlerin kavşağında yer aldığı turizm sektörünün SWOT analizine değinmektedir.

Araştırma, Azerbaycan'da turizm sektörünü ciddi şekilde etkileyen SSCB'nin çöküşü, Dağlık Karabağ savaşı ve savaş sonrası dönemde piyasa ekonomisine geçiş gibi olayları araştırmaktadır. Ülkedeki turizm sektörü yeniden canlanma sürecine girmektedir. Azerbaycan'da turizm altyapısının gelişimini olumlu yönde etkileyen çok sayıda gurbetçi, iş gezgini akını ve altyapıya artan yerli ve yabancı yatırım, ana faktörlerdir. Ülke, doğal veya ilginç manzara, insanlar, tarihsel açıdan zengin bir dini çeşitlilik, keşfedilecek ilginç şehirler, sıra dışı yiyecekler, egzotik kokular, satın aldıkları ev anılarını getirme fırsatları ve her şeyden önce, turistler için güzel anılar

yaratacak malzemelerle kutsanmış ve ülkede güvenlik açıdan tüm önlemler alınmıştır. (Snelson, 2004).

2.2.1 Bağımsızlık Öncesi Dönem

SSCB için Azerbaycan, gelişmiş bir tarıma sahip sanayileşmiş bir cumhuriyetti. Azerbaycan, SSCB ekonomisi içinde öncelikle geniş petrol, kimya ve makine yapımı endüstrileriyle öne çıkmaktaydı. Azerbaycan, SSCB'nin en eski petrol ve doğalgaz üreten ülkesiydi.

Ancak XIX yüzyılın sonu ve XX yüzyılın başında turizm sektöründe gelişme gözlenmiştir. 1922'de Bakü'de ilk gezi çemberleri oluşturuldu.

Geziler çoğunlukla fabrikalarda ve petrol sahalarında çalışan işçiler için kullanılmaktaydı. Yaz dönemi rekreasyon gezileri daha çok Hazar kıyılarına düzenlendi.

SSCB'de 1970-1980'ler, turizmin kitlesel ve popüler, dolayısıyla daha demokratik hale geldiği yıllar olarak işaretlendi. Azerbaycan'ın kendine özgü jeopolitik, coğrafi, iklim koşulları bu ülkede de turizmin gelişmesini sağlamıştır. Ülkenin farklı bölgelerinde birkaç seyahat acentesi ve büro faaliyet göstermekteydi. “Intourist” sisteminde yabancı turistlerle çalışan 90'a yakın rehber, rehber-tercüman ve rehber eğitmen, yerel turizmle uğraşan 'Bakü Tur ve Gezi Bürosu'nda 'Gençlik seyahatini organize eden 150 rehber ve Sputnik'te 20'ye yakın işveren olduğu belirtilmelidir (Bayramov, 2011). Turistik tatil köyleri, organizasyonlar ve kuruluşlar arasındaki rekabet eksikliğiyle birlikte aşırı bürokrasi, hizmet kalitesindeki gelişmelere engel oldu (Hall, 1999). Turizmin durumunu iyileştirmek için en büyük otel 1973 yılında Bakü'de “Azerbaycan” adı altında faaliyete başladı. Birkaç yıl sonra “Turist” ve “Moskova” otelleri hizmete sunuldu. Karabaç, Göygöl, Nabran, Gandja, Nahçıvan, Naftalan ve Abşeron yarımadası gibi bölgeler yerli ve yabancı turistler arasında oldukça popülerdi. Naftalan'ın tıbbi amaçlı kullanılan yağı nedeniyle yerel turistler arasında çok popüler olduğu unutulmamalıdır. 1926 yılında petrol sahasında

Naftalan sağlık tesisi faaliyete başladı. Daha sonra 3200 yataklı bir sanatoryuma dönüştürüldü (Bilalov, 2009).

1971'de Paris'te düzenlenen “Azerbaycan'da turizm haftası”, o zamanlar Azerbaycan'da turizm gelişiminin en büyük başarılarından biri oldu. Uluslararası turistik firmalarla toplantılar yapıldı ve Azerbaycan ile ilgili sergiler yapıldı. Turizm ilişkileri özellikle sosyalist cumhuriyetlerle kuruldu. Örneğin 1971'de gelen 5992 turistten 4 136'sı sosyalist ülkelerdendi. Azerbaycan turizmi 1987 yılında 63 133 turist ile en yüksek seviyeye ulaştı. O zamanlar dünyanın dört bir yanından, 50 ülkeden turistler Azerbaycan'ı ziyaret etti (Gasimli, 2005). On yıl boyunca (1980-1990) Azerbaycan'ı ziyaret eden turist sayısı neredeyse dört kat arttı. Binlerce Azerbaycan vatandaşı da tatillerini dünyanın farklı yerlerinde geçirdi (Bilalov, 2009). Ancak Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından 80'li yılların sonunda Dağlık Karabağ ve çevresinde meydana gelen olaylar turizmi büyük ölçüde durma noktasına getirdi.

2.2.2 Bağımsızlık Sonrası Dönem

1990'lı yılların başında tüm yurt içi ve yurt dışı turistik rotalar iptal edildi. Birçok turizm bölgesi mülteciler ve yerlerinden edilmiş kişiler tarafından barındırılımaktaydı. Farklı devralmalar ve rejim değişiklikleri, savaş durumu ülkede işleyen birçok endüstrinin donmasına neden oldu. Ancak 1990'lı yılların sonlarında, teoil sektöründe farklı ülkeler ve uluslararası şirketlerle işbirliğine yöneltilen hükümet politikası nedeniyle ekonomi toparlanmaya başladı.

Haziran 1992'de Halk Cephesi lideri Abulfaz Elçibey, Azerbaycan cumhurbaşkanı seçildi (BTI, 2018:5).

Bağımsız Azerbaycan tarihindeki en büyük olaylardan biri, turizm de dahil olmak üzere diğer endüstrilerin gelişmesine izin veren, ülkedeki ekonomik kalkınmaya gerçek bir ivme kazandıran "Yüzyılın Anlaşması" imzalandı. Dünyanın en büyük endüstrilerinden biri olan turizm, özellikle gelişmekte olan ülkelere yeni işler ve iş fırsatları yaratarak fayda sağladığından, Azerbaycan'da turizmin petrol dışı sektörde büyük önem arz etmesi tesadüf değildir. 2001 yılında Dünya Turizm

Örgütü'ne üye olunması, 2002-2005 ve 2010-2014 yıllarında turizmin gelişmesi devlet programlarının kabul edilmesi, turizmden sorumlu kurumların kurulması, bu sektörün yeniden canlanmasına ivme kazandırmıştır. Bakü ve bölgelerdeki büyük altyapı projelerinin uygulanması ve özel sektörün kalkınmasına yönelik fırsatlar, turizm sektöründeki büyümeyi canlandırmak için alınan önemli önlemlerin örnekleridir.

Azerbaycan, kültürel mirasını korumak ve kültürünü yurtdışında tanıtmakla ilgilenmektedir. Kültür turizmi, karlılık açısından da önemlidir. "Şarap Rotası" (Avrupa'ya bir Birlik programı dahil), "İpek Yolu" ve "Kafkasya'daki Alexander Dumas" gibi farklı kültürel güzergahlar uygulanmaktadır.

2015'in başından bu yana ülkeyi ciddi bir ekonomik kriz vurdu. Akaryakıt ürünlerine büyük ölçüde bağımlı olan ve çeşitlendirilemeyen Azerbaycan ekonomisi, petrol fiyatlarındaki düşüş, yolsuzluk ve beceriksizlik nedeniyle ani ve dik bir düşüşe girmiş ve ciddi kırılganlıklarını ortaya çıkarmıştır (BTI, 2018:6).

Turist hizmetlerine yönelik artan talep, özellikle tatil bölgelerinde küçük otellerin inşa edilmesine ve ayrıca Marriott, Hilton, Four Seasons ve Qafqaz Hotels gibi Bakü'deki uluslararası zincir otellerin ve yerli otel markalarının sayısında artışa yol açmıştır. 2001 yılında Azerbaycan'da 86 otel varsa, şimdi sayıları 800'e ulaştı. Azerbaycan'ı ziyaret eden turist sayısında son birkaç yıldır önemli bir artış var. 2019 yılında ülke 3.000.000'den fazla turisti ağırlamıştır. Ulaşım, eğlence merkezleri, aqua parklar gibi turistik altyapı tesislerine gelince, bunların yeterli olmadığı açıktır. 2002'den beri her yıl Azerbaycan'da uluslararası bir turizm fuarı düzenlenmektedir. Yıllar içinde 40'tan fazla ülkeden 2.500'e yakın firma Azerbaycan Uluslararası Turizm ve Seyahat Fuarlarına katıldı ve 2016 yılında 15. Yıl fuarına 40 ülkeden 200'den fazla firma katıldı. 2017'de düzenlenen fuarda 17 ulusal ve bölgesel stant temsil edildi. 4-6 Nisan tarihlerinde Bakü Fuar Merkezi'nde gerçekleşen 18. Azerbaycan Uluslararası Turizm ve Seyahat Fuarı AITF 2019'da temsil edilen Rezerv Departmanı, Icherisheher Geleneksel Sanatlar Merkezi'nin Dastan markası, Bakü Fotoğraf Evi ve tabii ki turizm hizmetleri hakkındadır. Şüphesiz, ana yeniliklerden biri "Icherisheher" adlı yeni bir uygulama programıydı. Icherisheher'in "Devlet Tarih ve Mimari Rezerv İdaresi" nin sergiyi düzenleyen ekip tarafından "En İyi Kurumsal Stil Sunumu" adaylığında

ödüllendirildiği unutulmamalıdır. Ülkede turizmin önemini artırmak, turizmin potansiyelini tanıtmak, yerel gelenekleri, ulusal mutfağı, kültürel ve tarihi mirası tanıtmak amacıyla dünyadaki çeşitli televizyon kanallarında tematik yayınlar (kitap, kitapçık, CD ve DVD vb.) geliştirilip dağıtılmaktadır. Reklam filmi gösterilmekte, hayata geçirilen projeler hakkında reklam ve duyurular verilmekte, internet imkanları ve diğer elektronik mecralar bu yönde yaygın olarak kullanılmaktadır. Buna ek olarak, Azerbaycan'ın turizm potansiyelinin zenginliği ve bu alandaki geniş fırsat yelpazesiyle ilgili materyaller dünyanın çeşitli büyük şehirlerinde - İstanbul, Berlin, Moskova, Londra, El-Kuveyt, Tel Aviv, Kiev Tiflis, Taşkent, Minsk ve diğerlerinde yayınlanmaktadır. Çalışanların turizm alanında mesleki eğitimlerini artırmak amacıyla 2006 yılında Turizm Enstitüsü kurulmuş, çeşitli mesleklerde kalıcı kurslar açılmış, Dünya Turizm Örgütü ve T.C. Bakanlığının desteğiyle çeşitli eğitim programları uygulanmıştır. Aynı zamanda turizmin gelişmesi ve turizm sektörünün ülke ekonomisinin lokomotif sektörlerinden biri haline gelmesi bugün de Azerbaycan'ın en önemli görevi olmaya devam etmektedir.

Bağımsızlığın son on yılına bakıldığında, Azerbaycan'ın dengeli bir dış politika yürütme zorunluluğu hissettiği söylenebilir. Ancak, eski Başkan etrafında inşa edilen kişilik kültü Haydar Aliyev (şu anki devlet başkanının babası) devlet kimliğinin pekiştirilmesiyle ilişkilendirildi (İsmailzade, 2004:1-7).

Azerbaycan liderliği, Azerbaycan'ın içinde bulunduğu zor ve karmaşık jeopolitik ve coğrafi durumu görmezden gelemez. Komşu Gürcistan'ın yaptığı gibi Batı'ya ve NATO'ya keskin bir dönüş yapmak Rusları kızdırabilir ve Rusya'da ikamet eden ve çalışan 2 milyona yakın Azerbaycan vatandaşının sınır dışı edilmesiyle sonuçlanabilir (İsmailzade, 2004:1-7).

Böylece eski Azerbaycan cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, Azerbaycan'ın içinde bulunduğu bölgenin karmaşıklığını iyi anlamış ve bu nedenle sözde “dengeli dış politika” izlemiştir. Bu, Azerbaycan'ın Rusya ve Batı ile eşit derecede işbirliği yaptığı ve şu ya da bu tarafı kızdırmamaya çalıştığı anlamına gelimektedir.

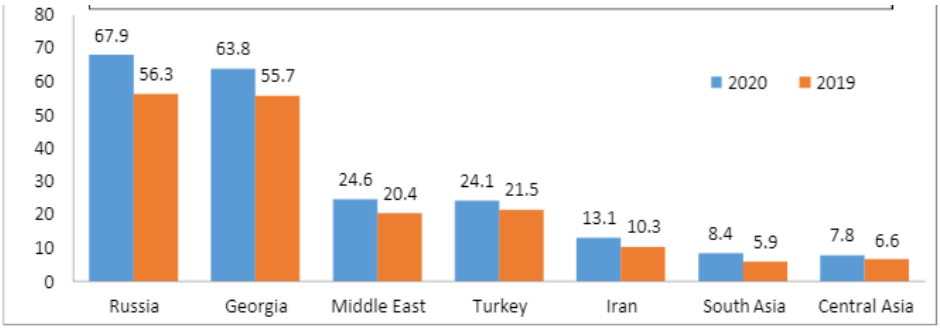
Tablo 7: Turizme Özgü Alanlar İçin Temel Göstergeler

	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Turizme özgü alanlarda çalışan sayısı, (kişi)	40892	41866	49499	43477	46837	53222
Tipik turizm alanlarında katma değer miktarı, (milyon euro)	1040.1	1202.1	1218.1	1373.2	1575.5	1732.2
Ülkenin gayri safi yurtiçi hasılası içindeki katma değerin payı,%, turizm ve turizm özellikli alanlarda yaratılmıştır.	3.6	4.1	4.5	4.3	4.5	4.3
Turizme özgü alanlardaki yatırım hacmi, (milyon euro)	685.5	1102	531.5	182	133.2	115

Kaynak: https://www.stat.gov.az/ Erişim Tarihi: 15.02.2021

Azerbaycan Cumhuriyeti'nde turizm sektörünün sürdürülebilir kalkınmasını sağlamak ve turizmi ülke ekonomisinin lokomotif sektörlerinden biri haline getirmek amacıyla Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İlham Aliyev 6 Nisan 2010 tarihinde bir kararname imzaladı. "2010-2014 Dönemi Turizmi Geliştirmeye Yönelik Devlet Programı" nın onaylanması için emir imzaladı. Devlet Programının temel amacı, Azerbaycan'da yüksek ekonomik, sosyal ve çevresel gereksinimleri karşılayan modern bir turizm endüstrisi oluşturmak ve ülkenin ekonomik kalkınmasının temel desteklerinden biri olmaktı. Çünkü petrol dışı sektörlerin yükselişi ile sürdürülebilir ekonomik kalkınmanın sağlanması Azerbaycan`da önemli bir görevdir. Devlet Programında öngörülen tedbirler, Azerbaycan Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı için devlet bütçesinden sağlanan fonlar ve kanunla finanse edilen diğer kaynaklar da dahil olmak üzere Azerbaycan Cumhuriyeti devlet bütçesinden finanse edildi. Karmaşık çalışmaların bir sonucu olarak, ülkeyi ziyaret eden turist sayısı her yıl artmaktadır. Ülkede faaliyet gösteren turizm şirketleri ağı genişlemektedir. Azerbaycan'ı ziyaret eden yabancıların sayısı 2020 Ocak ayında 2019 Ocak ayına göre 35 bin, yani % 18,1 artarak 226 bine ulaştı.

Şekil 7: Ocak 2020 ve 2019'da 7 Ülke ve Bölgeden Yabancı Turist Sayısı (milyon)

Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyeti Turizm Acentası (2020:1)

2.3 Azerbaycan`da Turizm Çeşitleri

Azerbaycan, modern altyapısı, Doğu ve Batı'ya uzanan eski zengin tarihi anıtları ile başkent Bakü'den başlayarak muhteşem doğası ve milli parkları ile ünlüdür. Ancak Bakü'nün Azerbaycan'ın küresel turizm sektöründeki payının büyük bir kısmına sahip olması tesadüf değildir. (Aliyev, 2019:17)

Azerbaycan turizm istatistikleri, ülkenin son 15 yılda daha fazla turist çektiğini doğrulamaktadır. Turizm endüstrisi büyüdükçe, düşük bütçeli gezginler ve sırt çantalı gezginler için seçenekler de genişledi. Bakü'de, ünlü 5 yıldızlı otel zincirlerinden lüks çatı katı dairelerinden konforlu pansiyonlara ve konukevlerine kadar çok çeşitli konaklama birimleri bulunmaktadır. Ekonomik gezginler, şehir merkezine yakın bir hostel yurtlarında 8-10 USD'den başlayan fiyatlarla uygun bir konaklama bulabilirken, butik oteller, apartlar ve pansiyonlarda fiyatlar gecelik 20-30 USD'den başlamaktadır. Bakü dışındaki ilçelerde oda ve pansiyon fiyatları daha uygun görülmektedir. Bazı camiler giriş ücreti gerektirmez ve çoğu müze İngilizce olarak ayrıntılı bilgiler sunarak sizi bir rehber kiralama zorunluluğundan kurtarır. Bakü'de, turistik yerlerin çoğu merkezi bir konumdadır ve şehri yürüyerek kolayca keşfetmenizi sağlar. Ancak toplu taşıma uygun fiyatlı, güvenli ve rahattır. Bakü'de ucuz, iyi gelişmiş bir otobüs, metro sistemi var ve Uber bile oldukça ucuz. Daha uzun, 5-6 saatlik bir yolculuk için yaklaşık 7-8 USD'ye mal olan otobüsler kullanılmaktadır. Azerbaycan turizminin en büyük yönlerinden biri, leziz yerel mutfaktan örnekler tatmaktır. Lüks restoranların yanı sıra, başkent, taze yiyecekler satan şirin kafeler, pastaneler ve köşe pazarlarıyla doludur ve Azerbaycan yiyecek ve içeceklerinin tadını kaçırmadan daha az harcama yapmanızı sağlar. Kişi başı günlük yaklaşık 10-15 USD karşılığında lezzetli bir kahvaltı, öğle yemeği, akşam yemeği ve atıştırmalıkların tadını çıkarabilirsiniz.

Azerbaycan'da otellere yıldız atamak isteğe bağlı olduğundan, turizm kuruluşlarının yapılandırılmış sınıflandırması ve ilgili veriler mevcut değildir; bu nedenle otelleri sınıflandırma ve hizmet/fiyat dengesine göre analiz etmek mümkün değildir (Hashimli, 2019:24).

Kültür turizmi: Kültür turizmi, bir gezginin bir ülke veya bölgenin kültürüyle, özellikle de o coğrafi bölgelerdeki insanların yaşam tarzıyla, bu insanların tarihiyle,

sanatlarıyla, mimarileriyle, dinleriyle ve onların şekillenmesine yardımcı olan diğer unsurlarla ilgili turizmin alt kümesidir (Karimov, 2020:5).

Azerbaycan'da kültür turizmi, yerel ethos'a çok özgü olan Doğu ve Batı, geçmiş ve bugünün karışımını yansıtmaktadır. Azerbaycan'da kültür turizmi, Doğu ile Batı'nın, geleneklerin ve modernliğin, şehir telaşının ve değişmeyen köy yaşamının karşı konulamaz bir karışımıdır. Eski Şehir'den Bakü Bulvarı'na ve ötesine kadar Sovyet yapıları, ortaçağ kalıntıları ve ultra modern kavramların bir araya geldiği Bakü'yü düşünmek gerekir. Başkentin dışında, dağ el sanatları atölyeleri ve halı fabrikaları, her el yapımı eşyaya eyaletin cazibesini dokuyorken, bir hamama veya benzersiz Naftalan yağ banyosuna rahatlatıcı bir ziyaret sizi tazelenmiş ve enerji dolu bırakacaktır. Her bölge, Azeri kültürüne kendine özgü bir dokunuş sunarken, bir bütün olarak, büyük ölçüde Hıristiyan uluslarla çevrili bir Müslüman adası olan ülke, Kafkasya'nın başka hiçbir yerinde bulamayacağınız kültürel deneyimler sunmaktadır.

Bakü, Sovyet döneminden kalma binaları ve modern cam yapıları, Kız Kulesi'nin tarihi UNESCO alanlarını ve Şirvanşah Sarayı'nı, romantik sahil bulvarları, aktif bir gece hayatı ve kültürel açıdan önemli dini mekanları bir araya getirmektedir. Dünyada rakipsiz çağdaş bir şaheser olan Alev Kuleleri'ne hayran kalmadan önce Eski Bakü'nün Arnavut kaldırımlı sokaklarında yürümek ya da kendinizi modern sanata kaptırmak için ikonik Haydar Aliyev Merkezi'ni ziyaret etmek gerekir.

Bakü'yü çevreleyen semtlerde yapılan Azerbaycan turları, kültür yolculuğunuza yepyeni bir boyut katacakır. Gobustan'daki antik petroglifler sizi ilkel medeniyetlere götürürken, bir zamanlar Alev Tanrısının ikamet ettiğine inanılan Zerdüşt Ateşgah Tapınağı, tarihi gözlerinizin önünde canlandıracaktır.

Azerbaycan'ın genelinde sadece yerlilerin değil, aynı zamanda turistlerin de ilgisini çeken ilginç yerler var. Azerbaycan, Asya ve Avrupa arasındaki ana ticaret merkezlerinden biridir. Bu durum Azerbaycan halkının mimarisini ve kültürünü etkilemiştir (Karimov, 2020:5).

Başkentin çok ötesinde, Azerbaycan'daki Dağ Yahudilerinin en büyük yerleşim yeri olan Kızıl Köy (Krasnaya Sloboda) ve Büyük Kafkasya'nın zirveleri arasında gizlenmiş antik Khinalig köyü bulunmaktadır. Azerbaycan'ın tarihi yerleri,

Maraza köyündeki 14. yüzyıl Jinn Camii, tarihi Cuma Camii ve Diri Baba Mozolesi ile Kiş yakınlarındaki 5. yüzyıldan kalma Arnavut kilisesi ülkenin dini ruhunu ortaya çıkarmaktadır.

5. yüzyıldan kalma dağ köyü Lahij'in ilginç sokaklarını sıralayan el sanatları atölyelerinde kendinizi kaybede veya doğal Guba'nın kale, saray ve halı atölyelerini keşfedebilirsiniz. Ortaçağ Şeki'nin otantik enerjisini içinize çekebilir veya şifalı yağları ile ünlü Naftalan'da ham yağ banyosunda tam anlamıyla yararlanabilirsiniz.

Dünyanın dört bir yanından gelen turistler, doğal ve kültürel çevrenin korunmasını destekleyen daha sorumlu bir turizm ürünü talep etmektedir (Karimov, 2020:5).

Her ne kadar kulağa farklı gelse de, Azerbaycan'daki her kültür turizmi deneyimi otantiktir, tatilinizi unutulmaz tarih anılarıyla dolduracak ve eşsiz bir kültür hayat bulacak bir ülke olmaktadır.

Macera turizmi: Azerbaycan, iyi yapılandırılmış turizm altyapısına, güzel doğal çevreye ve misafirperverlik değerlerine sahip olduğu için turizm hizmetleri, faaliyetleri ve maceraları için çok iyi fırsatlara sahiptir (Guliyev, Nuriyeva, 2017:24).

Azerbaycan'daki macera turizmi, uzak bölgeleri keşfetmenizi, ilginç, sevilen ulusal hazineleri keşfetmenizi ve büyüleyici dağ yollarında yürüyüş yapmanızı sağlayacaktır. Gürültülü şelalelere, eskimiş ortaçağ kalelerine ve gizli köylere giden geziler, en iyi şekilde kültürle bağlantılı bir macera sunar; Hazar Denizi'nde bir dalış, çamur volkanları arayan arazi macerası veya yıldızlı dağ gökyüzünün altında bir kamp gezisi sizi neden meraklandırır sorusunun cevabı tam da budur. 'Heyecan verici' tanımınız ne olursa olsun, Azerbaycan'da macera turizmi, Ateş Ülkesi'nde hayallerinizin peşinden koşmanızı sağlar.

Macera turizmi bir pazardır. Azerbaycan'ın doğal çevresi, kültürel çeşitliliği, ülkenin turizmin potansiyel kapasitesini geliştirmesine olanak tanımaktadır (Guliyev, Nuriyeva, 2017:24).

Alışılmadık, aksiyon dolu bir tatil listenizdeyse, Azerbaycan'da macera turizmi görevinizdedir. British Backpacker Society, 2020 sıralamasına göre Azerbaycan'ın bir sonraki macera turizmi destinasyonunuz olması gerektiğini kabul etmektedir.

Azerbaycan maceralarınız, Gobustan Devlet Koruma Alanı'ndaki ünlü çamur volkanlarına cesur bir 4x4 arazi yolculuğu ile başlayabilir ve ardından etkileyici tarih öncesi mağara resimlerini keşfedebilir. Azerbaycan'ın ebedi yanan dağı Yanar Dağ'da ısına ya da Hazar Denizi'nde yüzmeye gidebilirsiniz.

Patikalarında yürürken, uzak köyleri ziyaret ederken ve gece yıldızlı gökyüzünün altında kamp yaparken Şahdağ'ın özgürlüğünü içinize çekebilirsiniz. Azerbaycan'ın Guba kasabaları arasında, etkinlikler arasında büyüleyici manzaralarla dolu dağ yollarında yürüyüş yapmak ve Kafkasya'nın en yüksek yerleşim yerlerinden bazılarında ücra köylülerle etkileşim kurmak yer almaktadır. Kafkasya'nın kalbinde yer alan Gabala (Qabala) şehri, yazın çarpıcı yeşil dağlar ve kışın kayak yapmak için karla kaplı tepeler sunarken, Şahdağ ve Tufandağ Tatil Köyleri ise kış tatilinizi karlı beyaz bir harikalar diyarına dönüştürme gücüne sahiptir.

El değmemiş plajlarında suya yakın dinlenmeden önce Absheron Ulusal Parkı'ndaki muhtelif bitki örtüsünü ve vahşi yaşamı keşfede veya kendinizi Goygol Gölü'nün zengin mavi renklerine bırakabilirsiniz.

Liste, gürültülü şelalelerden ve uzak ortaçağ kalelerinden dağ sporlarına, Hazar Denizi'nde kanoya kadar uzanmaktadır.

Azerbaycan'ın macera turizmi özellikle BAE ve Irak'tan gelen Arap turistler tarafından tercih edilmektedir (Guliyev, Nuriyeva, 2017:77).

Sürdürülebilir ve Ekoturizm: Azerbaycan, konumu ve ülkede bulunan çeşitli manzara ve iklim koşulları nedeniyle birçok endemik türü içeren çok ilginç bir flora ve faunayı desteklemektedir (Williams, Guliyeva, 2004:5).

Seyahatleriniz sizi Gobustan Eyalet Koruma Alanı'ndaki petrogliflere ve çamur volkanlarına veya Shahdagh Ulusal Parkı ve Absheron Yarımadası'ndaki nadir vahşi yaşam türlerini aramak için götürebilir. Sıcak misafirperverliğin ve ev yapımı yemeklerin sizi beklediği ücra dağ köyleri Gabala, Lahij ve Khinalig'a

yükselebilirsiniz. Usta aşçılık dersinde yerel yemekleri kendiniz yapmayı öğrenin veya ustaları iş başında izledikten sonra Guba'da halı dokumada elinizi deneyebilirsiniz. Her adımda, Azerbaycan'da sürdürülebilir ve ekoturizm yoluyla ülke için daha parlak bir geleceği destekleyeceksiniz.

Sürdürülebilir kalkınma kavramı, 1987 yılında yayınlanan ve kısaca Brundtland Raporu olarak adlandırılan Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu (WCED) sayesinde önem kazanmaya ve tartışılmaya başlamıştır (Bayramli, 2019:335).

Bilinçli, sürdürülebilir ekoturizm, Azerbaycan turizminin hayati bir bölümüdür; otantik deneyimler, yerel halkla etkileşimler ve sıradan bir tatili değerli bir yolculuğa dönüştürebilen doğa koruma ve kırsal kalkınma desteğinin bir karışımıdır.

Sürdürülebilir turizm için bir başka popüler yer, muhteşem yarı çöl arazisi ve çeşitli flora ve faunasıyla ziyaretçileri çeken Bakü yakınlarındaki korunan bir alan olan Absheron Yarımadası'dır. Kıyıya yakınsanız, muhteşem doğanın Hazar Denizi'nin yatıştırıcı sesleriyle harmanlandığı Şirvan Milli Parkı'nda gevşeyebilirsiniz.

Azerbaycan'ın zengin biyolojik çeşitliliği, sürdürülebilir bir ekoturizm endüstrisi geliştirmek için büyük bir temel oluşturmaktadır. Bakanlığın kurulduğu günden bu yana tur operatörleri ve ekoturizmle ilgilenen STK'lar arasında işbirliğini teşvik etmektedir (Williams, Guliyeva, 2004:6).

Yüce dağların güzelliğinin, lezzetli yemeklerin tadının ve yerel misafirperverliğin sıcaklığının olabildiğince otantik olduğu ücra Gabala, Lahij ve Khinalig köylerinde kırsal yaşama dalabilirsiniz. Kuba antik kentinde (Guba) Azerbaycan halılarını dokuyabilir veya ülkenin en popüler tatlıları, bukma ve pakhlava gibi yerel yemekleri sıfırdan nasıl hazırlayacağınızı öğrenmek için bir aşçılık kursuna katılabilirsiniz.

Yeni bir maceraya çıkarken, sürdürülebilir ekoturizm ile Azerbaycan için daha parlak bir geleceği destekleyerek gelecek nesiller için ziyaret ettiğiniz yerlerin özgünlüğünü korumaya yardımcı olabilirsiniz.

Sağlık turizmi: Yeni bir turizm ve endüstri biçimi olarak sağlık turizm, son yıllarda önemli ölçüde büyümüştür. sağlık turizm, sağlık ve turizm gibi iki sektör tarafından sağlanan entegre hizmetlere dayalı ekonomik bir faaliyet olarak tanımlanmaktadır (Momeni, Janati, 2018).

Azerbaycan'da sağlık turizmi, tatilin hem gençleştirici hem de eğlenceli olabileceği fikri üzerine kuruludur. Bölgede keşfedilen şifalı maden sularının etrafına inşa edilmiş, tarihsel olarak seçkin bir tatil köyü olan Galaalti Hotel ve Spa'da konaklama rezervasyonu yapmayı düşünebilirsiniz. Daha sıra dışı bir deneyim için, Düzdağ Mağarası (Tuzlu Dağ Mağarası), şifalı minerallerinden yararlanabileceğiniz, yeniden dönüştürülmüş tuz madenlerinde tedaviler sunmaktadır. Ünlü Naftalan Resort'ta ham yağ banyosu yapın veya kozmetik ve tıbbi faydaları nedeniyle uzun süredir değer verilen Gobustan yanardağ çamuruyla tazelenebilirsiniz. Listeye temiz dağ havası ve son derece rahatlatıcı Hazar deniz beldeleri ekleyin. Azerbaycan'da sağlık turizmi tek kelimeyle rakipsizdir.

Sağlık turizmi, iyileştirme turizmi ve önleyici turizm dahil olmak üzere diğer alt alanları kapsar (Tabibi, Nasiripour, 2016:621)

Azerbaycan'da sağlık turizmi, birçok insanın düşündüğünden çok daha geniş bir deneyim yelpazesini kapsar. Keyifli bir boş zaman tatilini kasıtlı rekreasyon ve sağlık hizmetleri ile harmanlamak istiyorsanız, sadece daha sağlıklı bir vücut değil, aynı zamanda daha canlı bir zihin, kalp ve ruhun faydalarını da elde edebilirsiniz.

Azerbaycan, şifalı kaynakları ile her yıl artan sayıda turisti çekmektedir ve bunların en sıra dışı olanlarından biri çamur volkanlarıdır. Dünyada üç yüzü Azerbaycan'da olmak üzere sekiz yüz civarında çamur volkanı bulunmaktadır ve bu volkanlardan çıkan çamur, kozmetikte ve birçok hastalığın tedavisinde yaygın olarak kullanılmaktadır.

Deniz seviyesinden 1000 metre yükseklikte bulunan Galaalti Hotel and Spa'nın tedavi ve dinlenme kompleksi, Azerbaycan tarihi ile büyük ölçüde bağlantılı olan bir başka eşsiz sağlık turizmi destinasyonudur. 1969'da Galaalti'nin (Qalaalti) eteklerinde şifalı maden kaynakları keşfedildi ve hızla SSCB'de seçkin bir sağlık merkezi haline geldi. Bugün, modern tıbbi-rekreasyon kompleksi, hem turistler hem de Azerbaycan

nüfusu için sakin ve pitoresk bir ortamda şifalı sular sağlamaktadır. Masallı Bölgesi, eski zamanlarda canlandırıcı suyun tanrılardan bir armağan olduğuna inanılan ılık şifalı suları ile de ünlüdür.

Azerbaycan'da sağlık turizmi için diğer popüler yerler arasında tuz madenleri, özellikle Nahçıvan'daki Düzdağ Mağarası (Tuzlu Dağ Mağarası) bulunmaktadır. Pek çok hastalığı tedavi etmek için meşhur ham Naftalan yağının kullanıldığı Naftalan Resort, 1926 yılında kurulmuş ve yağ banyoları ile tanınan ünlü bir balneoterapi sağlık merkezidir.

Batı Azerbaycan'ın gezici özellikleri yabancı hastalar için diğer ilgi çekici yerler arasındadır (Tabibi, Nasiripour, 2016:621).

Deniz-Kum-Güneş Turizmi: Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Abşeron yarımadasından başlayarak kuzey (Khizi, Siyazan, Shabran, Khachmaz bölgeleri) ve güney (Lankaran, Astara bölgeleri) bölgeleri deniz turizmi potansiyeline sahiptir (monitoring.az, 2016:13)

Azerbaycan'da deniz turizmi, Hazar Denizi'nin kumlu kıyılarında oynanan güneşli bir maceradır, yüksek irtifa yürüyüşünde serin dağ havasında solunur veya kalabalık bir müzik festivalinde yerel ve uluslararası melodilere göre ayarlanmaktadır. Azerbaycan'ın sahil beldeleri, romantikten eğlenceye ve aile merkezliye kadar her biri benzersiz bir atmosfer sunan birçok plajı ile her yıl daha fazla yolcu çekmektedir. Mükemmel yaz tatili fikriniz ne olursa olsun, Azerbaycan'da deniz turizmi kesinlikle size yardımcı olacaktır.

Azerbaycan'da deniz turizminin popülaritesinin artmaya devam ettiği Kafkasya'da güneşli maceralar sizi beklemektedir. Hazar Denizi kıyılarını kendiniz keşfettiğinizde, nedenini çabucak anlayacaksınız.

İlgi alanınız ne olursa olsun, Azerbaycan'da yaz tatilleri beklentilerinizi aşabilir. Günübirlik gezilerden bir aylık konaklamalara, bozulmamış nehirlerin yatıştırıcı sesleri arasında dağlarda kamp yapmaktan nefes kesen deniz manzarasına sahip 5 yıldızlı lüks otellere kadar herkesin keyif alabileceği her bir şey var.

Bu turizm alt segmentinin gelişmesini sağlamak için hizmet plaj alanlarındaki altyapılar (su havuzları, yüzme havuzları vb.) uygun standartlarla uyumlu hale getirilmeli ve hizmet sunumlarının kapsamı genişletilmelidir (örneğin eğlence merkezleri, turistik yerler). Ayrıca, ülkenin şu anda karşı karşıya olduğu en büyük kısıtlama, bu turizm sezonunun kısa dönemli olmasıdır (monitoring.az, 2016:13).

Seyahat edenler kalabalıklar arasında kendilerini güvende hissedebilir ve eğlenceli gezginlerle tanışacaklarından emin olabilirler. Azerbaycan'ın güzelliğinin sakinleştirici ortamında Hazar Denizi'nde yüzebilir veya otantik yerel yemekler için yakındaki kafelere gitmeden önce sahil şeridi boyunca bronzlaşmanızı mükemmelleştirebilirsiniz.

Mardakan Plajı ve sahil köyü Bilgah, romantik gün batımları, sakinleştirici dalgalar, gelişmiş bir altyapı ve misafirperver yerel halk ile tanımlanmaktadır. Bakü'den sadece 40 kilometre uzaklıkta bulunan lokasyon, şehrin sıcağından ve gürültüsünden uzaklaşmak için ideal yerlerdir. Shikhov, Bakü sahiline yakın bir başka popüler tatil beldesidir. Köyün otelleri ve iyi donanımlı plajları, özellikle de Crescent Plajı, cazibesi ve bağımlılık yaratan sahil manzaraları ile ziyaretçileri cezbeder.

Bakü sınırlarının ötesinde huzur ve romantizm arayan insanlar, Pirshagi, Nardaran ve Zagulba gibi daha az kalabalık plajlarda şezlongları ve huzurlu, muhteşem ortamı takdir edecekler. Bununla birlikte, belki daha ilginç olanı, Guba'dan Kudyal Nehri'nin karşısında, İsrail'in dışındaki en büyük Yahudi kasabası olduğu söylenen Krasnaya Sloboda'dır (Citizens Development Corps, 2004:19).

Kum ve deniz içermeyen yaz maceraları için Azerbaycan çok sayıda müzik festivalleri ve uluslararası etkinlikler sunmaktadır. Dünyanın dört bir yanından tanınmış müzisyenler Zhara ve Gabala Müzik Festivallerinde performans sergilerken, yemek karnavalları gezinize lezzetli anılar katacaktır.

Gastronomi Turizmi: Azerbaycan mutfağı uzun zamandır hem Doğu'da hem de Avrupa'da uluslararası düzeyde en ilgi çekici mutfaklardan biri olarak tanınmaktadır. bu gerçek ünlü tarihçiler ve seyyahlar tarafından tasdik edilmiş ve eski yazılı kaynaklarda kaydedilmiştir (UNWTO, 2020).

Azerbaycan'da yemekler çeşitlidir ve çeşitli sebzeleri, balıkları, etleri ve yerel otları kapsamaktadır. Azerbaycan'ı ziyaret eden çok az kişi, sulu kebapları, taze deniz ürünleri ve meşhur dolmalarından etkilenmez. Mutfak ustalık sınıfları ve yemek festivalleri, damak tadınızın size kesinlikle teşekkür edeceği deneyimi daha da geliştirir.

Julia Childs'ın bir zamanlar dediği gibi, yemeyi seven insanlar her zaman en iyi insanlardır. Azerbaycan'da gastronomi turizmi, mutfak başyapıtları ile iç içe oldukları kültür arasındaki boşluğu doldurmaktadır. Güzel manzara ve sıcak misafirperverliğin ortasında lezzetli yemeklerin daha da keyifli olduğu Azerbaycan'da yeni favori yemeklerinizi keşfedin.

Azerbaycan mutfağı İran, Türkiye ve Akdeniz'den etkilenmiş, ancak kendine özgü ulusal yeteneklerini korumayı başarmıştır. Yemekler, çeşitli et, balık, sebze, lezzetli otlar ve tuzlu baharatları bir araya getiren çeşitli ve sağlıklıdır.

Şarap, Azerbaycan'ın yerel ürünlerinden biridir. Azerbaycan'da toplam 17 şaraphanede 200 ila 300 çeşit üzüm yetiştirilmekte ve şu anda çeşitli şaraplar üretilip satılmaktadır (JICA, 2017:19).

Vejetaryenler, Azerbaycan'da çeşitli çiğ meyve ve sebzeler bulmaktan memnuniyet duyacaklar. Bakü'de birçok vejetaryen restoranın yanı sıra etsiz mezeler ve yerel kafelerin çoğunda yan yemekler bulunur. Her ikisi de taze yerel ürünlerin zengin lezzetlerini sunan nefis nar ve manqal salatalarını deneyin.

Et sevenler, çeşitli baharat ve sebzelerle hazırlanan yöresel kebapların ve aromatik otlar, kızarmış et ve sebzelerle pişirilen plov'un tadını çıkaracaklar. Koyun eti tercih ediyorsanız, şişte ızgara kuzu kıyma ile yapılan meşhur lyulya kebabını ve Azerbaycan'ın etli milli çorbası nefis kufta bozbaşını deneyin.

Azerbaycan, İpek Yolu'nun önemli bir ticaret noktasında yer almaktadır. Yemek kültüründe Azerbaycan, coğrafi olarak Doğu ve Batı kültürünün bir kavşak noktası olması nedeniyle Orta Asya, Rusya, Türkiye ve İran mutfağından etkilenmiştir (JICA, 2017:18).

Azerbaycan'da deniz ürünleri gastronomi turizminin önemli bir parçasıdır. Ülkenin en bilinen lezzetleri arasında siyah havyar, beyaz mersin balığı, Hazar somonu ve sardalya bulunur.

Azerbaycan dolmasının yirmi beşten fazla çeşidi vardır. Bölgeye ve mevsime göre değişiklik gösterse de, çoğu, otlar ve baharatlarla tatlandırılmış kıyılmış koyun eti ve pirinç kombinasyonudur. Kışın ve ilkbaharda asma yapraklarına, yazın patlıcan ve biberlere, sonbaharda lahana yapraklarına sarılı olarak bulacaksınız.

Şeki, yöresel piti tabağı, sebzelerle pişirilen ve geleneksel toprak kapta servis edilen kuzu yahnisi ile sizi şaşırtacaktır. Güney Azerbaycan en çok ceviz ve otlarla doldurulmuş levengi, tavuk veya balıkla bilinir. Kışın seyahat ediyorsanız, düşbere çorbası ısınmanın en lezzetli yoludur.

Yerel pizza olarak anılan qutab, yoğun gezi turlarınızda ideal bir atıştırmalık olan, et veya kuzukulağı yeşillikleri ile hafifçe doldurulmuş çok ince, katlanmış bir kreptir. Çeşitli yerel peynirleri, yoğurtları ve en önemlisi ünlü Azeri tatlılarını deneyin. Fındıkla ve şurupla doldurulmuş çok katlı hamur işi baklavayı veya yerlilerin en sevdiği, kaynamış su, limon ve şekerden yapılan şerbeti tadın.

Azerbaycan'da gastronomi turizmi, yoğun gününüzü sıcak, canlandırıcı bir enerji ile dolduracak armut şeklindeki bardaklarda reçel ve şekerlerin eşlik ettiği yerel çayın gençleştirici tadı olmadan tamamlanmış sayılmaz. Azerbaycan şarabının doğum yeri olan Gabala'da yemek pişirme dersleri, ev yapımı köy yemekleri veya bir şaraphane turu, Azerbaycan mutfağının derinliklerine dalmak isteyen gezginler için harika seçeneklerdir.

2.4 Azerbaycan’da Turizm Potansiyelinin Gelişme Perspektifleri

Turizm işletmesi, ülke bütçesine döviz çekmenin ana faktörlerinden biri olarak kabul edilmektedir. 2012 yılında turistlerin Azerbaycan’a ziyareti 2 milyona ulaştı (Abutalibov, 2013:36).

Dünyada ve Azerbaycan'da turizm endüstrisinin gelişmesinin mevcut durumuna rağmen, Azerbaycan Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından alınan önlemlerin incelenmesi, Azerbaycan milletinin üstünlüklerini ve eksikliklerini değerlendirmeyi mümkün kılmaktadır.

Küreselleşen dünyada turizm endüstrisi ekonominin faydalı bir parçasıdır. Genel olarak ulusların mali planına önemli katkı sağlamaktadır. Azerbaycan, bir seyahat endüstrisi hedefinin tüm normal ve jeolojik kabiliyetine sahip olduğu gerekçesiyle bu gelişmede terk edilmemelidir. Hazar, Mugan, Karabağ, Mil tarlaları, dağlar, ormanlık alanlar, akarsular, su varlıkları, göller, yaz saptırma bölgeleri ve kayıtlı kalıntılar turistik cazibe merkezleridir. Azerbaycan, dünyanın 11 atmosfer bölgesinden dokuzuna sahip ve ilan edilen hedeflerin kapsamına katkıda bulunmaktadır. İş dünyası güçlendikçe, turizm sektörünün ilerlemesi için açık kapılar odakları genişlemektedir.

Azerbaycan hükümeti turizm endüstrisinin yaratılmasını bir ihtiyaç haline getirdi. Yeni alanlarda seyahat endüstrisi ofisleri çalışmakta, sosyal ve kronik ambarlar inşa edilmekte veya yeniden kurulmaktadır. Devlet, ilçelerde vakıf kurmaya karar verdi. Seyahat endüstrisi, ülkedeki gerçek işsizlik sorununun üstesinden gelmeye yardımcı olabilir ve her şeyin eşit olduğu ilerlemeyi olumlu yönde etkiler.

Gürcistan Ekonomik ve Sürdürülebilir Kalkınma Bakanı Bayan Vera Kobaliya'ya göre Gürcistan, Azerbaycanlı yatırımcılara Karadeniz kıyılarında 15 yıl boyunca ücretsiz ve vergisiz araziler sunmaktadır. Aynı zamanda Gürcistan Hükümeti iletişim ve altyapı projelerinin hayata geçirilmesini de üzerine almaktadır (Abutalibov, 2013:36).

Azerbaycan'ın ilçeleriyle ilgili olarak, seyahat endüstrisinin ilerlemesinin unsurları gelişmektedir. İyileştirme, bir bölgedeki ofislerin miktarına, ilçenin başkente yakınlığına, iş geliştirme hızına ve genel olarak parasal iyileşmenin boyutuna bağlıdır. Azerbaycan'ın batı bölgesi, turizm endüstrisinin gelişmesiyle birlikte farklı alanlara ayak uyduracak kapasiteye sahip değil. Bir kaç neden vardır. Başlangıçta, batı bölgesi Bakü'den çok uzaktadır. Azerbaycan Kültür ve Turizm Bakanlığı, seyahat

endüstrisinin gelişmesini ulusun tüm bölgelerinde benzer bir boyutta tutmak için batı bölgesinde bir seyahat endüstrisi geliştirme programı ile uğraşmaktadır.

Azerbaycan'ı ziyaret eden gezginler, genel olarak kayıtlı ve sosyal bölgelerden eğlence bölgelerine kadar her bölgeye meraklı olacaklar. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından dağıtılan bir raporda belirtildiği üzere Azerbaycan'da yaklaşık 15.000 sürgün yaşamaktadır.

Siyezen mevkiinde Beşbermaq (Beş parmak) dağı mövcuttur. 3-5 yıllık ihtiyatlı bir yazının geri kalan kısımları hala dağın üzerinde gözlemlenmektedir. Hızında Sığınağı şu anda dağın üzerinde yer almaktadır.

Azerbaycan'ın coğrafi konumunun turizm hizmet sektörü üzerinde büyük etkisi vardır. Trans-Kafkasya ulaşım merkezi üzerinde olması ve ayrıca Avrupa ve Asya'nın ortasında olduğu gibi Kafkasya'da güçlü hava, deniz, demiryolu ve otomobil hatlarına sahip olması Azerbaycan'ın stratejik meselesini artırmaktadır.

Zengin varlıklar ve genel makul çeşitlilik, çeşitli seyahat endüstrisi bölgelerinin ilerlemesi için muhteşem açık kapılar sunmaktadır. Yerli bireyler bu ihtiyaçları kullanmakta; yeşil şehir ve seyahat endüstrisine ilgi duymakta ve yılın her döneminde yakındaki ve uzaktaki yolculara konaklama, yiyecek ve hatta seyahat endüstrisi idareleri vermektedir. İşçilerin idaresine yardımcı olan kişiler ayrıca belirli şehirler için avantaj sağlamaktadır. Turizm Ofisi, kamu faaliyetlerinin ilerlemesinde kritik bir görev üstlenen bu tür seyahat endüstrisine yardımcı olmak için, seyahat endüstrisinin tanıtımı ve gelişimi için ilçelerde her zaman hazırlık ve kurslar düzenlemektedir. 14-15 Ağustos 2003 tarihlerinde Bakü'de "Güney Kafkasya Bölgesinde Ekoturizm yardımıyla biyolojik bölgelerin güvenliği ve ilçenin mali ilerlemesi" konusunda bir boyut tahmini yapılmıştır.

Kültür ve Turizm Bakanlığı, UNO'nun yardımıyla ilçelerin seyahat endüstrisi kapasitesini gerçekleştirmek ve genişletmek için 7 bölgenin lokasyonunda gezgin veri odakları oluşturmaya başladı. Bu odak noktaları, seyahat endüstrisi alanındaki mahalle uzmanlarını hazırlayacak ve yerelde personel eksikliğini öldürmede olumlu bir iş üstlenecektir.

Kültür ve Turizm Bakanlığı, seyahat endüstrisi alanındaki sorunları ve gelişmeleri incelemek ve cevaplarını ortaya çıkarmak amacıyla 3 Cumhuriyet Turizm Konferansı düzenledi. Bakanlık, UTO'dan bir birey olarak sürekli olarak Evrensel Turizm Günü'nü kutlamaktadır.

Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından alınan önlemler, ilçelerdeki seyahat endüstrisi ofisinin gelişmesine, sosyal ve mali koşulların iyileştirilmesine katkı sağlamaktadır.

Kültür ve Turizm Bakanlığı, ülkemizdeki seyahat sektörü açılışlarını büyütmek için bir dizi tahmin yürütmektedir. Ülkemizin seyahat endüstrisi şansını yansıtan 20'den fazla tanıtım prodüksiyonu, ziyaretçiler için bilgiler kitapçığı, "Azerbaycan'a Hoş Geldiniz" envanteri, Azerbaycan İçin kitap, Azerbaycan ve Bakü hakkında seyahat endüstrisi haritaları, Azerbaycan'a hoş geldiniz CD Ül'si ve diğerleri örnek olarak gösterilmektedir. Yukarıdaki dağıtımlar Azerice, İngilizce ve Rusça olarak dağıtılmıştır. Bakanlığın talebi üzerine "Azerbaijan Review" dergisi her yıl altı kez Rusça ve İngilizce olarak dağıtıldı. Cumhuriyetin seyahat endüstrisi kapasitesinin reklamları, dış ülkelerde dağıtılan seyahat endüstrisi günlüklerinde belirlendi.

2.5 Azerbaycan'da Ekonomik Durum

1991 yılında bağımsızlığının yeniden kazanılmasından sonra Azerbaycan Cumhuriyeti, ekonomik alanda egemenlik haklarını gerçekleştirmeye ve bağımsız politika uygulamaya başlamıştır (presidential library:2).

USAID, gelişen, dinamik bir özel sektörün ekonomik büyümenin motoru ve kendine güvenme yolculuğunun hayati bir bileşeni olduğuna inanmaktadır. Azerbaycan'da USAID'in çalışmaları, özel sektör büyümesi ve yatırımı için daha iyi bir ortam oluşturmaya ve ekonomiyi petrol ve gaza bağımlı olmanın ötesinde çeşitlendirmeye, tarım ve turizm sektörlerine vurgu yaparak ve kadınların ve gençlerin ekonomik katılımını artırmaya odaklanmaktadır. USAID, Azerbaycan'ın gelecekteki işgücünü geliştirerek ve ekonomik alana dahil olmalarını sağlamak için kadınların girişimciliğini teşvik ederek Azerbaycan'daki küçük ve orta ölçekli işletmelerin

sürdürülebilir kalkınmasına katkıda bulunmaktadır. USAID ayrıca ABD ile Azerbaycan arasında artan ticareti kolaylaştırmak için Büyükelçilik ve Ticaret Bakanlığı'ndaki meslektaşları ile birlikte çalışmaktadır.

Azerbaycan ekonomisi, Sovyet sonrası büyük bir petrole dayalı ekonomiye geçişini (Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattının tamamlanmasıyla) devletin büyük rol oynadığı bir yerden tamamladı. Ekonomik reformdaki ilerleme genellikle makroekonomik istikrarın gerisinde kalmıştır. Hükümet, ticaret politikasının önemli ölçüde açılması da dahil olmak üzere bazı alanlarda düzenleyici reformlar gerçekleştirmiştir, ancak ticari ve düzenleyici çıkarların bir araya getirildiği verimsiz kamu idaresi, bu reformların etkisini sınırlamaktadır. Hükümet, tarım arazilerinin ve küçük ve orta ölçekli işletmelerin özelleştirilmesini büyük ölçüde tamamladı. Ağustos 2000'de hükümet, birçok büyük devlet teşebbüsünün özelleştirileceği ikinci aşama özelleştirme programını başlattı. 2001 yılından bu yana ülkedeki ekonomik faaliyet Azerbaycan Cumhuriyeti Ekonomik Kalkınma Bakanlığı tarafından düzenlenmektedir.

Azerbaycan, piyasaya dayalı ekonomik reformlarda sınırlı ilerleme kaydetmiştir. Yaygın kamu ve özel sektör yolsuzluğu ve yapısal ekonomik verimsizlikler, özellikle enerji dışı sektörlerde uzun vadeli büyümeyi engellemeye devam etmektedir. Ancak hükümet, özellikle gümrük ve hükümet hizmetlerinde yolsuzlukla mücadele için çaba gösterdi. Enerji dışı sektöre daha fazla yabancı yatırım ihtiyacı ve Ermenistan ile Dağlık Karabağ bölgesinde devam eden ihtilaf da dahil olmak üzere birçok başka engel Azerbaycan'ın ekonomik ilerlemesini engellemekteydi.

Azerbaycan ayrıca İngiliz Hükümeti tarafından desteklenen Maden Endüstrileri Şeffaflık Girişimi'nin (EITI) pilot ulusal projesi oldu (presidential library:5).

Uzun vadeli beklentiler, dünya petrol fiyatlarına, Azerbaycan'ın artan gaz üretimi için ihracat yolları geliştirme becerisine, iş ortamını iyileştirme ve ekonomiyi çeşitlendirme becerisine bağlıdır. 2016 yılının sonlarında, cumhurbaşkanı, tarım, lojistik, bilgi teknolojisi ve turizm gibi kalkınma için ekonominin enerji dışı anahtar

bölümlerini belirleyen ekonomik reformlar için stratejik bir yol haritasını onayladı. Ekim 2017'de Azerbaycan'ın başkentinden kuzeydoğu Türkiye'deki Kars'a uzanan uzun zamandır beklenen Bakü-Tiflis-Kars demiryolu sınırlı hizmet vermeye başladı.

2.5.1 Bağımsızlık Öncesi Ekonomik Durum

1991'den önce Azerbaycan gelişmiş sanayi, tarım ve hizmet sektörleriyle oldukça geniş bir ekonomik tabana sahipti.

19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başını kapsayan dönem, Azerbaycan halkının bağımsızlık mücadelesinin önemli anlarından biridir.

Çarlığın, bölgenin yerel nüfusu olan Azerilerle ilgili politikası bir anda şekillenmedi. Rusya uzun zaman önce bölgeyi işgal etmeyi ve ilhak etmeyi arzuladı. Sadece Rusya'nın coğrafi konumu ile değil, Orta ve Yakın Doğu'daki ulusal hedefleriyle değil, aynı zamanda ekonomik çıkarlarıyla da bağlantılıydı.

Ulusal girişimcilerin faaliyetleri, Rusya'nın merkezi guberniyasındaki gelişmiş işletmelerle rekabet edemeyecek kadar kısıtlandı. Hükümet, özellikle petrol endüstrisine Rus ve yabancı yatırımlar olmak üzere gelişmiş ve karlı ekonomi alanlarına sermaye yatırımını teşvik etti. Rus ve yabancı sermayenin yatırımcıları, petrol üretiminin ve rafinasyonunun iyileştirilmesine, teknolojisinin iyileştirilmesine, petrol ve petrol ürünlerinin taşınmasına, petrol taşıma araçlarının iyileştirilmesine, petrolün konumunun güçlendirilmesine özel önem verdiler.

Rusya'da sosyo-ekonomik ve politik değişiklikler, farklı girişimcilik ilişkilerinin doğmasını gerektirdi. Bu da sanayi ve ticaretin gelişmesi için uygun koşullar yarattı. Böyle bir durum, Azerbaycanlı müteşebbislerin temsilcilerinin Azerbaycan ekonomisinin gelişmesi, Azerbaycan kültürünün merkezlerinin oluşturulması, entelektüellerin yetiştirilmesi için sanayi, ticaret ve ulaştırma alanlarında çok sayıda büyük girişimler kurmalarına izin verdi. Ulusal sermayenin ciro alanından üretim alanına dönüşmesi, Azerbaycan'ın XIX yüzyılın ikinci yarısındaki sosyo-ekonomik gelişiminin karakteristik bir özelliğiydi.

Petrol endüstrisine yatırılan sermaye, kaynaklarına göre dört ana gruba ayrılabilir: ticari sermaye, sınai sermaye, yabancı sermaye ile ayrıca ordular ve Çarlık yönetiminin temsilcileri tarafından yatırılan sermaye (para). H.Z. Taghiyev, Ş.Asadullayev, M.Naghiyev ve diğerleri, gibi ulusal girişimciler sermaye yatırımcılarının ilk grubuna aitti.

2.5.2 Bağımsızlık Sonrası Ekonomik Durum

Bağımsızlık, Azerbaycan'da Bağımsız Devletler Topluluğu'ndaki (BDT) en kötü ekonomik çöküşe neden oldu. Diğer faktörlerin yanı sıra, ticarette yaşanan aksaklık, Moskova'dan finansman kaybı ve piyasa ekonomisine geçişin bir kombinasyonu, GSYİH'nın 1996 yılına kadar küçülmesine neden oldu. Ermenistan ile yaşanan çatışma ekonomik gerilemeyi şiddetlendirdi. Mülteci ve ülke içinde yerinden edilmiş insanlar olarak yaklaşık bir milyon Azeri'nin akınına yol açtı.

Azerbaycan'ın Sovyet sonrası ekonomik gelişimi nominal olarak dört aşamaya ayrılabilir: durgunluk, istikrar ve toparlanma, petrol patlaması, kriz ve son olarak kriz sonrası gelişme (Valiyev, 2020:3).

1994 yılında uluslararası firmalarla ilk büyük petrol sözleşmesi imzalandı. Doğrudan yabancı yatırım artışı ve Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattının inşası ekonomiye milyarlarca dolar enjekte etti.

Ayrıca, ülkenin istikrar ve yapısal reform programı ciddi anlamda 1995 yılında başladı. Program, GSYİH büyümesi açısından makroekonomik ve finansal istikrar, enflasyonun daha iyi kontrol edilmesini ve mali açıkların azaltılmasını sağladı.

"2009-2013 yılları için Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bölgelerinin Sosyo-Ekonomik Kalkınmasına İlişkin Devlet Programı kapsamında uygulanacak tedbirlerin aşağıdaki kaynaklardan finanse edilmesi beklenmektedir:

• Azerbaycan Cumhuriyeti devlet bütçesi;

• Bütçe dışı fonlar;

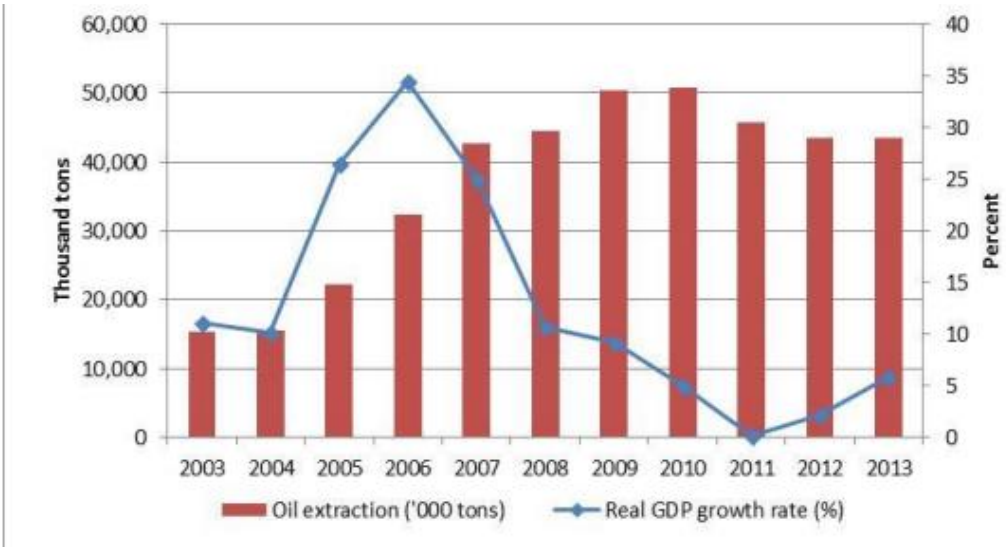
• Azerbaycan Ulusal Girişimciliği Destekleme Fonu ve "Azerbaycan Yatırım Şirketi" OJSC fonları;

1996 ile 2005 yılları arasındaki% 10'luk ortalama yıllık ekonomik büyüme, yoksullukta 1995'teki% 68'den 2005'te% 29'a keskin bir düşüşe katkıda bulundu. Dünya Bankası, büyümenin Bakü'de yoğunlaşmasına rağmen ekonomik büyümeyi yoksul yanlısı olarak nitelendirdi. Kanıtlar arasında, tüketim artışının daha zengin ondalık dilimlere kıyasla yoksul ondalık dilimlerde daha yüksek olduğu görülmektedir.

Şubat 2005'te hükümetin manatı yeniden değerleme kararı verdiği önemli bir gelişme yaşandı. Eski manat, 5.000 ila 1 yeni manat oranında yeniden değerlendi.

Petrol üretimindeki hızlı artışlar, 2006 ve 2007 yıllarında GSYİH büyümesinin artmasına neden oldu ve on yılın başlarında görülen yaklaşık% 10'luk büyüme seviyelerine geri dönmeden önce yıllık ortalama% 29,8 büyüme kaydetti. Ekonominin petrol üretim dalgalanmalarına karşı savunmasızlığı,

yıllık GSYİH büyümesinin, düşen petrol üretimi nedeniyle sırasıyla% 0,1 ve% 2,2'ye düştüğü 2011 ve 2012 yıllarında görülmüştür (Şekil 9).

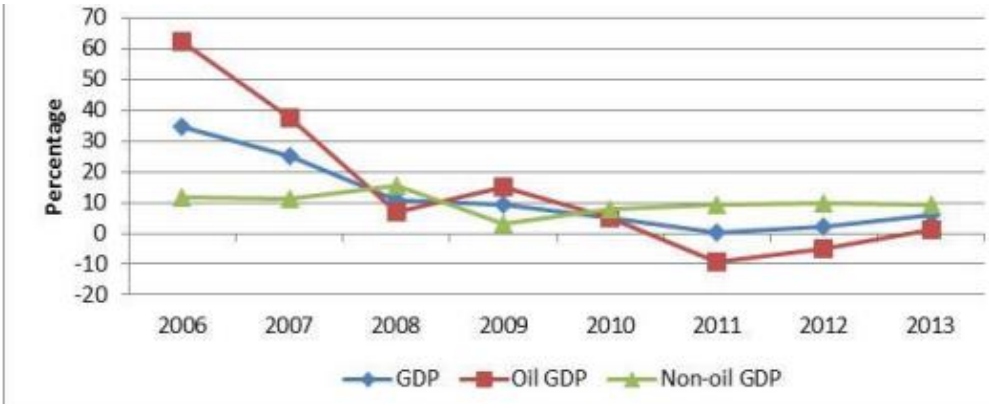
Şekil 8: Petrol Üretimi ve GSYİH Büyüme Oranları, 2003-2013

Kaynak: https://www.stat.gov.az/, Erişim Tarihi: 23.05.2021.

2000'li yılların ortalarından bu yana petrol dışı sektör büyüme oranları daha istikrarlı ve genel GSYİH büyüme oranlarından daha az dalgalı seyretmektedir, 2009 hariç (sadece% 3,7 büyüme) 2005 ile 2013 arasında yaklaşık% 8 ile% 10 arasında değişmektedir. 2010'dan 2013'e petrol dışı GSYİH büyümesi petrol GSYİH büyümesinden daha yüksek olduği görülmektedir (Şekil 10).

Petrol üretimindeki hızlı artışlar, GSYİH büyümesinin 2006 ve 2007 yıllarında yükselmesine neden oldu ve on yılın başlarında görülen yaklaşık %10'luk büyüme seviyelerine geri dönmeden önce yıllık ortalama %29,8'lik büyüme oldu. Ekonominin petrol üretimindeki dalgalanmalara karşı kırılganlığı, düşük petrol üretimi nedeniyle yıllık GSYİH büyümesinin sırasıyla %0,1 ve %2,2'ye düştüğü 2011 ve 2012 yıllarında görüldü.

Şekil 9: Petrol ve Petrol Dışı GSYİH Büyümesi, 2006-2013

Kaynak: https://www.stat.gov.az/, Erişim Tarihi: 23.05.2021.

2.6 Azerbaycan'da Turizmin Ekonomik Büyümeye Etkisi

Turizmin dinamiklerine baktığımızda artan trendlere şahit olabiliriz. Azerbaycan aynı zamanda turizm pazarının paylaşımında da yer almaktadır. Dünya Turizm Örgütü istatistiklerine göre Azerbaycan, 2015 yılı sonrasında 1.9 milyondan

fazla turist kabul ederek 2.433 milyon ABD doları gelir elde etti. Ancak rakamlar tatmin edici değil. Komşu ülkelerle karşılaştırıldığında Gürcistan, Ermenistan'ın önünde, Rusya ve Türkiye'nin gerisinde olduğu görülmektedir. İran'a geldiğinde, İran'ın uluslararası turist gelişleri Azerbaycan'ı geçmekte ama uluslararası turist gelirlerinde Azerbaycan öne çıkmaktadır.

Azerbaycan'da 11 ekonomik bölge var. Bunlar; Bakü, Abşeron, Nahçıvan, Ganca-Gazakh, Şeki-Zagatala, Lenkeran, Kuba-Haçmaz, Aran, Dağlık Karabağ, Kalbacar-Laçin ve Dağlık Şirvan. Azerbaycan'ın tüm bölgeleri doğal kaynaklar açısından zengin olduğundan dolayı turizmi geliştirmek mümkündür. İklimsel faktörlerin farklılığına ve doğal kaynakların mevcudiyet düzeyine bağlı olarak bölgeler birbirinden farklıdır. Örneğin Bakü ve Abşeron bölgesinde iş turizmi gelişmiş, Hazar Denizi ile sınırı olan bölgelerde (Bakü, Abşeron, Guba-Haçmaz, Lenkeran) deniz-kum-güneş turizmi gelişmiştir. Guba-Khachmaz, Lankaran, Sheki-Zagatala ve Dağlık Shirvan gibi alanlar doğa bakımından zengindir.

Daha önce tartışıldığı gibi, turizmin ekonomi üzerinde çeşitli etkileri vardır. Her şeyden önce iş imkanları yaratır, ikincisi ekonomiye döviz çeker, gelir yaratır, işsizlik oranını düşürür, ekonominin sürdürülebilirliğe ulaşmasına yardımcı olur vb. Azerbaycan Cumhuriyeti İstatistik Komitesi'ne göre 2019 yılında Azerbaycan, amacı turizm olan 3 milyondan fazla yabancı turisti kabul etmiştir.

Yukarıda bahsedilen tüm etkiler turizm tarafından üretilir, ancak altyapıya büyük yatırım gerektirir. Aynı zamanda ülke veya bölgelerin turizm için yeterli doğal kaynaklara sahip olması gerekir. Azerbaycan'a gelince, tüm bölgeler turizm potansiyeline sahiptir çünkü Azerbaycan 11 iklim bölgesinden 9'unu içeren çok zengin bir iklim kuşağında yer almaktadır. Bu, ülkeye turizmin gelişmesi için büyük fırsat verir.

Şahdağ kış turizmi istasyonu açıldığında, yerel topluma ve bölgeye katkı sağlayan yüzlerce iş fırsatı yaratıldı. Projenin tamamlayıcısı olarak Guba'da destinasyona kolay erişim sağlayacak olan yeni havalimanı yapım aşamasındadır.

Günümüzde başka bir bölge Gabala, doğal kaynakları ile çok popülerdir. Şehir yeniden tasarlandı. Yeni otel ve tatil köyleri inşa edildi. Bu bölgede yerel halk turizmin

rolünü görmektedir. Günümüzde Gabala, uluslararası ve yerel birçok müzik festivaline ev sahipliği yapmaktadır.

Bu gelişmelere rağmen turizm endüstrisi Azerbaycan'ın toplam GSYİH'sinin sadece% 1,2'sini almaktadır. Turizm sektörünün büyüme oranı% 22'dir. Ama yine de turizmin rolü çok düşük sayılır.

Bir ekonomik sistem olarak turizmin potansiyel rolü, birçok bilimsel araştırmada geniş bir şekilde tanımlanmakta ve tartışılmaktadır. Young (1973), E. De Kadt (1979 ve 1992), A. Mathieson ve G. Wall (1982), Dicke (1995), S. Britton (1996), AM Williams ve G. Shaw (1998) gibi yazarlar makalelerinde turizmin bölgesel kalkınma üzerindeki etkisinden bahsetmektedir (Spiriajevas, 2008:119).

Profesör Alirzayev'e göre turizm, bölgelerde istihdamı arttırır, üretim ve hizmet tesislerinin yerleştirilmesinde bölgesel kaynakları kullanır, geliştirir, bütçelerini oluşturur. Yerli ve yabancı turist talebini karşılayarak bölgelerin karlarını arttırır (Alirzayev, 2011:165).

Bölgelerde turizmin gelişimi çeşitli bölgesel özelliklere dayanmaktadır. Bölgelerin coğrafi konumu, kaynakları, finansal durumu, pazarlama faaliyetleri, turizmin bölgeler için rolünün tanımlanmasında temel faktörlerdir (Timur ve Olali,1988:245).

Azerbaycan 1991 yılında bağımsızlığını kazandı, bağımsızlıktan sonra tüm sanayiler yıkıldı. Ancak 1994'te Azerbaycan, Yüzyılın Sözleşmesini imzaladı. Bu, Azerbaycan ekonomisinin hızlı büyümesine yol açtı ve 1995 yılından itibaren Azerbaycan, turistlerin güvenlikte tereddüt etmeden dinlenebileceği güvenli ülke olarak ün kazandı. Ama 2020 yılına kadar hala Ermeni saldırganlığından dolayı turizm endüstrisi çok yavaş büyümektedir.

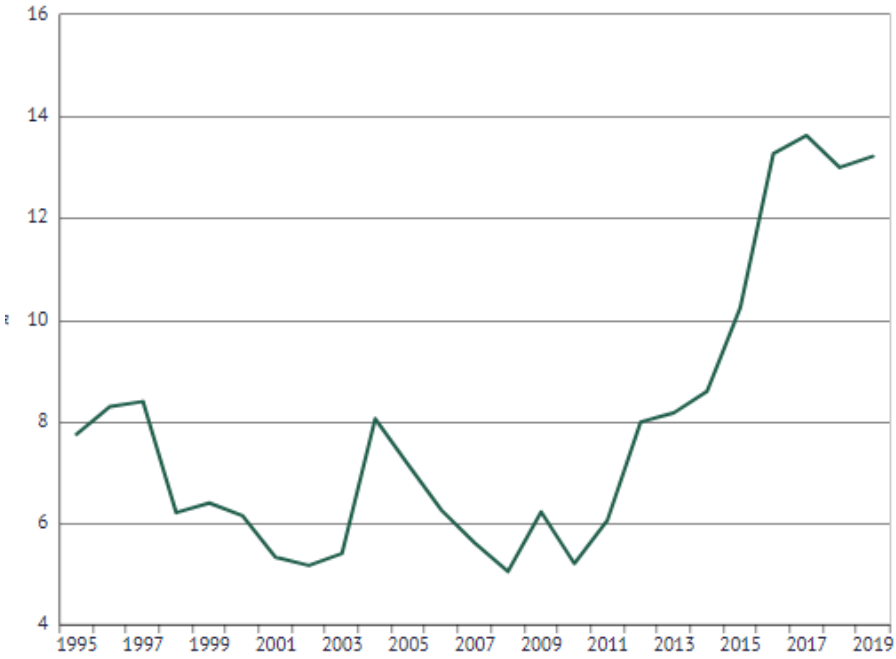
Diğer bir neden ise genel fiyat seviyesidir. Azerbaycan'da seyahat etmek ve dinlenmek komşu ülkelerle karşılaştırıldığında pahalıdır. Hizmet kalitesi yerli ve yabancı turistlerin beklentilerini karşılamamaktadır.

Bölgeler, uluslararası hava taşımacılığı ağına direkt uçuş olarak dahil edilmemiştir. Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, tüm faktörleri göz önünde

bulundurarak 2006-2015 yılları arasında Azerbaycan'da turizmin gelişmesi için yeni bir devlet programı imzaladı ve 2011 resmi olarak ülkede turizm yılı ilan edildi. Ayrıca bölgelerin kalkınmasına yönelik eyalet programları başarıyla yürütülmektedir.

2019 yılında Azerbaycan için seyahat ve turizmin GSYİH'ye (GSYİH'nin% 'si) katkısı% 13,2 oldu.

Şekil 10: Azerbaycan'ın seyahat ve turizmin GSYİH'ye katkısı nedir (GSYİH'nin yüzdesi)

Kaynak: https://knoema.com/infographics/netzebg/tourism

Erişim Tarihi: 18.08.2020.

3. BÖLÜM

BİR KUŞAK, BİR YOL PROJESİNİN AZERBAYCANA'A ETKİSİ

Çin Halk Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Xi Jinping, 7 Eylül 2013'te Kazakistan'da ve ardından 3 Ekim 2013'te Endonezya'da yaptığı konuşmada, Kara ve Deniz İpek Yolu projelerinden bahsetti ve Çin projesini dünya gündemine taşıdı. Bu

koridorların kesişimleri, tek bir güzergah yerine Asya-Avrupa yönünde çok boyutlu koridorlarla sağlanmaktadır.

3.1 Azerbaycan'ın Projedeki Rolü

Hazar Denizi kıyısında yer alan Azerbaycan, doğal kaynaklar açısından oldukça zengindir. Çin'in Azerbaycan'a ilgisi, Çin'den Avrupa'ya bir demiryolu hattı geliştirme çabalarından kaynaklanmaktadır. Ayrıca Azerbaycan üzerinden geçen güzergah, Çin mallarının daha güvenli bir şekilde taşınmasını sağlayacaktır. Ayrıca Azerbaycan'ın doğalgaz kaynakları ve bölgedeki gücü, Çin'in gündemde kalmasında önemli rol oynamaktadır. (Poghasyon, 2018).

Doğu ve Batı'nın kesişme noktasında bulunan, Orta Asya ve Hazar Denizi'nden gelen Çin ihracatını karşılamak için avantajlı bir konum ve lojistik fırsatlar sunan Azerbaycan, BRI'yi ilk günlerinden beri memnuniyetle karşıladı. Azerbaycan ve Hazar Denizi'nin Doğu ile Batı'yı birbirine bağlayabilen stratejik konumu, eski İpek Yolu zamanlarından beri tanınmaktadır. Azerbaycan, Ekonomik Kuşağın Orta Doğu-Batı koridoru için kritik olan Trans-Hazar Uluslararası Taşımacılık Güzergahı (TITR) üzerinde yer alan ana ülkedir (1News, 2019). BRI, Azerbaycan'ın stratejik çıkarlarıyla örtüşmektedir, bu nedenle memnuniyetle karşılanan bir girişim olarak algılanmaktadır. Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, 26 Nisan 2019 tarihinde Pekin'de düzenlenen 2. "Bir Kuşak Bir Yol" Forumu'na katıldığında, Azerbaycan'ın birçok ülkeye transit imkanlar sağlamadaki önemli rolünü yineledi.

Azerbaycan'ın BRI'ya katılımı, Cumhurbaşkanı Aliyev'in 2015'te Çin'i ziyareti sırasında iki ülke arasında imzalanan "İpek Yolu Ekonomik Kuşağı Oluşturulmasının Ortak Teşvikine İlişkin Mutabakat Zaptı" ile başladı (Azertac, 2019). İlham Aliyev defalarca Azerbaycan'ın Çin'in girişimini tam olarak desteklediğine işaret etti. Cumhurbaşkanı Aliyev, 2. BRI Forumuna katıldığında, Azerbaycan Demiryolları Şirketi'nin bir yan kuruluşu olan ADY Container ile Xi'an Continental Bridge International Logistics Co., Ltd arasında Stratejik Ortaklık Anlaşması ve Çin arasında Stratejik İşbirliği Memorandumu da dahil olmak üzere yaklaşık 10 anlaşma imzalandı.

Azerbaycan cumhurbaşkanının son Çin ziyareti, her iki tarafın da mevcut ortaklıkları güçlendirme isteğiyle sona erdi. Ticaret cirosu Azerbaycan ile Çin arasında artan bir hızla gelişmekte ve 2019'da 1,3 milyar dolara ulaşmıştır.

Azerbaycan'ın Avrupa ve Asya ticaret yollarını birbirine bağlayan harika konumu, Hazar Denizi'nden Batı'ya Azerbaycan'ın sağladığı destekle kurulan ulaşım altyapısı, Çin açısından bakıldığında Azerbaycan bu projenin uygulanması için pek çok ortaklık fırsatı sunabilir. Ayrıca Çin ile Avrupa ülkeleri arasındaki en kısa demiryolu yolunun Azerbaycan'dan geçtiğinin altını çizmek önemlidir. Azerbaycan, Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı, TRACECA, INOGATE, TAP dahil AB'nin bölgesel ulaşım ve enerji projelerinde hiperaktif bir rol oynayarak Avrupa enerji güvenliğinin sağlanmasına katkıda bulunduğu için siyasi açıdan Çin için güvenilir bir ortaktır.

3.2 Azerbaycan'ın Stratejik İlgileri

1990'lardan bu yana petrol ve gaz sektörünün gelişmesi, Azerbaycan'ın finansal potansiyelinin artmasında, ekonomik büyümenin hızlanmasında, siyasi istikrarın sağlanmasında ve altyapı projelerine aktif olarak katılmasının sağlanmasında önemli bir rol oynamıştır. Azerbaycan, çeşitlendirme stratejisinin bir parçası olarak, petrol gelirlerini modern ulaşım altyapısı inşa etmeye yatırarak ekonomisini çeşitlendirmek için bir geçiş merkezi olmaya çalışmaktadır. Azerbaycan bakış açısından, BRI, Azerbaycan'ın finansman boşluğunu doldurmasına izin verebilecek olumlu bir projedir (Valiyev, 2019:3). Azerbaycan, petrole bağımlı ekonomisini çeşitlendirmek için Çin'in Kuşak ve Yoluyla Mücadele Endeksi'ni dikkate almaktadır. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, "Kuşak ve Yolun İlerletilmesi Girişimi'ne katıldığında: 22 Ocak 2019'da Davos'ta Çin'in Trilyon Dolarlık Vizyonu oturumunda, "Gazlaştırma ve elektrik üretimi için yollar, otoyollar, havaalanları inşa etmek için ülke içinde altyapıya yatırım yapıyoruz. Ayrıca ulaşım altyapısına da yatırım yaptık. Bu, doğudan batıya, kuzeyden güneye ve güneyden kuzeye kargo taşımamızı sağlayacaktır". Gibi çıkışı olmuştur.

Bu nedenle Azerbaycan, Avrasya'nın kalbinde, Doğu ve Batı'nın kesişme noktasında yer alan, uluslararası ticaret koridorlarının ve modern ulaşım altyapısının kurulmasında aktif olarak yer alan tarihi İpek Yolu'nun birkaç ülkesinden biridir. Azerbaycan, Çin ile Avrupa arasındaki en kısa demiryolu bağlantısını kısa sürede kurmayı başardı. Bakü Kargo Terminali, Azerbaycan'ın altı uluslararası havalimanı, Alat ticaret limanı, Hazar filosu, serbest ekonomik bölge, Hazar ve Bakü-Tiflis-Kars (BTK) üzerindeki modern kargo gemileri 2017 yılında kurulmuştur. (Belt Road News, 2019). Azerbaycan, Çin'in girişimini daha da ilerletmek için hem teknik hem de mali kapasiteye ve siyasi istekliliğe sahiptir. Ülkenin elverişli konumu, gelişmiş bir karayolu ve ulaşım altyapısı, uluslararası projelere katılmasına izin vermektedir. Öte yandan, Azerbaycan hem TITR projesinin uygulanması için stratejik bir yere sahip hem de projeye faydalı katkılar sağlamıştır.

TITR projesi, Hazar'dan Batı'ya mevcut altyapıdan yararlanarak Çin mallarının Çin'den Kazakistan, Hazar Denizi ve Azerbaycan üzerinden Türkiye'ye ulaşmasını sağlamaktadır (1News, 2019). Ticari açıdan bakıldığında, TITR batıya giden en kısa yol olduğu için proje, Çin'in mallarının taşınmasıyla ilgili maliyeti ve zamanı azaltmasına yardımcı olacaktır. TITR projesi, Çin'den Avrupa'ya giden en kısa demiryolu güzergahı olması nedeniyle Çin için ideal bir seçenektir. BTK, Alat limanı, Bakü Kargo terminali ve diğer mevcut altyapı tesisleri kısa ve uzun vadede Çin ve Azerbaycan'a fayda sağlamaktadır. Azerbaycan ve Çin arasındaki son gelişmeler, her iki ülkenin de daha fazla işbirliğine istekli olduğunu göstermektedir.

3.3 OBOR Çerçevesinde Azerbaycan'da Yapılan Projeler

Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu: Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan arasındaki işbirliği sonucunda hayata geçirilen BTK demiryolu, bu üç ülkenin mali gücü ile hayata geçirildi. Azerbaycan, Gürcistan'a 220 milyon dolar borç verdi. Projeye göre Azerbaycan, Azerbaycan üzerinden geçen 503 kilometrelik BTC güzergahına demiryolu inşa etti.

Azerbaycan devleti bu proje ile özellikle kargo taşımacılığında İran devletine olan bağımlılığını azaltacak, ülke para kazanarak ekonomik çeşitlilik yaratacaktır. Bu proje ile Azerbaycan'ın ulaştırma sektörü çeşitlendikçe petrole bağımlı endüstrilerin ötesine geçmek mümkün olacaktır (Dilek, 2017).

Çin'li Yatırımcılar: Çin'in Güney Kafkasya ile ticaretinin yaklaşık% 50'si Azerbaycan'la yapılmaktadır. Azerbaycan'da ticaret, hizmet, sanayi, inşaat ve diğer alanlarda 100'den fazla Çinli şirket faaliyet göstermektedir. Azerbaycan'daki Çinli şirketler OBOR kapsamında olası projelere ilişkin raporlar hazırlamakta ve Çinli girişimciler bu raporlara odaklanarak Azerbaycan'daki yatırımlarını artırmaktadır (İnan ve Yayloyan, 2019, s. 65-66). Şimdiden Azerbaycana, Çinli yatırımcılar tarafından 1.7 milyar dolar yatırım yapıldı (Baghirov, 2019). Çinli yatırımcıların bu yatırımlarına karşı, Azerbaycan ticari ve siyasi yönelimli Çin bankalarına geniş faiz oranları ve vergi indirimleri sunma konusunda diğer ülkelere göre daha cömerttir (Yan, 2017).

Konferanslar: 23 Nisan 2019'da Bakü Devlet Üniversitesi Konfüçyüs Enstitüsü ve Anhui Üniversitesi OBOR girişiminin uygulanması üzerine bir seminer düzenledi. Azerbaycan'da Konfüçyüs Enstitüsü tarafından kurulan iki üniversite var. Bu kurumlar uzun süredir faaliyet göstermekte ve şimdiden Azerbaycan-Çin ilişkilerinde önemli bir köprü haline gelmektedir. Dünya Ekonomik Forumu'nun Davos'taki OBOR toplantısına katılan Cumhurbaşkanı Aliyev, Azerbaycan'ın OBOR projesinde iyi bir ortak olacağını söyledi ve OBOR'a sözünü şu sözlerle ifade etti: "Ülkeleri birleştiren herhangi bir ulaşım projesinin jeopolitik bir temeli olduğuna inanıyorum. Bu projeler jeopolitik durum, istikrar ve öngörü üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir. Çünkü bu projeler birbirine bağlıdır. Komşularımız olmadan transit bir ülke olamayız. Komşularımız, komşuları olmadan transit ülke olamazlar. Bu nedenle kıtaları ve ülkeleri birleştirerek daha öngörülebilir bir gelecek yaratıyoruz." (Bizimyol, 2019). Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezi tarafından hazırlanan "Azerbaycan'ın Kalkınma Yolu" kitabının Çince sunumu 4-5 Mayıs 2016 tarihlerinde Çin'de gerçekleştirildi.

Çin'de Azerbaycan Araştırma Merkezinin Kurulması: Çin Lanzhou Üniversitesi Rektörü, Azerbaycan Cumhuriyeti Bilimler Akademisi üyesi, Üniversiteler Birliği Başkanı Profesör Yang Chunhua ve Azerbaycan Devlet Petrol ve Sanayi Üniversitesi Rektörü Prof.Dr.Mustafa Babanlı, üniversiteler arasında işbirliği anlaşması imzalandı. Belgeye göre Çin'de ilk defa Lanzhou Üniversitesi'nde Azerbaycan Araştırma Merkezi kurulması planlanmaktadır (Real Press, 2018).

Bir boru hattı projesinin kapsadığı alana bakıldığında iki önemli konu olduğu görülmektedir. Birincisi, OBOR projesini yalnızca altyapı yatırımları ve büyük ölçekli krediler temelinde değerlendirmek ve yorumlamak yanlıştır. İkincisi, bu proje aynı zamanda Çin Halk Cumhuriyeti'ni dünyaya açma girişiminin ve yeni bir düzen kurma dış politika vizyonunun da en önemli araçlarından biridir. Azerbaycan, Kazakistan ve Türkiye bu Çin vizyonunun ayrılmaz parçalarıdır.

3.4 Bir Kuşak, Bir Yol Projesinin Potensiyeli

Bir Kuşak, Bir Yol - Çin'in çelik, çimento ve alüminyum gibi alanlardaki aşırı kapasitesi için denizaşırı talep yaratmasını ve ekonomisinin yerel yatırımdan uzaklaşmasına yardımcı olmasını umduğu son derece iddialı ve karmaşık bir projenin basit bir adı- led modelidir. GlobalCapital, bu dönüşümsel altyapı yatırımının potansiyelini araştırmaktadır.

Altyapı gelişimini, altyapı geliştirme prizmasından görmenin giderek daha uygunsuz hale gelmesinin birkaç nedeni vardır: İç piyasalar, finansal sistemler veya düzenleyici rejimler.

İlk olarak, birçok büyük bilet altyapısı girişimi, en belirgin şekilde ulaşım sektöründe olmak üzere, iki veya daha fazla ülkeyi içeren ticaretle ilgili projelerdir.

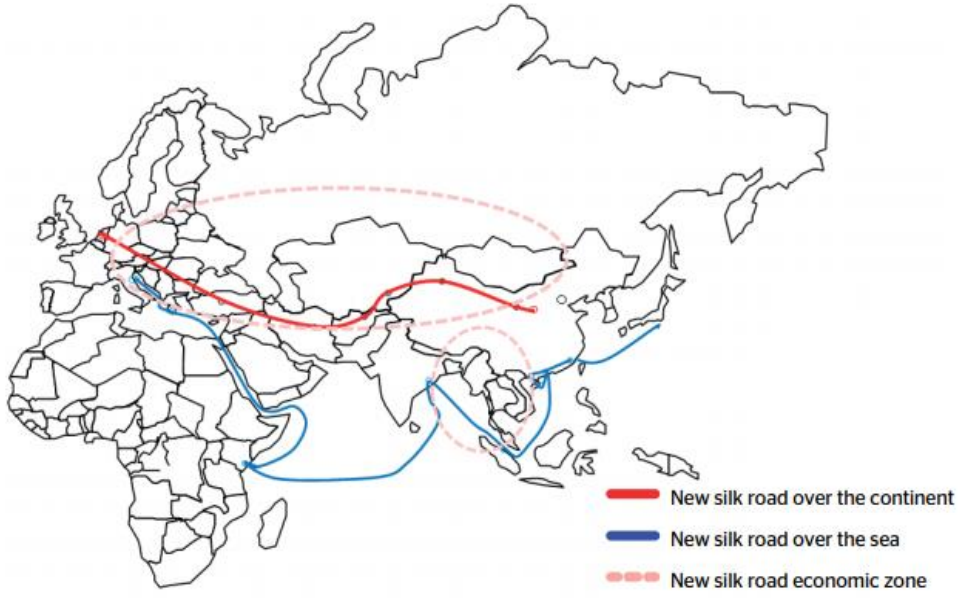
İkincisi, daha uzun vadeli varlıklar arayan kurumsal sermaye, sınırlar arasında her zamankinden daha akıcı bir şekilde akmakatdır.

Üçüncüsü, tamamen yerli projeler gibi görünen bu altyapı geliştirmeleri bile çoğu zaman ulusal sınırların çok ötesinde çevresel yankılara sahip olacaktır.

Bugün, altyapı geliştirmenin sınırsız doğasının en çarpıcı örneği, Avrupa ile Doğu arasındaki antik İpek Yolu ticaret yolu boyunca ekonomik büyümeyi ve yatırımı teşvik etmeyi amaçlayan Çin'in Bir Kuşak, Bir Yol girişimidir. CLSA ve CITIC Securities tarafından yakın zamanda yayınlanan projeyle ilgili kapsamlı bir rapor, "Bir Kuşak"ın Çin'in Avrasya'daki uzun vadeli varlığını desteklemek için altyapıya büyük yatırım yapmayı planladığı İpek Yolu Ekonomik Kuşağı'na atıfta bulunduğunu açıklamaktadır. Bu arada "Bir Yol", Pasifik Okyanusu'ndan Baltık Denizi'ne kadar liman ve denizcilik tesislerinin inşasını gerektirecek 21. yüzyıl deniz İpek Yolu'dur.

CLSA/CITICS kılavuzunun açıkladığı gibi, girişim Çin için iki temel ekonomik amaca hizmet etmektedir: Birincisi, Çin'in çelik, çimento ve alüminyum gibi alanlardaki aşırı kapasitesi için denizaşırı talep yaratmaktadır.

Şekil 11: Yeni İpek Yolu: Ekonomik Bir Kuşak ve Deniz Yolu

Kaynak: file:///C:/Users/Admin/Downloads/greening-the-belt-and-road-initiative.pdf Erişim Tarihi: 13.08.2021

İkincisi, ticaret bağlantılarını genişleterek ve güçlendirerek Asya, Orta Doğu, Afrika ve Avrupa'daki büyük bir ülke bloğu, Çin ekonomisinin artık eskisi kadar sağlam olmayan yerli yatırım odaklı modelden uzaklaşmasını desteklemektedir.

Yatırımcılar, bunun Çin ekonomik modelinin yeniden ayarlanmasında önemli bir adım olduğu konusunda hemfikirdir.

3.5 Afganistan Olaylarının (2021-Ağustos) Projeye Etkisi

20 yıllık savaştan sonra, Taliban Afganistan'da galibiyete ulaştı.

Grup, 15 Ağustos'ta Kabil'i ele geçirerek ülke genelinde şaşırtıcı derecede hızlı ilerlemesini tamamladı. Çatışma on binlerce insanı öldürdü ve milyonlarca insanı yerinden etti.

Taliban güçleri, Afganistan'ın Batı'yı tehdit edebilecek teröristler için bir üs haline gelmesine izin vermeme sözü verdi.

Ancak grubun ülkeyi nasıl yöneteceği ve yönetimlerinin kadınlar, insan hakları ve siyasi özgürlükler için ne anlama geldiği hakkında şimdiden sorular sorulmaktadır.

Afganistan 19. yüzyıldan beri küresel rekabetler için bir savaş alanı olmuştur. Sömürge imparatorlukları ve ideolojik bloklar, meşhur bir şekilde Büyük Oyunlar olarak bilinen bu bölgede kanlı savaşlara giriştiler. Afganistan, bir dizi küresel ve bölgesel aktörün jeopolitik çıkarlarının birleştiği ve çatıştığı bir yer olmaya devam etmektedir. Afganistan'da günümüz olayları da bunu onaylamaktadır (Safi, Alizada, 2018: 1-92).

Afganistan ve Pakistan, Çin'in yakın çevresinde yer almakta ve her ikisi de huzursuz Sincan Uygur Özerk Bölgesi ile sınırı paylaşmaktadır. Her iki ülke de güvensiz durumda ve yaklaşık yirmi yıldır terör saldırılarına maruz kalmaktadır. Çin hükümeti, "Afganistan'da istikrarın yakın ve uzun vadeli önemini kabul ederek, 2005 yılında ŞİÖ-Afganistan Temas Grubu'nu kurduğunda bu tehdidi fark etti. Hükümetin Afganistan ve Pakistan'daki istikrarsızlık ve güvensizlik konusundaki endişesinin üç yönü var: Birincisi, Çin, terörizmin, özellikle de Sincan Uygur Özerk Bölgesi'ndeki yayılma etkilerinden endişe duymaktadır. Ghiasy ve Zhou'ya göre, İslamcı Uygur terörist gruplarının El Kaide ve Pakistan Talibanı ile bağlantıları var ve "Pakistan'ı Afganistan'dan ayıran kanunsuz engebeli sınırda Türkistan İslam Partisi'ne ev sahipliği

yapmaktadırlar. Üçüncüsü, uyuşturucu kaçakçılığı ve sınır ötesi suçlardır (Safi, Alizada, 2018: 1-92).

Taliban'ın Afganistan'ı beklenmedik şekilde ele geçirmesi, dünya gelişmeleri yakından izlerken, ülke için çalkantılı bir ikinci vuruş başlattı. Birçok ülke Afganistan'da önemli yatırımlar yaptı ve ülkede büyük bir paydaş olan Çin, Kuşak ve Yol girişimi de dahil olmak üzere milyarlarca dolarlık yatırımlarını ve altyapı projelerini korumaya çalıştığı için şimdi yanıtını aktif olarak değerlendirmektedir.

Taliban'ın Afganistan'ı ele geçirmesinin küresel çapta kınanmasına rağmen, Çin, Taliban'ın nezaketle karşıladığı yeni rejime desteğini ve tanınmasını hızla genişleten ilk ülkelerden biriydi.

ABD Başkanı Joe Biden'ın ABD askeri birliklerini geri çekme kararı, Çin'in yıllar içinde büyük altyapı projelerine yatırım yapması, bunları artırması ve Kuşak ve Yol Girişimi'nin (BRI) bir parçası olarak İslamabad'a büyük krediler vermesi nedeniyle Pekin için de kaos yarattı.

BRI, Afganistan da dahil olmak üzere Güney Asya ülkelerinin aktif desteğini gerektiren Jinping'in en gözde projelerinden biridir.

Pakistan, Çin'in Asya'daki yatırımlarından önemli bir yararlanıcı oldu, ancak Pekin, Pakistan'ın kuzeyindeki bir Çin servis otobüsüne bombalı saldırı olayının haber yapmasının ardından endişelerini dile getirmeye başladı.

Patlamadan bir ay sonra Pakistan, olay için Afgan toprağının kullanıldığını iddia ederek saldırıdan Taliban'ı sorumlu tuttu. Bu tür olaylar, tartışmalı bölgelerde muazzam güce sahip kontrolsüz terör gruplarının neler yapabileceğinin bir örneğidir.

Çin için endişe verici yön, ÇKP ve Jinping'in Güney Asya'da çoğunlukla ileriye dönük kilit yatırım kararları alma şeklidir.

Sonuç olarak Çin, BRI rüyasını güvence altına almak için Afganistan ve Pakistan gibi ülkelere büyük krediler verdi.

Çin, Jinping'in iddialı Kuşak ve Yol Girişimi'ni gerçekleştirmek istiyorsa, şimdi Taliban'a verdiği desteği dikkatle değerlendirmelidir.

3.6 Projenin Sonucu ve Önerileri

BRI, kısa ve uzun vadede hem Çin'e hem de Azerbaycan'a fayda sağlamaktadır. Her iki ülke de daha fazla işbirliğine çok hevesli durumdadır. İki ülkenin devlete ait şirketleri arasında imzalanan son anlaşmalar ve 2019'da 1,3 milyar dolara ulaşan ticaret cirosunun artması, Azerbaycan'ın BRI girişimine katılmasından bu yana iki ülke arasında olumlu gelişmeler olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Çin açısından bakıldığında Azerbaycan coğrafi bir merkez, stratejik bir ortak ve Hazar Denizi'nden Batı'ya mevcut ulaşım altyapısının (Alat limanı, BTK) sahibidir. Azerbaycan hükümeti için TITR projesi kapsamında Çin ile işbirliği sadece Doğu ile Batı arasında bir lojistik merkez haline gelmesini sağlamakla kalmayacak, aynı zamanda teknik destek ve Çinli özel ve kamu şirketlerinden ek doğrudan yabancı yatırımları da içerecektir. Başarılı bir işbirliği, Azerbaycan'ın ulaşım ve transit ücretlerinden yararlanmasına, ekonomisini çeşitlendirmesine ve yabancı sermayeyi çekmesine yardımcı olacaktır.

Önerilerle ilgili olarak, Çin, BRI çerçevesinde TITR projesine öncelik verme çabalarını güçlendirmelidir. Birincisi, TITR siyasi açıdan güvenilir bir yoldur. İkincisi, Çin'den Avrupa'ya giden en kısa demiryolu yoludur. Dahası, Azerbaycan'ın Hazar Havzasından Batı'ya oluşturduğu halihazırda mevcut altyapı nedeniyle proje çok fazla mali yatırım gerektirmemektedir. Çin, bu projede Azerbaycan hükümeti ile daha yakın çalışmalıdır. Bu BRI rotasına öncelik verilmesi, Çin'in Hazar üzerindeki etkisini pekiştirecek ve Doğu'dan Batı'ya ulaşım koridorlarının geliştirilmesi açısından Azerbaycan'ın desteğinden yararlanacaktır. Azerbaycan'ın stratejik ortakları olan Gürcistan ve Türkiye de Çin'in TITR'ye katılımını desteklediklerini ifade ettiler. Bu bağlamda, Azerbaycan hükümeti için en büyük zorluk (ama çok büyük bir fırsat) Çin'i BRI çerçevesinde TITR projesini seçmeye ikna etmektir. Dahası, Azerbaycan'ın her iki tarafa da eşit derecede fayda sağlayacak Kuşak ve Yol finansmanını ve Çin özel yatırımlarını dahil edecek mekanizmalar belirlemesi gerekmektedir.

Son olarak, Çin ve Azerbaycan, BRI çerçevesinde bir çalışma platformu hazırlamak için hükümetler arası çalışma gruplarını artırmalıdır. Çin'in stratejik TITR seçimi tüm tarafların yararınadır. Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye son 20 yıldır birçok enerji ve ulaşım projesinin gerçekleştirilmesine ortak olmuştur.

4. BÖLÜM

DARK-HÜZÜN TURİZMİ: DAĞLIK KARABAĞ ÖRNEĞİ

Dünyada ve Azerbaycan'da turizm hareketliliği uzun yıllardır deniz, kum ve güneş üçlüsüne dayalı kitle turizmi ekseninde şekillenmesine rağmen, turizm trendlerindeki değişimlere bağlı olarak son yıllarda turizme olan talep artmıştır. Bu değişimlerin sonuçları turizmin çeşitlenmesine ve hüzün turizmi gibi turizm türlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

4.1. Dark-Hüzün Turizmi Nedir?

Yakın veya uzak geçmişte acı ve üzücü olayların yaşandığı yerlere yapılan geziler hüzün turizmi olarak ifade edilmekte, özel ilgi ve kültürel miras turizmi kapsamında değerlendirilmektedir (Kılıç ve Akyurt, 2011).

İnsanlar son on yılda, esas olarak ölümle ilgili güçlü meraklarından dolayı yavaş yavaş Hüzün Turizme çekilmekte ve buna odaklanmaktadır (Lennon & Foley, 2000). Yuill (2003), Dark Tourism'in çekici olduğunu belirtmiş ve insanlar ölüm ve afet konularına yöneldikçe modern insanın artık ölümü bilerek ihmal etmediğini, kaotik dünyaya odaklanmaya başladığını vurgulamaktadır (Lennon ve Foley, 2000; Yuill, 2003). Mevcut seyahat türleri insanların dünyaya olan merakını tatmin edemediğinde, karanlık kalıntılarda ölüm ve felaketi deneyimlemeyi ummaktadırlar.

Her toplumun gurur duyduğu başarılı günler ve/veya olaylar olduğu gibi bu toplumda da üzücü ve acılı günler ve/veya olaylar vardır (Akoğlan Kozak ve Bahçe, 2012). Hüzünlü ve acılı günlerde o günü hatırlamak ve/veya o yerleri ziyaret etmek için yapılan hatıralar o anın anlaşılması açısından önemlidir. Bu bağlamda hüzün turizmi turizm türlerinden yas, ölüm, savaş, acı ve kederi içermesi ile ayrılmaktadır. Hüzünlü turistik yerleri ziyaret eden kişiler, bu turizm alanındaki olaylarda kendileri de dahil olmak üzere geçmişte o bölgenin/yerin acısını ve ıstırabını hissetmektedirler. Ülkelerin tarihini incelerken toplumların acı olaylar yaşadığı ve bu olayların gerçekleştiği yerleri bulmak mümkündür.

4.1.1. Kavramsal/Kuramsal Çerçeve

Bazı kaynaklarda ve bazı yazarlarda "Karanlık Turizm" ve "Keder Turizm" olarak da bilinen hüzün turizmi, tarih, kültürel miras ve trajedilerin birleşimidir. Bu noktada hüzün turizmi, özel ilgi ve kültürel miras turizmi ile karma bir kavramı göstermektedir (Aylan ve Kaya, 2020). Özel ilgi ve kültürel miras çerçevesinde ele alınan hüzün turizmi kavramı 1990'lı yıllardan sonra yaygınlaşarak akademik çalışmalarda yer almaya başlamıştır (Yıldız vd., 2015).

Karanlık turizm, büyülenme veya ölüme veya ölüm bölgelerine ilgi duyma motivasyonları nedeniyle ölüm, trajedi, ıstırap (Foley ve Lennon, 1996) ile ilişkili ziyaret yerleri olarak tanımlanmaktadır (Sharpley, 2005). Batı toplumu, karanlık turizm bölgelerine olan ilginin artmasına yol açan, gerçek ya da kurgusal, medyadan esinlenilmiş ya da başka türlü ölümle çağdaş bir büyüye sahiptir (Stone, 2006).

Raine'in (2013) mezarlık alanlarını ve mezarlıkları ziyaret eden turistlerle ilgili karanlık turist spektrumu araştırması, yas tutanların ve hacıların incelenen farklı sitelerle kişisel ve ruhsal bağlantıları olduğu sonucuna varmıştır. Yas tutanlar belirli mezarlıkları ziyaret eder ve genellikle ölüler için meditasyon yaparlardı. Hacılar, ister bireyle dini bir bağlantı olsun, isterse kişisel bir kahraman olarak hizmet etsin, belirli mezar yerleriyle bir şekilde kişisel bir bağlantıya sahipti (Raine, 2013).

4.2. Karabağ Hakkında Genel Bilgi

Karabağ, Azerbaycan'ın eski tarihi bölgelerinden biridir. Karabağ adı, “gara” (siyah, büyük) ve “bağ” (bahçe, arazi) kelimelerinin birleşiminden oluşur. Azerbaycan halkının topraklarına verdiği bir isim olan “Karabağ” kelimesi ilk olarak 7. yüzyılın birincil kaynaklarında yer almıştır.

Karabağ'ın tarihi çok eskilere dayanmaktadır ve Azerbaycan'ın tarihi vilayetlerinden biridir, önemli bir siyasi, kültürel ve manevi merkezdir.

Ermenilerin Azerbaycan halkına ve Azerbaycan'a karşı toprak iddiaları, sözde “Karabağ sorununun” temel nedenidir.

Karabağ, kuzey Azerbaycan topraklarında var olan tüm devlet oluşumlarının ayrılmaz bir parçasıydı.

4. yüzyıldan M.Ö. 8. yüzyıla kadar Azerbaycan'ın bugünkü Dağlık Karabağ bölgesinin toprakları, Kuzey Azerbaycan'ın en eski devleti olan Kafkas Albaniya'nın eyaletlerinden biriydi.

18. yüzyıl, Türk (Azerbaycan) Cavanşir hanedanı tarafından yönetilen Karabağ Hanlığı'nın kurulmasıyla kutlandı. Azerbaycan soylularının hanedan geleneği tarafından yönetilen bir Azerbaycan Hanlığıydı. Azerbaycanlılar orada yaşayan diğer hanedanlar ve etnik gruplar üzerinde köklü bir hakimiyete sahipti (mod.gov.az,2017).

Şekil 12: Dağlık Karabağ Haritası

Kaynak: https://elmariskandarov.wordpress.com/2013/12/08/history-of-karabakh-and-the-nagorny-karabakh-conflict/ Erişim Tarihi: 11.10.2021

Antik tarih kitaplarına göre Karabağ bölgesinin sınırları şu şekilde verilmektedir: Güneyde Araz Nehri, Hudaferin Köprüsü'nden Sinig Köprüsü'ne kadar. Karabağ'ın doğu sınırı, Cevad köyündeki Araz Nehri'ne ve Hazar Denizi'ne dökülen Kura Nehri tarafından belirlenir. Kuzey sınırı, Yelizavetpol'den (Gence eyaleti kastedilmektedir) Kür nehrine kadar uzanan ve farklı noktalardan Araz'a ulaşan Goran Nehri'dir. Batıda, yüksek Karabağ dağ silsilesi olan Kuşbek, Salvarti ve Erikli dağları ile sınırlanmıştır.

Azerbaycan halkı, zengin kültür ve devlet gelenekleri ile birlikte eski çağlardan beri bu topraklarda yaşamıştır. MÖ 3. binyıldan MS 3. yüzyıla kadar, Azerbaycan'ın en eski kabile birliklerinin, erken devlet kurumlarının ve devlet geleneklerinin bu topraklarda oluştuğu dönemdir.

Bu dönemde Azerbaycan topraklarında Aratta, Kuti, Lullubi, Turukki, Manna, Atropatene, Albaniya gibi en eski kabile birlikleri vardı. Manna, Asur ve Urartu'ya karşı verilen mücadelede bağımsızlığını korumayı başarmıştır.

Karabağ tarihindeki temel değişiklikler, Arap Halifeliğinin işgali ve bunun sonucunda Albaniya devletinin ortadan kaldırılmasıyla başladı.

7 Temmuz 1923'te Karabağ'ın dağlık kesiminde, yönetim merkezi Hankendi olmak üzere Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi (NKAR) kuruldu. NKAR, yönetişimin tüm temel unsurlarına sahipti. Eylül 1923'te, Hankendi şehrinin adı Bolşevik lider Stepan Shaumyan'ın onuruna Stepanakert olarak değiştirildi.

1948-1953 yıllarında Stalin tarafından emredilen Azerbaycanlıların bir başka tehciri sırasında, bölgesel merkezler, komşu köy ve kasabalar aynı zamada İrevan şehri (şimdiki Yerevan) yakınlarındaki yerleşimler Azerbaycanlılardan 'temizlendi'. Sürgün edilen nüfusun bir kısmı Ermenistan'ın dağlık bölgelerinde yaşadığından, Kür-Araz ovasının iklimine uyum sağlamakta gerçekten zorlandılar (mod.gov.az,2017).

Karabağ, sadece Azerbaycan'ın değil, tüm dünyanın en eski bölgelerinden biridir. En eski insanın yeri, bu bölgedeki Azıh mağarasında bulundu. Azerbaycan'ın Karabağ, Akdeniz havzası ve Doğu Afrika ile birlikte insanlığın beşiği olduğunu kanıtlıyor. Azıh mağarası araştırmacısı Azerbaycanlı bilim adamı M.Guseynov bunları

yazdı: “Azıh mağarasında bulunan nehir taşı aletleri, Doğu Afrika'nın Orduvay kültürüne yakındır. Aynı zamanda enstrümanlar farklı şekillerde hazırlanmış ve böylece Azıh mağarasının alt katmanlarında bulunan emek aletlerinden oluşan Guruçay kültürünün ayırt edilmesi mümkün olmuştur. Guruçay kültürü 1 milyon 200 bin yıl öncesine tarihlenebilir. ”.

Azıh insanının çene kemiği -Azykhantrope, 1968 yılında Azıh mağarasının Acheulian tabakasında bulundu.

Şekil 13: Çene Kemiği

Kaynak: https://elmariskandarov.wordpress.com/2013/12/08/history-of-karabakh-and-the-nagorny-karabakh-conflict/ Erişim Tarihi: 11.10.2021

4.3. Karabağ’ın 30 Yıllık Esareti

Dağlık Karabağ sorununun başlıca tarafları, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından 1991'den beri bağımsız olan Ermenistan ve Azerbaycan'dır. Bir zamanlar Sovyetler Birliği'nin bir iç sorunu olan Dağlık Karabağ (Yukarı Karabağ ve/veya Dağlık Karabağ olarak da bilinir) krizi, Ermenistan ve Azerbaycan'ın bağımsızlık kazanmasından üç yıl önce başladı ve otuz yılı aşkın bir süre içinde çözülmedi. 1993 yılı sonuna kadar Ermeni silahlı kuvvetleri, Azerbaycan topraklarının yaklaşık yüzde 16'sını oluşturan Dağlık Karabağ bölgesine ek olarak yedi Azerbaycan

bölgesini işgal etmeyi başardı. 1994'ten beri Rusya'nın aracılık ettiği ateşkes anlaşması yürürlükte kaldı.

Ermenistan'ın bu bölgeleri işgali BM Güvenlik Konseyi tarafından kınanmıştır (iphronline.org, 2021 May:5).

. Ermenistan ve Azerbaycan'ın diplomatik bağları yok ve birbirlerini baş düşman olarak görmeye devam etmektedirler. Dahil oldukları arabuluculuk görüşmeleri başarılı olmadı ve çatışma bölgesinde birçok ateşkes ihlali meydana geldi. En kötü şiddetlerden biri, dört günlük kısa Nisan 2016 savaşı sırasında meydana geldi.

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın (AGİT) Minsk Grubu liderliğinde 1994 yılında başlatılan arabuluculuk çabaları, ihtilafa kalıcı bir çözüm getirmede başarılı olamadı. Minsk Grubu'na, Azerbaycan ve Ermenistan liderlerinin zirvelerini organize eden ve sık sık toplantılar düzenleyen ABD, Rusya ve Fransa eşbaşkanlık yapmaktadır. Minsk Grubu anlaşmazlığı çözmek için öneriler hazırladı, ancak hiçbiri aynı anda iki tarafça kabul edilmedi. Rusya'nın Minsk Grubu üyeliği, Ermenistan'ın yakın bir askeri müttefiki olduğu için oldukça tartışmalı bir durumdur.

Çoğu zaman olduğu gibi, bu çatışma karşılıklı husumet, karşılıklı suçlamalar ve dezenformasyon ile karakterize edilmektedir. (iphronline.org, 2021 May:9).

Ermenistan ve Azerbaycan'a ek olarak, Dağlık Karabağ'ın tanınmayan fiili bağımsız yönetimi, Dağlık Karabağ sorununun ana taraflarından biri olduğu iddia edilmektedir. Bu iddia, Azerbaycan ile Ermenistan arasında yirmi beş yılı aşkın süredir devam eden barış görüşmelerinin gündemini zaman zaman etkilemiştir. Ermenistan tarafından yurtlarından kovulan Azerbaycanlıların sesi arabulucular tarafından duyulmamakta ve görmezden gelinmektedir.

Dağlık Karabağ, 1990'ların başından beri tamamen Ermenistan'ın kontrolü altında olmasına rağmen uluslararası toplum tarafından Azerbaycan'ın bir parçası olarak tanınmaktadır. Ermenistan, işgal altındaki toprakları askeri kontrolü altında başarıyla sürdürdüğü için Dağlık Karabağ'ın bağımsızlığı konusunda ısrar etmektedir. (Kucera, 2019).

Bu uzun süreli çatışma, özellikle yaklaşık bir milyon mülteci ve ülke içinde yerinden edilmiş insanı kabul eden Azerbaycan'da, her iki tarafta da milyonlarca insanın hayatını etkiledi. Çatışmanın tarafları, hükümetleri tarafından gerçekçi olmayan vaatler verilen çatışmadan etkilenen nüfusun onayı olmadan ciddi kararlar alamazlar. Bu, tarafları tavizsiz bir konuma sokar ve müzakerelerde açmazlar yaratır.

Dağlık Karabağ bölgesinin karmaşık tarihinin yıllıkları hem Azerbaycan hem de Ermenistan tarafından örtüşen toprak iddialarıyla doludur. Neyse ki, bir devletin tarihi haklara sahip olabileceği iddiası toprağa saygı, uluslararası hukuk akademisyenleri arasında pek fazla savunucu bulamamıştır (Dupuy & Dupuy, 2013). Tarihsel açıklamaların uluslararası hukuk için ya hiçbir değeri olmadığı ya da önemsiz olduğu genel olarak kabul edilmektedir (Shaw, 2003).

Rusya Devlet Başkanı Boris Yeltsin ve Kazakistanlı Nursultan Nazarbayev, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından birkaç ay önce, Eylül 1991'de Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki ilk arabuluculuk girişiminin başlatıcıları oldular. Ancak, erken arabuluculuk çabaları, taraflar arasında iyi organize edilmiş müzakereleri sağlamak için başarılı bir şekilde yapılandırılmadı ve bu özel girişim, Aralık 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla sona erdi.

Hem Azerbaycan hem de Ermenistan'a komşu olan İran, arabuluculuk yoluyla soruna çözüm bulmak için tarafları müzakere masasına getirmeye çalıştı. Ancak görüşmeler sürerken Ermenistan, Dağlık Karabağ bölgesinde Azerilerin yaşadığı en önemli şehir olan Şuşa'yı ele geçirdi. Çok geçmeden, Ermenistan'ın Azerbaycan'a karşı artan saldırganlığı nedeniyle İran'ın arabuluculuğu çöktü. Ermenistan'ın Şuşa'yı işgalinde Rusya'nın yardımı, Kremlin bölgede tek etkili dış güç olmak istediği için önemliydi. 2000'li yılların başında İran, Ermenistan ve Azerbaycan arasında arabuluculuk yapmak için yeniden bir girişimde bulundu, ancak Tahran'ın tarafları etkilemek için yeterli gücü olmadığı için çabaları başarısız oldu (Peuch, 2001).

Dağlık Karabağ sorununun çözümüne ulaşmanın önündeki başlıca engellerden bazıları, Azerbaycanlılar ve Ermeniler arasındaki karşılıklı güvensizlik, uluslararası hukuktaki çelişkili ilkeler, bunların yorumlanması, Rusya ve Ermeni

diasporası dahil olmak üzere dışarıdaki ajitatörlerin rolüdür. Ancak, çatışmayı daha uzun süren başka temel sorunlar da vardır; bunlardan biri, gerçek saldırganın hiçbir zaman açıkça adlandırılmamasıdır. Bir diğeri, Azerbaycan'ın hala üçüncü bir tarafın sorunun başarılı bir şekilde çözülmesine aracılık etmesini ummasıdır.

Kuşkusuz Karabağ savaşıyla ilgili en sık kullanılan ifade, özellikle üçüncü tarafların bu krizi çözmenin tek yolunun barışçıl olduğunu vurgulayan barış retoriği kullanmaları nedeniyle, bu çatışmanın barışçıl çözümü ile ilişkilidir (Bordyuja, 2005).

4.4. Karabağ'ın İşgalden Kurtarılması

Eyaletler arası silahlı çatışmalar, çatışma bölgelerindeki insanların yaşamları üzerindeki ani felaket etkilerine ek olarak, genellikle doğal çevrenin büyük ölçüde tahrip olmasına ve bozulmasına neden olur (Ibrahimov, 2020:6).

Ermenistan ve Azerbaycan, çözülemeyen toprak sorunları nedeniyle 30 yıldır savaş halinde yaşamaktadır. 1994 yılında imzalanan ateşkesten bu yana Ermenistan ile Azerbaycan arasında ilk büyük çaplı düşmanlıklar Nisan 2016'da gözlemlendi ve "dört gün savaşı" olarak adlandırıldı. Daha sonra 12 Temmuz 2020'de Ermenistan Silahlı Kuvvetleri, topçu ve büyük kalibreli silahların yardımıyla, Azerbaycan silahlı kuvvetlerinin Azerbaycan-Ermenistan devlet sınırında Tovuz'un Ağdam köyü istikametindeki mevzilerine saldırdı.

Dağlık Karabağ ihtilafının yaklaşık 30 yıl sonrasında, Ermenistan ve Azerbaycan'da kadın müzakerecilerin, tanıkların ve barışı inşa edenlerin sesini yükseltenlerin sayısı şaşırtıcı derecede düşük (Twum, 2019:5).

Çatışmaya yaklaşık otuz yıldır Rusya, Fransa ve ABD'nin eşbaşkanlığını yaptığı AGİT Minsk Grubu aracılık etti. Ermeni birliklerinin Dağlık Karabağ bölgesinden tam ve koşulsuz olarak geri çekilmesini talep eden dört BM Güvenlik Konseyi kararına rağmen, AGİT Minsk Grubu üye ülkeleri Ermenistan-Azerbaycan ihtilafında kesin bir tavır almamışlardır. Ne yazık ki, AGİT Minsk Grubu'nun himayesindeki barış süreci başarısız oldu. Dolayısıyla statükoyu sürdürmek Azerbaycan için artık bir seçenek değildi.

Ermenistan'ın Dağlık Karabağ'ın işgalcisi olarak işlediği uluslararası hukuk ihlalleri çok çeşitlidir ve yalnızca uluslararası çevre hukukunun ihlaliyle sınırlı değildir (Ibrahimov, 2020:34).

Ermenistan Başbakanı Nikol Paşinyan, ayrılıkçı rejimi müzakere masasına getirmek amacıyla barış görüşmelerinin formatını değiştirmeye çalıştı. Paşinyan popülist bir açıklama yaptı: "Dağlık Karabağ Ermenistan'dır ve bu kadar" ve bu nedenle hem Azerbaycan hem de uluslararası kuruluşlar, özellikle AGİT Minsk Grubu tarafından eleştirildi. Bu sert söylemle birlikte, Ermenistan Savunma Bakanı David Tonoyan, Mart 2019'da Amerika Birleşik Devletleri'ne yaptığı ziyarette, Ermeni diasporası ile yaptığı görüşmede, Ermenistan'ın "siper savunması" stratejisinden "aktif caydırıcılık" stratejisine geçtiğini ifade etti. Ermeni savunma bakanı konuşmasında stratejisini "yeni topraklar için yeni bir savaş" olarak nitelendirdi. Bütün bu açıklamalar barış görüşmelerini çok olumsuz etkiledi ve siyasi arenayı uzlaşmaya tamamen kapattı.

2020 savaşı, servetin dramatik bir şekilde tersine dönmesine yol açtı. 27 Eylül'de yeniden başlayan çatışmalar bu kez tam bir çatışmaya dönüştü. Azeri kuvvetleri hızla cephe hatlarında ilerledi. Altı hafta boyunca, 1994'te kaybedilen toprakların çoğunu geri aldılar. Çatışma, 5.000'den fazla askeri personeli (kayıtlar devam etse de muhtemelen Ermeniler ve Azeriler arasında eşit olarak dağıtıldı) ve birkaç yüz sivili öldürdü, ağır bir bedel aldı. On binlerce insanı yerinden yurdundan etti.

27 Eylül 2020'de Ermenistan, Azerbaycan'a karşı yeni provokasyonlara başladı. Sınır bölgeleri, yerleşim yerleri - şehirler ve köyler topçu ateşi altına girdi. Azerbaycan ordusu bir karşı saldırı başlatmak zorunda kaldı. Çok sayıda Ermeni askeri öldürüldü, 250'den fazla tank ve zırhlı araç, yaklaşık 270 topçu parçası, yaklaşık 150 araç, 10'dan fazla mühimmat deposu, 60'a yakın hava savunma sistemi ve diğer araçlar imha edildi. Kahraman asker ve subaylarımız birçok yerleşim yeri, tepe, kontrol noktası ve Murovdağ tepelerini ele geçirdi ve bazı Ermeni kuvvetleri silah, araç, savaş bayrakları ve resmi belgeler atarak kaçtı. Savaş alanında utanç verici bir yenilgiye

uğrayan Ermeni silahlı kuvvetleri, öfkelerini Azerbaycan'ın sivillerine, köylerine ve şehirlerine boşaltmaya çalıştı.

27 Eylül 2020'de Ermeni tarafının provokasyonlarına karşılık Azerbaycan Silahlı Kuvvetleri tarafından karşı taarruz operasyonu düzenlendi. Azerbaycan Ordusu'nun 44 günlük karşı taarruz harekatı, 10 Kasım'da Azerbaycan'ın zaferiyle sonuçlandı. Aynı gün Azerbaycan ve Rusya Cumhurbaşkanları ve Ermenistan Başbakanı tarafından imzalanan üçlü bildirge Azerbaycan'ın zaferini daha da pekiştirdi. Böylece on yıllardır süren işgal sona erdi ve adalet yeniden sağlandı. İkinci Karabağ Savaşı eş zamanlı olarak Ermenistan'a büyük askeri, demografik ve ekonomik hasara yol açtı ve toparlanması on yıllar alacaktır.

10 Ekim'de Moskova'nın ortak açıklaması, 18 Ekim'de Paris'in arabuluculuk çabalarıyla taahhüdün yeniden atanması ve 24 Ekim'de Washington'da acil insani ateşkes anlaşması Ermenistan tarafından ihlal edildi. Bu, Ermenistan'ın yükümlülüklerini kasıtlı olarak ihmal ettiğinin ve uluslararası arabulucuların çabalarına açıkça saygısızlık ettiğinin bir göstergesidir.

28 Ekim 2020'de Ermeni silahlı kuvvetleri, Smerch roketatarından Azerbaycan'ın Barda kentine roket atarak sivil halk arasında ağır kayıplara neden oldu. Barda kentine hain bir roket saldırısı, aralarında çocukların da bulunduğu 21 sivili öldürdü ve 70'den fazla kişiyi ağır şekilde yaraladı. Bu, Ermenistan tarafından uluslararası insancıl hukukun büyük bir ihlalidir ve ülkenin Başbakanı ve Savunma Bakanı da dahil olmak üzere Ermeni liderliği bu suçtan tamamen sorumludur.

44 Gün Savaşı'nın Ermenistan Cumhuriyeti tarafından yürütülme şekli, Ermenistan Cumhuriyeti'nin çatışmaya taraf olmama argümanını açıkça ortaya koydu. 27 Eylül 2020'de, askeri tırmanışın başlamasının ardından, sadece Dağlık Karabağ bölgesinde değil, aynı zamanda Ermenistan'ın kendisinde de sıkıyönetim ve tam seferberlik ilan edildi, bu da Ermenistan'ın savaşa aktif katılımını inkar edilemez bir şekilde yeniden doğruladı.

10 Kasım 2020'de Ermeniler ve Azeriler, silahlı kuvvetleri arasında altı hafta süren kanlı savaşın sona erdiği haberiyle uyandılar. Çatışma, Azerbaycan'ın Sovyet döneminden kalma Dağlık Karabağ Özerk Oblastı'nın yaklaşık üçte birinin ve Ermeni

kuvvetlerinin çeyrek yüzyıl önceki ilk Dağlık Karabağ savaşında ele geçirdiği yedi bitişik bölgenin çoğunun kontrolünü yeniden ele geçirdiğini gördü. Böylece Bakü, 26 yıllık müzakereler boyunca yapamadığını kuvvetle başardı. Rus aracılı bir ateşkes, Azerbaycan'ın kazanımlarını pekiştirdi ve yeni bir Güney Kafkasya düzeninin ana hatlarını belirledi. Bir ay sonra, bu ateşkes yerinden edilmiş birçok kişinin geri dönmesini ve yeniden yapılanmanın başlamasını sağladı. Ancak, çatışmanın merkezinde yer alan sorun, Dağlık Karabağ'ın uzun vadeli statüsü de dahil olmak üzere önemli sorular henüz çözülmedi.

Azerbaycan yükümlülüklerine sadıktır ve üzerinde anlaşmaya varılan insani ateşkese her zaman saygı göstermiştir. Ateşkesin ihlali ve bölgede devam eden gerilimin tüm sorumluluğu Ermenistan'ın askeri-politik liderliğine aittir.

Vatanseverlik savaşının detayları henüz tam olarak açıklığa kavuşturulmadı, ancak Şuşa'yı işgalden kurtarma harekatının tarihin kayıtlarında sonsuza kadar kalacağını söyleyebiliriz. Karabağ - Şuşa'nın atan kalbi olan taç, doğal bir tahkimat olduğundan, şehre tanklar veya diğer ağır silahlarla girmek imkansızdı (virtualkarabakh.az, 2021).

Son çatışmalar ve 9 Kasım gecesi imzalanan anlaşma, Güney Kafkasya'daki gerçeği geri dönülmez biçimde değiştirdi. Azerbaycan savaşı zaferle bitirdi!

Tablo 8: Karabağ Bölgesindeki illerin işgaldan kurtuluş tarihleri

Kelbecer-Laçın İktisadi Bölgesi		Yukarı Karabağ İktisadi Bölgesi	
Şehir/Merkez	Kurtuluş Tarihi	Şehir/Merkez	Kurtuluş Tarihi
Zengilan	20 Ekim 2020	Cebrayıl	4 Ekim 2020
		Fizuli	17 Ekim 2020
Kubatlı	25 Ekim 2020	Şuşa	8 Kasım 2020
		Hankendi	10 Kasım 2020
Kelbecer	25 Kasım 2020	Hocalı	10 Kasım 2020
		Hocavend	10 Kasım 2020
Laçin	1 Aralık 2020	Ağdam	20 Kasım 2020

Kaynak: http://www.futurevisionsjournal.com/makale/2793 Erişim Tarihi: 15.10.2021

4.5. Karabağ'da Bu Kez Hangi Senaryo Devreye Koyulmaktadır?

Anlaşılmakta olan budur ki; Bazı ülkelerin Karabağ savaşında yeni bir aşamaya geçmesi arzu edilmektedir. Bunlardan biri de Ermenistan'ı her zaman destekleyen Fransa'dır. Ancak olası senaryo daha da büyük olmaktadır. Cümhurbaşkanı Aliyev'in "Artık Dağlık Karabağ değil, Karabağ adını kullanalım." Kelimesi temelde bir şifredir.

Son olarak Paris Belediye Başkanı ve yeni cumhurbaşkanı adayı Anne Hidalgo, sosyal medyadan "Bence Dağlık Karabağ tanınabilir..." yazarak sürece müdahale etti. Paris'in ilk belediye başkanının hedefi ülkesinde 700.000'den fazla Ermeni vatandaşının desteğini kazanmak mı? Hidalgo uzun süredir bu konseptte devam etmektedir. Ekim 2020'de savaş başladığında, 173 belediye başkanının Macron hükümetine yaptığı bir çağrıya önderlik etti. Kendisi de dahil olmak üzere bazı senatörler, savaşta Ermenistan'ın desteklenmesi gerektiğini söyledi. Ateşkes anlaşmasının ardından Fransa, 18 Kasım tarihli Büyükşehir Belediye Meclisi kararıyla Dağlık Karabağ'ın bağımsızlığının tanınmasını talep eden Fransa Dışişleri Bakanlığı'na bir mektup gönderdi. Ancak Hidalgo'nun paylaşımının altında bir detay daha vardı. İlk çıkışını haklı çıkaran bir makale önemliydi. Bernard-Henry Levy'nin Kasım 2020 tarihli "Fransa Dağlık Karabağ'ı Tanıyabilir" başlıklı makalesini hatırladı.

Peki Levy makalede ne önermekteydi?

Azerbaycan ve Türkiye'yi Ermenistan'a karşı soykırım yapmakla suçlamakta, Türk SIHA ve Suriye'deki savaşçılar meselesini gündeme getirmektedir.

Bu olaylar sırasında Ermenistan Başbakanı Paşinyan Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev'e "Ben görüşmeye hazırım" mesajı gönderdi. Ama küçük bir ayrıntı daha vardı. Özellikle AGİT Minsk Grubu'nun çabaları vurgulanmakta ve yeniden etkinleştirilmektedir. Bu grupta kimler var? Aslında Türkiye'nin de geniş bir üyelik sistemi var. Ancak sistemi eşbaşkanlar yönetiyor ve bu ülkeler ABD, Fransa ve Rusya.

Şuşa'yı göstererek, Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ'da geri adım atmasına yönelik bir takım uluslararası girişimlerin olduğu izlenimini verilmektedir. Özellikle

Nahçıvan Koridoru için Mart ayında kurulan komisyonun ablukası bu yeni yol haritasının bir ürünü olarak değerlendirilmektedir. Elbette bu hile kullanılmamalı ve Dağlık Karabağ için geri adım atılmamalıdır.

4.6. Karabağ'ın Doğası

Dağlık Karabağ bölgeleri farklı doğal anıtlara, nadir bitki ve hayvan türlerine sahiptir. Küçük Kafkasya'nın dağlık bölgesi geniş bir orman bölgesidir. Toplam orman alanı 246.700 hektardır.

Jeolojik yapıda Kafkas Murovdağ, Karabağ, Ağdam antycliniorums, Toraghayçay ve Hocavend senklinoryumlarını ayıran tali tektonik elementler başlıca yer tutmaktadır (virtualkarabakh.az, 2021).

Doğal manzarayı, nadir bitki ve hayvan türlerini korumak için Küçük Kafkasya topraklarında birkaç doğal rezerv ve av rezervi kuruldu. Bunlar arasında Basımçay rezervi, Laçın av rezervi ve diğerleri var. Basımçay rezervi 1974 yılında Azerbaycan'ın güneybatısındaki Zengilan bölgesinin Basımçay vadisinde kurulmuştur. Çınar ormanları nehir boyunca 12 km'ye kadar uzanır. Bazı ağaçlar 500 yaşın üzerindedir.

Laçın av rezervi 1961 yılında Azerbaycan'ın işgalden kurtarılmış Laçın bölgesinde kurulmuştur. Alanı 21,4 bin hektardır. Kafkas keçileri (yaklaşık 400 baş), karacalar (500), bozkır yaban domuzları (400), francolins (800), keklikler (2500) bu av rezervinde korunmuştur. Azerbaycan'da sadece Şuşa bölgesinde bulunabilen Khary Bülbül, Karabağ'ın bir simgesidir.

Karabağ'daki bölgeler yer altı ve kara doğal kaynakları bakımından zengindir. En yaygın mineraller demir dışı metal cevherleri, altın, cıva, kromit, perlit, kireç, mermer, akik, maden suları ve diğerleridir. Bölgenin tatil-rekreasyon potansiyeli de geniştir.

Bakır ve çinko kaynakları, Küçük Kafkasya'nın batı kesimindeki Mehmana yatak yerinde yoğunlaşmıştır. Keşfedilen cevher kaynakları bu alanda işletmeye

hazırdır. Endüstriyel öneme sahip cıva kaynakları, Kelbejer bölgesinin Şorbulag ve Ağyatag'ındadır.

İşgalden kurtarılan bölgeler, Azerbaycan sanayisi ve inşaatı için büyük önem taşıyan farklı yapı malzemeleri bakımından zengindir. Bu tür malzemelerin büyük kaynakları Ağdam bölgesi topraklarında bulunan Çobandağ'da (kireç kaynakları 140 milyon ton ve killer 20 milyon ton); Şahbulag (25 milyon ton kil kaynağı); Boyahmedi (45 milyon ton kil kaynağı) ve diğer yataklarda görülmektedir. Büyük yapı taşı yatakları Hankendi'de, mermer ise Harovdad'da bulunmaktadır.

İşgal edilen alanlarda 120'den fazla farklı bileşimde yüksek arıtma kapasiteli maden suyu yatakları bulunmaktadır. Bunların arasında Kelbejer bölgesinde Yukarı (Yukarı) ve Ashahy (Aşağı) İstisu, Bağırsag, Keshdak; Ilığsu, Laçın yöresinde Minkend, Şuşa yöresinde Turşsu, Sırlan ve diğer maden suları özellikle ilgi görmektedir. Kelbecer bölgesinin İstisu maden suyu, özellikle faydalı gaz ve kimyasal bileşimi, yüksek sıcaklığı, büyük doğal kaynakları ile öne çıkmaktadır. Suları hem dış hem de iç hastalıkların tedavisi için faydalıdır.

80'lerde bu bölgede büyük bir tatil köyü ve maden suyu paketleme fabrikası inşa edildi. Bu fabrika günde 800 bin litre üretmekteydi.

Turşsu (tuzlu su) kaplıcası Şuşa'ya 17 km uzaklıktadır. Turshsu, farklı iç hastalıkları tedavileri için kullanılır, Şuşa, suyu nargile yoluyla sağlar. Turşsu ve İsa pınarları yüzyıllar boyunca Karabağ'ın şiirsel ve müzikal toplantılarının yapıldığı yerler olmuştur.

4.7. Karabağ'da Turizmin Gelişimi Ekonomiyi Hangi Yönde Etkileyecektir?

1990'ların başından itibaren Azerbaycan'ın Karabağ bölgesi Ermenistan tarafından işgal edilmiştir. Ülkenin bu savaş nedeniyle sahip olduğu yüksek turizm potansiyeline rağmen turizm sektörü açısından bir gelişme yoktur. Bu nedenle, bu toprakların kurtarılması Azerbaycan Cumhuriyeti'nin hem iç hem de dış politikasının temel önceliğiydi. Azerbaycan, uzun yıllar AGİT Minsk Grubu'nun eşbaşkan ülkeleri

(Fransa, Rusya Federasyonu ve ABD) aracılığıyla müzakereler yürüterek sorunu barışçıl yollarla çözmeye çalıştı.

Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ bölgesinde ve komşu topraklarda, işgalden önce bile, sadece madencilik, metalurji, gıda, işleme, ilaç, tahıl sektörleri ile ayırt edilen Ermeni işgali sonucunda ortaya çıkan güvenlik sorunları, aynı zamanda turizm ve rekreasyon alanındaki büyük gelişme potansiyeli ve bu ilçelerde Ermeniler tarafından tahrip edilen altyapı, bu aşamada orada turizmin gelişmesini imkansız kılmaktaydı. Elbette Dağlık Karabağ bölgesi ve çevre ilçelerdeki turizm fırsatlarının tam olarak kullanılması ancak üç ana faktörün sağlanmasından sonra mümkün olacaktır: güvenlik, nüfusun geri dönüşü ve altyapının oluşturulması.

Tüm bu sorunların çözülmesinin ardından yakın gelecekte Dağlık Karabağ bölgesinin Azerbaycan turizm sektöründe lider konuma geleceğine şüphe yoktur. Dağlık Karabağ bölgesinin bölgesel ve ardından küresel öneme sahip bir ekoturizm merkezi olacağını söylemek güvenlidir.

Türkçe Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi Genel Sekreteri Altynbek Mamayusupov, kurtarılan topraklarda hayatın yeniden canlanacağını ve Dağlık Karabağ bölgesinin yakında bölgenin en çekici turistik yerlerinden biri haline geleceğini güvenle vurguladı.

İşgalin tüm dönemi boyunca Ermeni ordusu, güçler ve kaçak bölge sakinleri bölgedeki tüm yerleşim yerlerini tamamen yağmaladı ve yok etti. Ayrıca, Azerbaycanlıların kurtuluştan sonra ilerlemelerini tehlikeli hale getirmek için bu toprakların büyük alanlarını mayınladılar. Kısacası, mayın temizleme faaliyetleri ve yıkılan şehirleri, kasabaları ve köyleri yeniden inşa etmek için çok çalışmak gerekmektedir.

Bir diğer soru ise göçmenlerin memleketlerine nasıl dönecekleri ve orada ne ile meşgul olacaklarıdır. Sonuçta, 30 yılı aşkın bir süredir birçok yerinden edilmiş kişi yeni yerlere yerleştirildi ve az çok istikrarlı geçim kaynakları oluşturdu.

İşgalden kurtarılan topraklarda altyapı oluşturma çalışmaları şimdiden başladı. Dağlık Karabağ bölgesinde turizm sektörünün gelişmesi, bölgenin hızlı

ekonomik canlanmasına olumlu etki yapacaktır. Birbirinden güzel turizm destinasyonları olan Şuşa, Laçın ve Kelbecer'de dağ turizmi, ekoturizm, sağlık ve kültür turizmi potansiyelini değerlendirirken Dağlık Karabağ'ın ekonomik canlanmasına katkıda bulunmak mümkündür. Aynı zamanda, kurtarılmış topraklar Azerbaycan'ın ekonomik fırsatlarını güçlendirmesini ve vatandaşlarının refahının büyümesini hızlandırmasını sağlayacaktır, çünkü bu bölge doğal kaynaklar açısından zengindir ve bu bölgenin gelişimi ülkenin ekonomik kalkınmasını genişletmek için ek bir itici güçtür.

Azerbaycan Devlet Turizm Ajansı Basın Sözcüsü Kanan Guluzade, bölgede güvenliğin sağlanması, nüfusun geri verilmesi, Dağlık Karabağ bölgesi ve komşu bölgelerde altyapı oluşturulmasının ardından yeni turizm ürünlerinin oluşturularak turistlere sunulacağına inanmaktadır. Gahramanov, "Azerbaycan'ın antik tarihi, eşsiz flora ve faunası, mutfağı, tarihi, kültürel ve dini anıtları, antik kaleleri, köprüleri, ormanları, su kaynakları olan bu bölgesi turistleri çekecektir."

İlk aşamada iç turizmin oluşturulması ana yön olacaktır. Tanıtım turlarının düzenlenmesi ve altyapının tamamen restore edilmesinin ardından sağlık turizminin canlandırılması planlanmaktadır.

Azerbaycan Seyahat Acenteleri Birliği Uzman Konseyi Başkanı Gökdeniz Gahramanov, Dağlık Karabağ bölgesinde ekolojik, dağ, kış, avcılık, sağlık gibi birçok turizm türünün gelişmesi için büyük fırsatlar olduğunu düşünmektedir.

10 Kasım'da taraflar ateşkes ilan ettikten sonra, Ermeni silahlı kuvvetleri üç bölgeyi daha terk etti: Ağdam, Kelbecer ve Laçın.

İşgal altındaki toprakların kurtarılmasından sonra, onların sorunu Azerbaycanlı ÜİYOK'lerin restorasyonu ve geri dönüşünün sağlanması kilit görevdir. Toplamda 890 yerleşim yeri (şehirler, kasabalar ve köyler) Ermeni askeri saldırganı tarafından tahrip edildi. Ayrıca, toprak mayınlarının ve patlamamış mühimmatın temizlenmesi uzun zaman alacaktır. ANAMA tarafından yapılan bir tahmine göre, bu yaklaşık 3-5 yıl sürebilir ve bu tür çalışmaların tamamlanması yaklaşık 10 yıl alacaktır. İşgalin ekonomik sektöre büyük zarar vermesi nedeniyle Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünün restorasyonu büyük ekonomik öneme sahiptir. Azerbaycan, 30 yıldır bu

topraklardaki kaynaklara erişme fırsatı bulamamıştı. 1994 yılında Ermenistan'dan gelen Azerbaycanlı mültecilerin toplam sayısı 243.682 kişiydi. Bu nedenle, uzun bir süre 900.000'den fazla mülteci ve yerinden edilmiş kişi tam teşekküllü ekonomik faaliyet fırsatı bulamadı. Birçoğu istihdam edilmiş ve aylık devlet ödeneği almış olsa da, bütçe gelirlerinin bu tür standart dışı sosyal yönelimi ülke ekonomisi için de ciddi bir yüktü.

Azerbaycan, yeni ulaşım hatlarının açılması, kurtarılmış şehirlerin yeniden inşası ve tarihi eserlerin restorasyonu ile bölgeyi bir ekonomi ve turizm merkezine dönüştürmeyi amaçlamaktadır.

Türkiye'nin Azerbaycan Büyükelçisi Erkan Özoral, Ermeni işgali altındaki Azerbaycan şehirlerinin uğradığı tahribatın büyüklüğünün altını çizerek, Türk özel timlerinin Azerbaycan'a mayın temizleme çalışmalarında yardımcı olmak için şimdiden sahada olduğunu belirtti. “Azerbaycan'a her zaman yardıma ve desteğe hazır olacağız" dedi.

Bugün milyonlarca insan meditasyon, epilasyon, plastik cerrahi, ulaşım ve yaşam gibi seyahat hizmetlerini kullanmaktadır. Her yıl sağlık turizmine katılmalar ve ilgi sürekli artmaktadır (Gülbahar, 2009). Öyle ki, insanlar sağlık sorunlarını çözmek için sağlık imkanları ve maliyetleri sadece kendi ülkelerinde değil, diğer ülkelerdeki en iyi tedavi ve fiyat seçeneklerini karşılaştırarak hareket eder. Karabağ bölgesindeki sağlık turizmi imkanları da Azerbaycan için iyi bir gelişme alanı olarak değerlendirilebilir.

Sağlık ihtiyacı nedeniyle sınır ötesi hareketlilik ile sağlık turizmi bugün her yerde büyümekte ve modern turizm endüstrisinde küresel bir trend haline gelmektedir. Eşsiz tarihi ve kültürel mekanları ile ünlü Azerbaycan bu süreçlerde geri kalmamaktadır. Azerbaycan'da birçok alternatif turizm türü olmasına rağmen, sağlık turizminin bir alt dalı olan termal turizmin yüksek potansiyeli henüz değerlendirilmemiştir. Sağlık turizmi alanında Karabağ Bölgesi bu konuda geliştirilebilir ve örnek teşkil edebilir. Uzun süredir Ermeni işgali altında olan bölgedeki turizm tesisleri tahrip edilmiştir. Sonuç olarak potansiyeli yüksek olan bu bölge, önümüzdeki yıllarda birçok hastalığın tedavisinde kullanılabilecek önemli bir

merkez haline gelecektir. Bölgede sağlık turizminin gelişmesiyle birlikte Rusya, Gürcistan, Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan gibi eski Sovyet ülkelerinden aynı zamanda Türkiye, İran ve avrupa ülkelerinden Karabağ bölgesine turistik geziler düzenlenecektir. Azerbaycan tükenmez maden suyu kaynakları, şifalı çamur, naftalin yağı ve birçok tuz mağarası bakımından zengindir. Bu da insanların sağlık sorunlarını çözmelerine ve vücutlarını güçlendirmelerine yardımcı olacaktır.

Genel olarak Karabağ bölgesi turizm potansiyeli açısından oldukça zengindir. Öte yandan turistlerin rahatlayabileceği Karabağ bölgesinde, tedavi edici sulardan yararlanabilecek tatil köyleri, kaplıcalar ve tesisler Ermenistan tarafından tahrip edildi.

Tablo 9: Kelbecer-Laçın İktisadi Bölgesinin önemli mineral suları

Şehir	Mineral suyu	Mineral bileşimi	Terapötik değer	Potensial rezerv
Kelbecer	Yukarı İstisu	karbondioksit, hidrokarbonat-klor-sülfat-sodyum	Gastrointestinal, metabolik bozuklukları, kas-iskelet sistemi, sinir sistemi ve jinekolojik hastalıklar, kronik kabızlık, karaciğer, gastrit vb.	825 m^3/gün
	Aşağı istisu			640 m^3/gün
	Keşdek	karbondioksit, sülfat-klorür-hidrokarbonat-sodyum	Kas-iskelet sistemi, sinir sistemi ve jinekolojik hastalıklar, kronik kabızlık, gastrit vb.	108 m^3/gün
	Tutkun-karasu			700 m^3/gün
	Tutkun			600 m^3/gün
	Mozçay			150 m^3/gün
	Koturlu		Çeşitli cilt hastalıkları (özellikle uyuz)	70 m^3/gün
	Bağırsak		Eklem ve sinir hastalıkları	
	Karasu			
Laçın	Minkent	hidrokarbonat-klorür-sodyum-magnezyum-kalsiyum	Deri hastalıkları, jinekolojik hastalıklar, kronik kabızlık, karaciğer, gastrit vb.	4 300 m^3/gün
	Kotursu	Klorür	Çeşitli deri hastalıkları (özellikle kaşıntı)	
	Ehmedli			

Kaynak: http://www.futurevisionsjournal.com/makale/2793

Erişim Tarihi: 15.10.2021

İşgalden kurtulan Kelbecer (Tablo 9), önümüzdeki yıllarda bu bölgeye yapılacak yeni turizm tesisleri ile turist sayısında artış olacaktır.

Tablo 10: Yukarı Karabağ'ın önemli mineralli suları

Şehir	Mineral suyu	Mineral bileşimi	Terapötik değer	Potensial rezerv
Şuşa	Turşsu	Karbonat, hidrokarbonat, magnezyum, sodyum, kalsiyum	Kardiyovasküler, anemi, karaciğer, safra kanalları, safra kesesi vb.	
	Şırlan			342 m³/gün
	İsa bulağı			
	Keçeldağ			
	Nureddin			
Hocavend (Hadrut)	Tumi	Karbonat, hidrokarbonat, magnezyum, sodyum	Çeşitli cilt ve sinir hastalıkları, karaciğer	
Hocalı	Zardanaşen	Hidrokarbonat-sodyum	Eklem ve sinir hastalıkları vb.	

Kaynak: http://www.futurevisionsjournal.com/makale/2793

Erişim Tarihi: 15.10.2021

Azerbaycan'ın Karabağ Bölgesi'nde birçok alternatif turizm türünün yanı sıra sağlık turizmi ve özellikle bunun bir kolu olan termal turizm oldukça fazladır. Böylece bölge ve ülke ekonomisinde alternatif bir gelir kaynağı oluşturulabilir. Ayrıca tüketicilerin sağlık turizmi hizmetlerinden yararlanma nedenleri belirlenerek turizm yatırımları daha faydalı ve karlı hale getirilebilir. Bu Azerbaycan'da ekonominin daha da gelişmesine katkıda bulunabilir. Azerbaycan'daki savaş durumu nedeniyle ülkedeki turizm potansiyeline rağmen turizmde ilerleme zor olmuştur. Buna rağmen, son yıllarda Azerbaycan'da turizm sektörünün gelişmesi için birçok uluslararası organizasyon ve etkinlik gerçekleştirilmektedir. 2020 yılının son baharında işgalden kurtulan Azerbaycan'ın Karabağ bölgesi turizm potansiyeli açısından da oldukça zengindir. Azerbaycan turizm zenginliği olan bu bölgede, önümüzdeki yıllarda birçok modern tesis inşa etmeyi planlamaktadır.

Karabağ bölgesi Küçük Kafkas Dağları'nın önemli bir bölümünü kaplamaktadır. Bu bölgede Azerbaycan'ın iki ekonomik-coğrafi bölgesi bulunmaktadır. Yukarı Karabağ ekonomik bölgesi (Şuşa, Hankendi, Hocavend, Hocalı, Fuzuli, Cebrail, Ağdam ve Tatar) ve Kelbecer Laçin ekonomik bölgesi (Kelbecer, Laçin, Kubatlı, Zengilan).

Sonuç olarak Azerbaycan'da termal turizm açısından zengin alanlar bulunmaktadır. Özellikle Şuşa, Kelbecer ve Laçın rayonları bu maden suyu kaynakları bakımından daha zengindir. Karabağ'ın bu bölgelerindeki kaplıcalarda bu maden suları

önümüzdeki yıllarda daha fazla turistin gelmesiyle sağlık turizminde kullanılacaktır. Maden sularının iyileştirici özellikleri insanları daha iyi hale getirir.

Önümüzdeki yıllarda Azerbaycan'ın Karabağ bölgesinde yapılacak sağlık turizmi tesisleri sonucunda yerli ve yabancı turistlerin termal turizme katılım oranının artırılması ve sağlık turizminin geliştirilmesi için başlıca öneriler bunlardır:

- Karabağ bölgelerinde tatil rekreasyon kompleksleri yenilenmeli,

- Bölge ve bölgelerde yerel turizm merkezleri kurulmalı,

- Termal turizm işletmeleri yeniden inşa edilmeli ve hizmet kalitesi artırılmalıdır,

- Termal tesislerde hizmet, güvenlik, hijyen ve altyapı açısından kalite standartları oluşturulmalıdır.

- Gelişmiş ülkelerin termal turizmdeki uygulamaları incelenmeli ve Karabağ'a başarılı uygulamalar yapılmalı,

- Termal turizm işletmelerinde yetişmiş personel istihdamına yönelik çalışmalar yapılmalı,

- Azerbaycan'ın Karabağ bölgesinin turizm markasının tanıtımı,

- Azerbaycan, turizmin gelişmesi için uygun koşullara sahip bir ülke olarak tanıtılmalıdır.

Kurtarılmış bölgelerin doğal potansiyeli muazzamdır. Bazı tahminlere göre, daha önce Ermenistan tarafından işgal edilen topraklarda doğal kaynakların kullanılması, Azerbaycan'ın GSYİH'sının %30'una kadar daha fazlasını çıkarmasını sağlayacaktır. Şimdi bu kaynaklar Azerbaycan ekonomisine büyük bir ivme kazandıracak ve aynı zamanda yerel sakinlerin (eski ÜİYOK'ler) anavatanlarına erken dönüşlerine de katkıda bulunacaktır.

5. BÖLÜM
AZERBAYCAN'DA TURİZMİN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDE ETKİSİNİN SWOT ANALİZİ

5.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmanın amacı, Azerbaycan'da turizmin ekonomik büyüme üzerinde etkisinin zayıf, güçlü yönlerinin belirlenmesi, fırsat ve tehditlerin neler olduğunu ortaya çıkarmaktır. Güçlü yönlerin belirlenmesi Azerbaycan turizmi için fırsata çevrilebilir. Zayıf yönlerin belirlenmesi de bu yönleri güçlü yönlere çevirmek için stratejiler oluşturabilir.

5.2. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada literatür taraması yapılarak ve ikincil veriler kullanılarak Azerbaycan'da turizmin ekonomik büyüme üzerinde etkisinin zayıf ve güçlü yönlerinin belirlenmesi ve fırsat ve tehditlerin neler olduğunu ortaya çıkarmak için SWOT analizi kullanılmıştır. Azerbaycan'da turizmin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi SWOT analizi kapsamında değerlendirilmiştir.

5.3. Azerbaycan'da Turizmin Ekonomik Büyüme Üzerinde Etkisinin SWOT Analizi ile Değerlendirilmesi

Azerbaycan'da turizm, ekonomik kalkınmanın öncelikli alanlarından biri olarak kabul edilmektedir. Azerbaycan'ın sosyo-ekonomik yaşamının tüm alanlarında olduğu gibi, turizm alanında da gelişme süreçleri yoğunlaşmakta ve bu artan eğilimler, ülkenin turizm potansiyelinin ticari çekiciliği bağlamında stratejik araştırma planlaması pazarlamasını nesnel bir gereklilik haline getirmektedir. Modern ekonomik araçlar sistemindeki herhangi bir pazarlama araştırmasının ana temeli, güçlü ve zayıf yönleri, fırsatları ve tehditleri birleştiren SWOT analizi yöntemiyle belirlenir.

Güçlü Yönler (S)	Zayıf Yönler (W)
Büyük turizm potansiyeline sahip coğrafi konum Siyasi istikrar, yeterli sosyal beslenme Düzenleyici çerçevenin iyileştirilmesi Modern altyapı	Marka niteliklerinin sınırlamaları Sektörel ticaretin eksik serbestleştirilmesi Yetersiz görüntü Sınırlı rekabetçi altyapı
Fırsatlar (O)	**Tehditler (T)**
Kültürel tanınma Deniz ve nehir yolculukları Eğlence turizmi Entelektüel turizm	Ana rakipler: Karadeniz, Antalya Çelişkili durum Ekonomik kurdaki istikrarsızlıklar Şehrin turistik imajının henüz zayıf olması

Tablo 11: SWOT Analizi

Kaynak: (Gurbanov ve Mirzeyeva, 2018: s. 66-69)

Azerbaycan’da turizmin ekonomik büyüme üzerinde etkisinin güçlü yönleri literatür taraması ve ikincil verilere dayanarak belirlenmiştir (Tablo 10).

SWOT analizi, güçlü ve zayıf yönler arasındaki ilişkinin keskin olmadığını gösteriyor. Tahmin edilen süre boyunca zayıf yönlerin etkisiz hale getirilmesi için fırsatlar geniş ve güçlü yönlerin daha da güçlendirilmesi için beklentiler açık ve yeterlidir. Bu, iç ve dış politikadaki amaçlılık ve tutarlılık, ekonominin piyasa ilkeleriyle ilerlemesi ve düzenlenmesi, sektörel devlet kalkınma programları ile haklı çıkar.

SWOT analizimizin sonuçları, Azerbaycan'da bu yöndeki risklere rağmen yeterli çevresel faktörlerin, operasyonel kaynakların ve gelişme potansiyelinin bulunduğunu göstermektedir.

Azerbaycan'daki turizm sektörünün gelişme eğilimlerini ve beklentilerini analiz ettiğimizde, turizm kaynaklarını düşünmek ve yaratmak için sanal çabalara gerek olmadığını görüyoruz. Turizmi geliştirmek için her yönden bir temel ve yeterli potansiyel vardır.

Yerli turistlerin ihtiyaçları ve otellerin arz talep dengesi göz önünde bulundurularak orta sınıf otel ve pansiyonların geliştirilmesi gerekmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Sosyolojik açıdan turizm sadece ekonomik bir kavram değil, aynı zamanda toplumu ve toplumu etkileyen sosyal, kültürel, coğrafi ve politik yönleri, yerel ve küresel boyutları olan bir sosyal harekettir. Bu açıdan turizmi sadece ekonomik değeri açısından değerlendirmek, diğer etkilerini görmezden gelmek demektir. Ekonomik faydalar açısından, turizme yaklaşım ve turizme sektör odaklı yaklaşım, turizmin sosyal yapıda tam olarak hangi sorunları ortaya çıkardığının anlaşılamamasına yol açmıştır. Bu nedenle konunun sosyolojik analizi ile ilgili araştırmalar, sorunları ortaya çıkarmak açısından önemlidir. Ayrıca, turizmin önem kazandığı ve küreselleşme nedeniyle sınırların değiştiği bu günlerde turizmin sosyal değişim üzerindeki etkisini belirlemek için "durumsal değerlendirme" olarak nitelendirilebilecek sosyolojik

araştırmalar da gereklidir. Küreselleşmenin giderek bastırıldığı ve kimlik olgusunun yaygın olarak tartışıldığı günümüz dünyasında, bu çalışmanın önemi, küreselleşme ile el ele giden turizm ve turist kimliği olgusunun tartışılması ile daha da artmaktadır. Turizm, ekonomik açıdan önemli bir endüstri kaynağıdır. Turizm, ülkelerin ekonomik kaynaklarını canlandırmanın yanı sıra bireyler arasında kültürel alışverişi sağlayan önemli bir alandır.

Bir bölgede turizmin gelişmesi için o bölgenin doğal kaynaklarının tespit edilmesi ve bu bölgeye turizm görünümünün de eklenmesi gerekir. Yerel yönetimler tarafından gerekli ilgi ve destek sağlanmalı ve turizm faaliyetleri yeterli düzeye getirilmelidir. Bölgede düzenlenen etkinlikler, ziyafetler ve festivaller hem yerel medyada hem de bölgesel haberlerde yer almalıdır. Yerel halkın turizme bakışı ve turizme destek, turizmin gelişmesinde önemli bir faktördür. Bu bağlamda, bölgedeki turizm potansiyelinin değerlendirilmesi belirlenmeli ve turizmin gelişmesi için önemli stratejik noktalar olarak değerlendirilmelidir. Yerel turizm potansiyelinin kullanılması, bu bölgelerde turizmin gelişip çeşitlenmesinde ve piyasa koşullarına uyumunda önemli bir faktördür. Bu nedenle yerel girişimcilere proje, danışmanlık eğitim hizmetleri anlamında gerekli destek verilmelidir.

BRI, kısa ve uzun vadede hem Çin'e hem de Azerbaycan'a fayda sağlıyor. Her iki ülke de daha fazla işbirliğine çok hevesli. İki ülkenin devlete ait şirketleri arasında imzalanan son anlaşmalar ve 2019'da 1,3 milyar dolara ulaşan ticaret cirosu, Azerbaycan'ın BRI girişimine katılmasından bu yana iki ülke arasındaki olumlu gelişmeleri açıkça ortaya koydu. Çin açısından bakıldığında, Azerbaycan coğrafi bir merkez, stratejik ortak ve Hazar Denizi'nden Batı'ya mevcut ulaşım altyapısının (Alat limanı, BTK) sahibidir. Azerbaycan hükümeti için, TITR projesi kapsamında Çin ile işbirliği, sadece Doğu ve Batı arasında bir lojistik merkez olmasını sağlamakla kalmayacak, aynı zamanda teknik destek ve Çinli özel ve kamu şirketlerinden ek doğrudan yabancı yatırımları da içerecektir. Başarılı işbirliği, Azerbaycan'ın ulaşım ve geçiş ücretlerinden yararlanmasına, ekonomisinin çeşitlendirilmesine ve yabancı sermayeyi çekmesine yardımcı olabilir. Azerbaycan'ın Hazar Havzası'ndan Batı'ya kadar oluşturduğu mevcut altyapı nedeniyle proje çok fazla finansal yatırım gerektirmemektedir. Bu BRI güzergahına öncelik verilmesi, Çin'in Hazar üzerindeki etkisini pekiştirecek ve Doğu'dan Batı'ya ulaşım koridorlarının geliştirilmesi açısından

Azerbaycan'ın desteğinden faydalanacaktır. Çin ve Azerbaycan, BRI çerçevesinde bir çalışma platformu hazırlamak için hükümetler arası çalışma gruplarını artırmalıdır. Bu platform, tarafların ihtiyaçlarını ve katkılarını belirlemeli ve bunların üzerine inşa edilmelidir.

Afganistan'ın ağustos, 2021 olaylarından sonra yakın geleceği için birkaç olası senaryo tasavvur edilebilir. Çin'in Afganistan'a müdahalesi, öncelikle güvenlik endişeleri tarafından canlandırılıyor. Paradoksal olarak, Çin'i hem Afganistan'daki katılımını derinleştirmeye iten hem de bunu yapmasını engelleyen tam da bu endişelerdir. Bu nedenle, öngörülebilir gelecekte Çin, Afganistan'dan kaynaklanan güvenlik tehditlerinin kontrol altına alınmasına orada büyük kalkınma projelerine başlamaktan daha fazla öncelik vermeye daha meyilli olabilir.

Dark – Hüzün Turizmine gelince, Ermenistan ve Azerbaycan arasında Kasım 2020'de imzalanan barış anlaşmasının ardından Azerbaycan, son 30 yılda Ermeni işgali sırasında büyük yıkıma uğrayan kurtarılmış Karabağ'ın dekontaminasyonu, yeniden inşası, rehabilitasyonu ve yeniden entegrasyonu için derhal çalışmaya başladı. Ekonomik faaliyeti yeniden bütünleştirirken sürdürülebilir yerleşim yoluyla vatandaşların yeni kurtarılan topraklara geniş çaplı yeniden yerleştirilmesi, Azerbaycan'ın Birleşmiş Milletler'in "Dünyamızı Dönüştürme" temeline dayanan "2030 Stratejisi"nde belirtilen beş ulusal önceliğinden biridir. Büyük ekonomik ve sosyal projelere dayalı vizyoner şehir planlaması, savaşın harap ettiği Karabağ'ı ileriye taşıyacaktır. Azerbaycan'ın Karabağ'da döngüsel ekonomiye geçişi hızlandırma hedefi, sürdürülebilir şehirler ve topluluklar, sorumlu tüketim ve üretim ve iklim eylemi gibi birkaç "Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi"ne hitap ediyor.

Sonuç olarak, çalışmanın ana bağlamı, bölgenin turizm potansiyeline bağlı olarak sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel açıdan yerel nüfus üzerindeki etkiyi belirlemekti.

Genel olarak, sosyal, psikolojik, ekonomik, demografik ve coğrafi faktörler dahil olmak üzere turistlerin destinasyon seçimini ve davranışını etkileyen bir dizi faktör vardır. Son araştırmalar, turistlerin cihazlar için sosyal medya pazarlamasını ve ikincil reklamları tercih ettiğini göstermiştir.

Azerbaycan'ın turizm potansiyelini artırmak için ülke turizmini engelleyen ortak sorunların ortadan kaldırılması gerekmektedir. Bunlar esas olarak hizmet

sektöründeki sorunlar ve fiyat artışlarıdır. Hizmet sektöründeki sorunların aşılması için bu alanda eğitimin yazılı olarak değil uygulamalı olarak verilmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda okuyan öğrencilerin her çantasının altından başlayarak hizmet sektörünün hikayelerini aşılamak gerekir. Bu konuda fiyat sorunlarının çözümü tam anlamıyla devletin katkısı ile sağlanabilir.

Azerbaycan'ın turizm ülkesi olarak tanınması da önemlidir. Uluslararası spor turnuvalarının yanı sıra, ülkenin avantajlarından da kalkınma için yararlanılmalıdır. Örneğin Bakü dışı bölgelerin tanıtımı, bu bölgelere yurt dışından uçuşlar. Bu bölgelerde altyapı çalışmalarına devam etmek ve turizm faaliyetlerine olumlu etki yapacak bir ortam yaratmaktır. Bu, Bakü dışındaki bölgelerin gelişmesine katkıda bulunur. Bu bağlamda, diğer bölgelerin turizm potansiyelini kullanmak ve görünür işler yapmak, ülke ekonomisine olumlu etki etmenin yanı sıra, ekonominin petrole olan bağımlılığını azaltmakta ve bölgelerin kalkınmasında önemli rol oynayabilmektedir.

Araştırmada literatür taraması yapılarak ve ikincil veriler kullanılarak Azerbaycan'da turizmin ekonomik büyüme üzerinde etkisinin zayıf ve güçlü yönlerinin belirlenmesi ve fırsat ve tehditlerin neler olduğunu ortaya çıkarmak için SWOT analizi kullanılmıştır. Dünyada artmakta olan terör olaylar Azerbaycan'da hiç yansımaması ülke için büyük fırsattır ve eğer bunun için iyi reklamlar yapılırsa ve Azerbaycan'ın şahsi güvenlik ve stabil durumu insanlara yansıtılırsa bu ülke turizmi için gelecekte bir güçlü yön olacaktır. Zayıf yönleri güçlü yönlere çevirmek için, ilk önce kalifiye eleman sorununu çözmek gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Agakishieva S. “Azerbaycan turizm bölgelerinin fiziki ve coğrafi özellikleri.” Azerbaycan Devlet Universitesi yayınları. 2016, Bakü.

Adams R. “Economic Growth, Inequality and Poverty: Findings from a New Data Set” Policy Research Working Paper 2972, World Bank, 2002, World Bank Economic Review, 11(2): 357-82.

Ahmet Gürbüz, “Turizmin Sosyal Çevreye Etkisi Üzerine Bir Araştırma” Z.KÜ. Safranbolu Meslek Yüksekokulu İktisadi ve İdari Programlar Bölümü, 78600, Karabük, Türkiye.

Alberto F. Lemma, “Tourism Impacts Evidence of Impacts on employment, gender, income.” Overseas Development Institute July 2014.

Ali Akbar A. “Improvement of strategic management of development tourism in Azerbaijan.” 2019, Baku.

Alina Petronela Haller, “Growth Through Tourism In Developed European Countries. Case Study: France, Italy And Spain” 2017 January, vol.6(1), pp 1-21.

Alirzayev A. “Turizmin İqtisadiyyatı və İdarə Edilməsi” İqtisadiyyat Universiteti, Bakı, 2011, s. 165.

Akmel, J. “Turizm işletmelerinde pazarlama yönetimi.” Sosyal Bilimler M.Y.O. Yayınları. 1994, Istambul.

Amutha D. “Economic Impacts of Tourism” 2011, pp. 4

Aylan S., Kaya İ., "Bir Hüzün Turizmi Destinasyonu Olarak Ulucanlar Cezaevi Müzesi Ziyaretçilerinin Elektronik Yorumlarının İçerik Analizi" 2020, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, 4(1): 488-504.

Azerbaycan Cümhuriyeti Devlet İstatistik Komitesi, "https://www.stat.gov.az/" Erişim Tarihi: 15.02.2021.

Bakar N., Rosbi S., "Effect of Coronavirus disease (COVID-19) to tourism industry" Vol-7, Issue-4, Apr- 2020, pp. 189-193.

Baker D. M., "Medical Tourism Development, Challenges and Opportunities for Asia" Vol. 6 No. 12 (2015), pp. 193-210.

Bannock G., Baxter R. E & Davis E, "Penguin Dictionary of Economics", Penguin Books, 6th edition, 1998, London.

Baykul A. ve Manap D. "Akdeniz Ülkelerinde Turizm Sektörünün Ekonomik Etkinliğinin Değerlendirilmesi, Türk Turizm Araştırmaları Dergisi" 3(3): 2019, Türk Turizm Araştırmaları Dergisi, s. 791-804.

Bayramlı G. "Sustainable Development of Tourism in Azerbaijan: Current Situation, Problems and Solution" 2019, pp.332-339.

Bayramov V. "CESD Policy Report on Tourism Sector in Azerbaijan" July 2011, Center for Economic and Social Development, pp 1-16.

Belt Road News, "https://www.beltroad-initiative.com/bri-news/" Erişim Tarihi: 30.10.21.

Benur M. ve Bramwell B. "Tourism Product Development and Product Diversification in Destinations" 2015, vol. 50, pp. 213-224.

BizimYol, https://www.bizimyol.info/az/news/159818.html , Erişim Tarihi: 06.11.21

Bharathi K. P., "2017 International Year of Sustainable Tourism for Development: A Way Forward" Case 4, June 2017.

Bilalov B. "The Development of Tourism in the Azerbaijan Republic in 70-80's of the 20th Century" 2009, pp. 210-225.

Brunt, P. ve Courtney, P., "Host Perceptions of Socio-Cultural İmpacts", Annals of Tourism Research, 1999.

Brüssow H., "The Novel Coronavirus–Latest Findings" Department of Biosystems, Laboratory of GeneTechnology, KU Leuven, Leuven, Belgium, 2020 May, pp. 1-10.

Chudnovsky A.D., Zhukova M.A., Senin V.S. "Turizm Endüstrisi Yönetimi", 2004, Moskova.

Citizens Development Corps, "https://www.osce.org/files/f/documents/4/2/27857.pdf March 2004, Baku. Erişim Tarihi: 10.11.2021.

Development Concept "Azerbaijan – 2020: The Vision of the Future" https://azertag.az/sites/default/files/Bolmeler/Siyaset/DEVELOPMENT%20CONCEPT_en.pdf

Dilara Seyid-zade. "Azerbaijan in the Beginning of XX century", Roads Leading to Independence. Baku 2010 OKA offset 344 pp. 500 copies.

Dilek, Ş. "Demirden İpek Yolu: Bakü-Tiflis-Kars demiryolu hattı" (02.11.2021) tarihinde https://www.setav.org/demirden-ipek-yolu-baku-tifliskars-demiryolu-hatti/ adresinden erişilmiştir.

Du, M., "China's "One Belt, One Road" Initiative: Context, Focus, Institutions, and Implications", the Chinese Journal of Global Governance, 12, (1): 30-43, 2016.

Economicdiscussion, "https://www.economicsdiscussion.net/notes/study-notes-on-economics/16196" Erişim Tarihi: 16.10.2020.

Efegil, E. & Kasimli, C. "Dağlık Karabağ üzerine yazılar" Gündoğan Yayınları.(2015)

Ehadov H. "Azerbaycanın belirli bölgelerinde turizm sektöründe rekabet analizi." Azerbaycan Turizm Univrsitesi. 2006, Bakü.

Elmariskandarov.wordpress, " "https://elmariskandarov.wordpress.com/2013/12/08/history-of-karabakh-and-the-nagorny-karabakh-conflict/" Erişim Tarihi: 11.10.2021.

Emekli, G. "Coğrafya, kültür ve turizm: kültürel turizm." Ege Coğrafya Dergisi, (15), 2006, s. 51-59.

Encylopedia Britannica, "https://www.britannica.com/place/Azerbaijan/People" Erişim Tarihi: 13.09.2020.

Ennew C. "Understanding the Economic Impact of Tourism" Tourism and Travel Research Institute, Nottingham University Business School, 2003, pp. 1-32.

Ercan Ç. "Turizm Ticaret Alanında Yayalaştırma Ölçütleri: Hisarönü Örneği" 2002, s. 131-132.

Fayed, Honaa, Fletcher, John, "Globolization of Economic Activiy: Issues for Tourism", Tourism Economics, vol. VIII, No:2, 2002, pp.207-230.

Fernandes N., "Economic effects of coronavirus outbreak (COVID-19) on the world economy" Full Professor of Finance IESE Business School Spain, V.2, April 13, 2020, pp. 2-29.

Freizer, S. "Twenty years after the Nagorny Karabakh ceasefire: an opportunity to move towards more inclusive conflict resolution." (2014). Vol. 1, No. 2, pp. 109–22.

Gasimli M. J. "Azerbaijan in the International Cultural Relations (1946-1990)" 2005, Tbilisi, pp. 88-91.

Ghali, Moheb, A. "Economic Development and Cultural Change", vol. XXIV, No:3, 1976, pp.527-538.

Gomez, Palomo, Gamez, Revilla, "Sustainable Tourism Development and Economic Growth: Bibliometric Review and Analysis" 2021, pp. 1

Go2hr.ca,"https://www.go2hr.ca/getting-know-bcs-tourism-industry/what-is-tourism" Erişim Tarihi: 06.07.2020

Guliyev, Nuriyeva, "Understanding The Opportunities Of Adventure Tourism" 2017, pp. 24-77.

Gurbanov F. İ. "Azerbaycan'da Turizm Gelişimi Sorunları" 2007, s 67.

Gurbatov D. "Azerbaycan turizm sektörünü ekonomik gelişmeye etkisi." Azerbaycan Turizm Univrsitesi. 2010, Bakü.

Gülbahar, O. "1990'lardan Günümüze Türkiye'de Kitle Turizminin Gelişimi Ve Alternatif Yönelimler" İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:14, Sayı:1 ss.151-177.

Hall C. M., Page S. J., "The Geography of Tourism and Recreation" London: Routledge, 1999.

Hashimli A. "Azerbaijan's Tourism Sector – Opportunities and Obstacles" 2019, pp. 3.

Hazari, Bharat, R., Sgro, Pasqulie. "Tourism and Growth an Economic in a Dynamic Model of Trade", The Journal of International Trade and Economic Development, vol.4, No:2, 1995, pp.253-256.

Hepaktan E. ve Çinar S. "Turizm Sektörünün Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Ekileri" Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 8, Sayı: 2 – 2010, s. 143.

Higgins-Desbiolles F., "Socialising Tourism for Social and Ecological Justice after Covid-19" April 2020, Tourism Geoghraphies 22(6).

Hopmann, T. P. "Minsk Group mediation of the Nagorno-Karabakh conflict: Confronting an "Intractable Conflict" In: IFSH (ed.)," OSCE Yearbook 2014, Baden-Baden 2015, pp. 167–79.

Humphreys C., Holloway C. "The Business of Tourism" 2019, pp. 146-150.

İbrahimov İ., Tahmasib H., "Prospects of Development of agro-tourism in Azerbaijan" 2020, s. 6-34.

İLO, " https://www.ilo.org/global/topics/coronavirus/lang--en/index.htm"
Erişim Tarihi: 28.05.2020.

İnan ve Yayloyan, "New Economic Corridors in the South Caucasus and the Chinese One Belt One Road" 2019, pp. 65-66.

İphronline.org,"https://www.iphronline.org/wp content/uploads/2021/06/NK_final_report_2021.pdf,
Erişim Tarihi: 11.10.2021

İsmailzade F. "Azerbaijan's Though Foreign Policy Choices" 2004, pp. 1-7.

İsmayılov, Altay. "Azgelişmiş Ülkelerin Kalkınma Sorunu:Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan Örneği", Doktora Tezi, 2007, Konya.

İvanov, S., C. Webster, "Measuring the impact of tourism on economic growth" 7-8 October 2006, Kosice, Slovakia, pp. 21-30.

Jeffries, David J. "Defining the Tourist Product- and its Importance in Tourism Marketing," Revue de Tourisme, No. 1, 1971, pp. 2-5.

JİCA, " https://www.jica.go.jp/uzbekistan/english/office/topics/170131.html" 2017, Erişim Tarihi: 05.09.2021.

Kaosa-ard M., Kositrat N. "Economic Instruments for Water Resource Management in Thailand" Paris, ISBN 92-64-14212-6. - 1994, p. 173-184.

Karimov R. "Assessment of sustainability of demographic development in mountain areas (on the example of Upland Shirvan economic region). Geography and Natural Resources" No. 1 (11), 2020, pp. 1 - 63.

Kazımov M. "Turizm sektörünün bölgesel ekonomi üzerinde etkileri." Azerbaycan Devlet Universitesi yayınları. 2015, Bakü.

Kılıç B., Akyurt H., "İtici ve Çekici Faktörlerin Hüzün Turizmi Destinasyonlarında Memnuniyet ve Sadakate Etkisi: Çanakkale Örneği" ÇKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, cilt 7, sayı 2, s. : 139-164.

Knomea.com, "https://knoema.com/infographics/netzebg/tourism" Erişim Tarihi: 18.08.2020.

Korinth B., Ranasinghe R., "Covid-19 Pandemic's Impacts on Tourism in Poland in March 2020" August 2020, Geojurnal of Tourism and Geosites 31(3), pp. 987-990

Kormendi R., Meguire P. "Macroeconomic Determinants of Growth: Cross-Country Evidence" 1985, vol. 16, issue 2, pp. 141-163.

Kozak, M.A. ve Bahçe, A.S., "Özel İlgi Turizmi" 2012, Gözden Geçirilmiş 2.Baskı, Ankara, Detay Yayıncılık,

Köklü, Aziz; İktisat İlmine Giriş, Ankara, 1972, s. 85.

Kucera Joshua, "New Report Offers Ways out of Karabakh Deadlock" December 20, 2019, 02.10.2021 tarihinde https://eurasianet.org/new-report-offers-ways-out-of-karabakh-deadlock adresinden erişilmiştir.

Lanza, Alesandro, Temple, Paul, Urga, Giovanni. "The Implications of Tourism in Long-run:An Econometric Analysis for 13 OECD Economies", Tourism Management, vol. XXIV., No:3, 2013, pp.315-321.

Leiper, Neil. "Tourism Systems: An Interdisciplinary Approach," Occasional Paper No. 2, Massey University-Business Studies Faculty, 1990, Palmersto North, New Zealand.

Lemma A. "Tourism Impacts" 2014, pp. 3

Lennon, J. J. & Foley, M. Interpretation of the unimaginable: the US Holocaust Memorial Museum, Washington, DC, and "dark tourism", Journal of Travel Research, 38(1), 46-50, 2000.

Leyla Z. Aliyeva, Shahla M. Rzayeva. "The Main Directions Of The Development Of Tourism In The Economy Of Azerbaijan." Azerbaijan State University of Economics (UNEC), Azerbaijan; Baku, 18-19 June, 2020.

Liew V. K. S., "The Effect of Novel Coronavirus Pandemic on Tourism Share Prices" ISSN: 2055-5911, 17 August 2020.

Mammadov C.A., Bilalov. "Azerbaycan'da turizmin artması ve ona ulaşmanın yolları." 2004, Bakü.

Mod.gov.az, "https://mod.gov.az/en/history-of-karabakh-075/" Erişihim Tarihi: 15.10.2021

Mouloudj K., Mouloudj S., Bouarar A. "The Impact of Coronavirus on Tourism Sector-an analytical study" 2020, pp. 324.

Mrnjavac, Zeljko, "Defining Tourist Product," Acta Turistica, Vol. 4, No. 2, pp. 114-124, 1992.

Naila Musayeva, Irena Silinevica Phd student, "Tourism Development Impact On The Economy Of Azerbaijan" Azerbaijan Tourism and Management University, 2016, Baku, Azerbaijan.

Nazmi Kozak, Meryem Akoğlan, Metin Kozak, İlkeler ve Kavramlar Gözden Geçirilmiş 15. Baskı • 2014, Ankara.

Özçelik, H. Gelibolu-Waterloo karşılaştırması yoluyla Türkiye'de keder turizmi potansiyeli analizi. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya, 2012.

Olali, H. ve Timur, A. "Turizm Ekonomisi. Ofis Ticaret Matbaacilik" 1988, İzmir, s. 245.

Orlik T., Rush J., Cousin M., Hong J., "https://www.bloomberg.com/graphics/2020-coronavirus-pandemic-global-economic-risk/" Erişim Tarihi: 18.04.2021

Peuch Jean-Christophe, "Caucasus: Azerbaijan and Armenia Detail Karabakh Peace Plan" 22 February 2001, 26.09.2021 tarihinde https://reliefweb.int/report/armenia/caucasus-azerbaijan-and-armenia-detail-karabakh-peace-plan adresinden erişilmiştir.

Poghosyan, B. "China's OBOR initiative: Opportunities for the South Caucasus" 2018, (15.10.21) tarihinde https://emerging-europe.com/voices/chinas-obor-initiative- opportunities-for-the-south-caucasus/ adresinden erişilmiştir.

Porter, Michael, "Clusters and the New Economics of Competition", Harvard Business Review, vol.76, No:6, 1998, pp.77-90.

Presidential Library, "https://www.preslib.az/en/eprojects.html' Erişim Tarihi: 20.12.2020.

PwC, "Doing Business and Investing in Azerbaijan Guide" 2019, pp. 6-7.

Raine R., "A Dark Tourist Spectrum" August 2013, International Journal of Culture Tourism and Hospitality Research, 7(3).

Rovshan Ibrahimov, "Economic Potential of the Liberated Territories of Azerbaijan: A Brief Overview" Hankuk University of Foreign Studies, February 2021.

Safi M., Alizada B., "Integrating Afghanistan into the Belt and Road Initiative" 2018, pp. 14-20.

Seferov, R., & Hesenov, T. "Azerbaycan'ın Turizm Potansiyeli ve Turizm Etkinliklerinin Değerlendirilmesi." (2006). Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 20, 255-272

Seferov, R., & Kurbanova, R. "Azerbaycan'da sağlık turizmi işletmelerinin tercihine etki eden faktörler: Naftalan örneği." (2018). Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi, 2(2), 65-82.

Sharpley R., "Travels to the Edge of Darkness: Towards a Typology of Dark Tourism" 2005, pp. 215-226.

Shaw, M. N. "International law" 2003, Grotius.

Snelson S. "Sector Assessment Report" 2004, pp. 3-19.

Song H, Dwyer L, Li G, CAO Z, "Economics Research: A Review and Assessment. Annals of Tourism Research", 39 (3), pp. 1653-1682, 2012.

Spiriajevas, E. "The Impact of Tourism Factor for Development of the South-East Baltic Coastal-Border Regions" 2008, GTG: GeoJournal of Tourism and Geosities, no. 2, pp. 118-128.

Stone P., "A Dark Tourism Spectrum: towards a typology of death and macabre related tourist sites, attractions and exhibitions" University of Central Lancashire, Vol. 54, No. 2/ 2006/ pp. 145-160.

Sunlu U. "Environmental Impacts of Tourism" 2003, pp. 266-268.

Şimşek M., Akın A., "Turizm Sektörünün Ekonomideki Yeri ve Önemi" 2012, Cilt 4, Sayı 7, 63 – 81.

Tabibi, Nasiripour, "Effective factors on the development of medical tourism industry in the West Azerbaijan Province, Iran: Pattern presentation" ISSN No: 2319-5886 - 2016, pp. 621.

Tarlow, P. Dark tourism–the appealing 'dark'side of tourism and more. in Niche tourism (61-72). Routledge, 2007.

Tejvan Pettinger, "Factors affecting economic growth", 22 June 2019.

Twum E., Baah-Boateng W., "Economic Complexity and Employment for Women and Youth: The Case of Ghana" 2019, pp. 5.

UNWTO, "https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284421152" 2019. Erişim Tarihi: 11.12.2020

Valiyev O. "Milletini ve Devletini Arayan Bir Etnik Grup: Azerbaycan Örneği" 2020, Cilt 6, Sayı 1, s. 1-15.

Vanzetti D., Peters R., "Covid 19 and Tourism An Update" 2021, pp. 1-23.

VirtualKarabakh, "https://www.virtualkarabakh.az/" Erişim Tarihi: 01.10.2021.

Yan, D. "China's Strategy in the Caucasus" 05.11.21 tarihinde https://kafkassam.com/chinas-strategy-in-the-caucasus.html adresinden erişilmiştir.

Yıldız Zafer, "Turizm Sektörünün Gelişimi Ve İstihdam Üzerindeki Etkisi", Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi C.3, S.5. S.54-71, 2011.

Yıldız, Z. Yıldız, S. & Aytemiz, L. Kara turizm, terör turizmi ve Türkiye potansiyeli, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 4(2), 390-407, 2015.

Yoon Kim H. "A Call for Economics That Shapes Interests" Seoul Journal of Economics, 2019, Vol. 32, No. 2, pp. 1-5.

Yuill, S. M., "Dark tourism understanding visitor motivation at sites of death and disaster" 2003, Master dissertation, Texas A&M University.

Williams N. L., Guliyeva G., Hashimova U. "Sustainable Ecotourism and the National Park System in Azerbaijan" 2004, pp. 5-6

Wood D. ve Glasson J. "Economik Evaluation of Tourism for Natural Areas: Development of a Toolkit Approach" 2006, pp. 6.

Worlddometers, "https://www.worldometers.info/coronavirus/" Erişim Tarihi: 27.05.2020.

Wu, Song, Li, "Tourism Economics Research: A Rewiev and Assessment" 2012, pp.2.

1News.az, "https://1news.az/news/20190905010023490-Azerbaijan-s-Port-on-China-s-Road" Erişim Tarihi: 29.10.21.